

KONFERANS KİTABI

27 - 28 ŞUBAT 2016

CİSST/TCPS
KONFERANSLARI

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAK

KADIN, ÇOCUK, HASTA, YABANCI, LGBTİ,
AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET, ÖĞRENCİ, İŞÇİ

TCPS
kitaplığı

Bu kitap,
Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin,
Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu
tarafından desteklenen
"Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı" Projesi
kapsamında gereştirilen
"Türkiye'de Mahpus Olmak" Konferansı'nda
sunulan çalışmalardan oluşur.

Kitaptaki görüşler yazarlara aittir;
AB ve CİSST'in görüşlerini ifade etmez.

TCPS Kitaplığı 10

Türkiye'de Mahpus Olmak

Yayına Hazırlayan: Ayşegül Algan
Kapak ve Sayfa Tasarım: Tayfun Koç
ISBN 978-605-83651-6-2
Baskı: Temmuz 2016

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Billurcu Sokak,
No:5 Daire:2 Beyoğlu / İstanbul
Telefon: 0212 293 69 82
e-posta: info@tcps.org.tr

Baskı ve Cilt
İncekara Kağ. Mat. Yay. ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0212 501 0883

KONFERANS KİTABI:

TÜRKİYE'DE MAHPUS OLMAK

Yayına Hazırlayan:
Ayşegül Algan

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE HAPİSHANELERİ

Moderatör: <i>Zafer Kırac</i> - İnsan Hakları Çalışanı/(CISST/TCPS)	
Türkiye Hapishanelerinin Tarihsel Çerçevesi ve Mevcut Durumu - <i>Mustafa Eren</i>	11
Türkiye Hapishaneleri ve Sivil Toplum - <i>Zafer Kırac</i>	24
İnfazınızı Nasıl Alırsınız? - <i>Muzaffer Şakar</i>	33

HAPİSHANEDE ÇOCUK OLMAK

Moderatör: <i>Fusun Tırman</i> (Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı)	
Hapiste Çocuk Olmak - <i>Alper Yalçın</i>	43
Çocuk Hapishaneleri Neden Kapatılsın? - <i>Selmin Cansu Demir</i>	49
Çocuk Cezaevlerinde Sosyal Hizmetin İşlevi/İşlevsizliği - <i>Mansur Seyitoğlu</i>	58

HAPİSHANEDE KADIN OLMAK

Moderatör: <i>Seçil Doğuç</i> (Galatasaray Üniversitesi)	
Türkiye'de Kadın Mahpuslar - <i>Ezgi Duman</i>	69
Kadın Mahpusların Duvar İçlerine Sığmayan Hikâyeleri - <i>Meral Akbaş</i>	81
Müebbetin Başka Halleri - <i>Özgül Kaptan</i>	88

HAPİSHANEDE LGBTİ OLMAK

Moderatör: <i>Buse Kılıçkaya</i> (Pembe Hayat)	
LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları - <i>Hilal Başak Demirbaş</i>	95
Avşa ile Mary'i Birleştiren Ne? - <i>Yıldız Tar</i>	107
Ayrıcalık mı? Ayrımcılık mı? - <i>Fırat Söyle</i>	113

HAPİŞANEDE HASTA OLMAK

Moderatör: *Fehmi Küçükaslan* (Dayanışma Ağı)

Hapiste Sağlık - <i>Berivan E. Korkut</i>	121
Deneyim Aktarımları - <i>Hüseyin Bağatekin</i>	127
Hapishaneler ve Adli Tıp - <i>Lale Tırtıl</i>	132

AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET HÜKÜMLÜSÜ OLMAK

Moderatör: *Sibel Öz* (Dışarıda Deli Dalgalar)

Ağırlaştırılmış Müebbet Mahpusların Sorunları - <i>İdil Aydınoglu</i>	141
Ağırlaştırılmış Müebbetin Türkiye Hukukundaki Yeri - <i>Hadice Korkut</i>	150
Tecritin Nesnesi: Ruh ve Beden - <i>Pervin Sevdâ Bıkmaz</i>	160

HAPİŞANEDE YABANCI OLMAK

Moderatör: *Zeynep Alpar* (CİSST/TCPS)

Yabancı Mahpusların Güncel Durumu - <i>Hilal Başak Demirbaş</i>	171
Türkiye'deki Yabancı Mahpusların Hapsedilmiş Hakları - <i>Arın Gül Yeniaras</i>	183
Mahpusta Yabancı Olmak ve Çocuklu Kadınlar - <i>Zeynep Çukadar</i>	192

HAPİŞANEDE ÇALIŞMA VE ÖĞRENİM HAKKI

Moderatör: *Ayşe Berna Uçarol*

Hapishanede Öğrenci Olmak ve Öğrenim Hakkı - <i>Kadir Selamet</i>	205
Hapishanede İşçi Olmak - <i>Tayfun Koç</i>	211

Hoşgeldiniz,

Türkiye’de Mahpus Olmak başlıklı konferansımızda sizleri aramızda görmekten dolayı mutluyuz.

Bu konferans 2015 yılı başında başladığımız ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen Türkiye Hapishaneler Enformasyon Ağı (THEA) başlıklı projemiz kapsamında gerçekleştiriliyor.

THEA projemizin birkaç hedefi var:

- Hapishaneler alanındaki sivil toplum örgütlerini bir araya getirmek
- Alandaki farklı bilgi ve deneyimleri toparlamak
- Özel ihtiyaçları olan mahpuslara ilişkin alt ağlar oluşturmak
- Mahpuslarla düzenli mektuplaşma faaliyeti yürütmek
- Hapishanelerdeki hak ihlallerini geriletmek
- Hak temelli mücadeleye katkıda bulunmak

Bu projemiz kapsamında alt ağlar oluşturmanın yanı sıra Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi’ni (Turkey’s Center for Prison Studies / TCPS) ve Hapishane Çalışmaları Kütüphanesi’ni kurduk.

- Kütüphanemizde 800’den fazla kitabımız ve 1000’e yakın online kaynak bulunuyor. Ayrıca kütüphanemizin online veritabanı hazırlanıyor.

- TCPS aracılığıyla bir yandan akademik üretimler yaparken diğer yandan lisansüstü öğrencilerin ve bağımsız araştırmacıların üretimlerini ve araştırmalarını destekliyoruz. Ayrıca hapishaneler ile ilgili uluslararası kuruluşlarla bağlantılarımız var deneyim paylaşımı için ziyaretler gerçekleştiriyoruz.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), 2006 yılında kuruldu. Özellikle “Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar” a yönelik çalışmalar yürüttük. Bu mahpuslar, Kadın, Çocuk, Engelli, Yaşlı, Yabancı Uyruklu, Hasta, Ağırlaştırılmış Müebbet, LGBTİ mahpuslardır. Bu sene Öğrenci, İşçi ve Azınlık mahpuslarla ilgili yeni alt ağlar da kuruyoruz.

Özel ihtiyaçları olan mahpuslar, sadece darp ve benzeri yollarla kötü muameleye maruz kalmazlar. Onların özel ihtiyaçlarının karşılanmaması da kötü muameledir. Örneğin ortopedik engelli bir mahpusun hapisane içinde hareket etmesine olanak sağlayacak düzenlemelerin yapılmaması onu yatağa mahkûm eder ve bu fiili tecrit anlamına gelir.

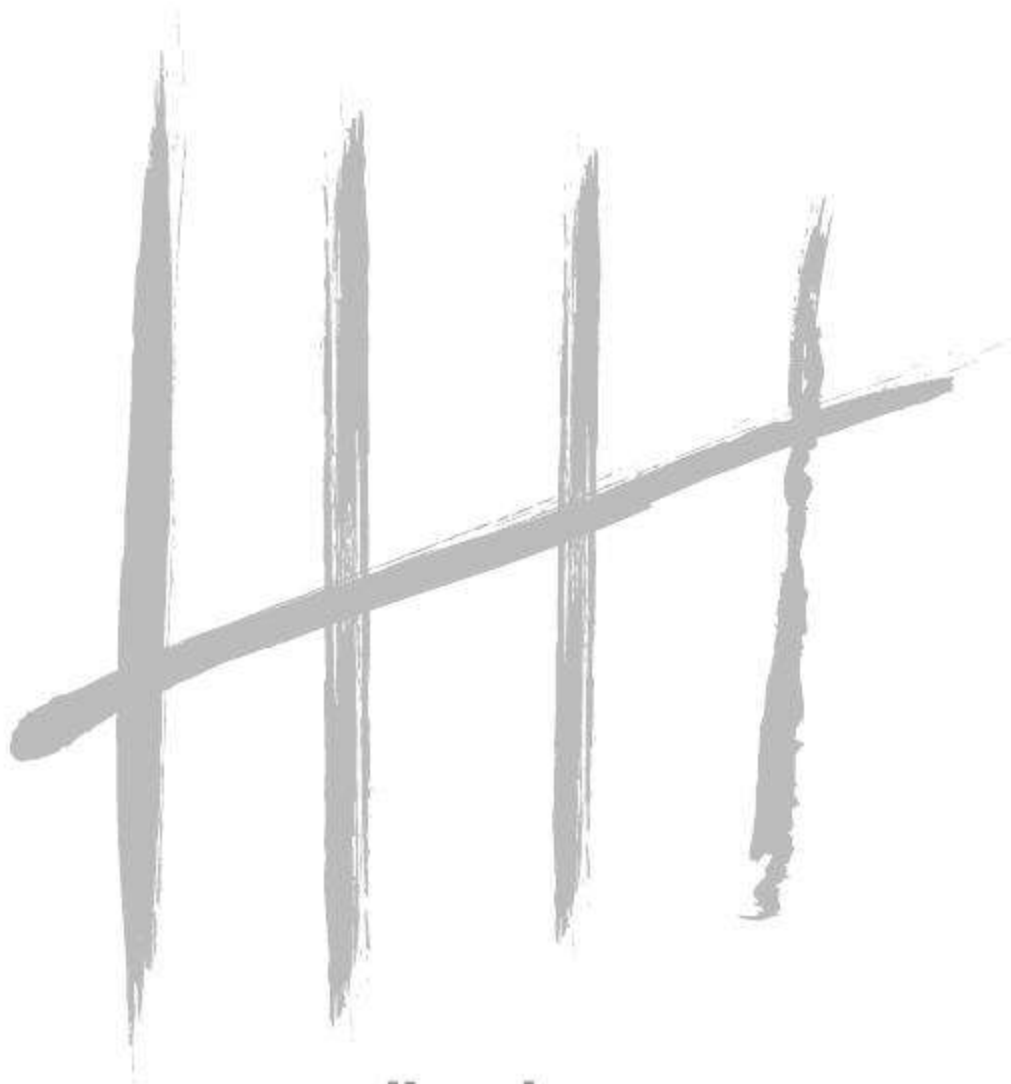
Konferansımız iki gün sürecek ve Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar konusunu ele alacağız.

Katıldığınız için hepinize teşekkür ediyoruz.

Eva Tanz

CİSST/TCPS

Uluslararası İlişkiler Koordinatörü

TÜRKİYE
HAPİSHANELERİ

TÜRKİYE HAPİSHANELERİNİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ VE MEVCUT DURUMU

Mustafa Eren*

Sunumumda oldukça kısa bir şekilde Türkiye'deki hapisanelerinin tarihini anlatacağım sonra şu an mevcut durum nedir rakamlarla bunu açıklamaya çalışacağım.

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Hapishanelerinin Üç Dönemi

Türkiye hapisanelerine baktığımızda, aslında benim yüksek lisans tezimdi, Osmanlı'dan günümüze Türkiye'deki hapisanelerin tarihinin 3 kriter göz önüne alınarak 3 döneme ayrılabileceğini savunmuştum.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinden 1870'lere kadar olan süreç, ilk dönem. Bu dönemin mimarisi, yasaları ve pratiğine bakıldığında şunu görüyoruz: Henüz hapisane olarak inşa edilen binaların olmadığı, kanunnamelerde hapis cezası diye bir cezanın olmadığı bir süreç.

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), Yönetim Kurulu Başkanı.

İnsanlar sadece yargılama süresince kapalı tutuluyordu ve imamların evleri, kadıların evlerinin alt katları dahi yargılama sürecinde insanların tutulduğu yerler olarak kullanılabilirdi.

İkinci dönem 19. yüzyılda başlıyor. İlk defa 1870'lerle beraber Tanzimat'tan sonra ceza yasaları çıkmaya başladı ve hapis cezaları kanunlarda da yerini aldı. Osmanlı'nın ilk hapishanelerinden biri de, hapishane binası olarak inşa edilen ilk yerlerden biri olan Sultanahmet Hapishanesiydi. Ancak şu an otel olarak kullanılan bina değil. İlk Sultanahmet yıllar önce yıkıldı.

1870'lerden sonra hapishane olarak inşa edilen binaların kendisini gösterdiği ve aynı zamanda yasalarda hapis cezası diye bir cezanın varlığını koruduğu bir dönem. Aslında bildiğimiz anlamda hapishanelerin 19. yüzyılda kuruluşuyla beraber oraları "iyileştirme" tartışmaları da başlamış ve Osmanlı'da da bu tartışmalar sürmüştü. Hatta tamamen hücrelerden oluşan hapishanelerin yapılmasına dair bir takım planlar Almanya'da uzmanlara yaptırılmış ve 1910'larda ise Türkiye hapishanelerinin başına Almanya'dan bir insan getirilmiş ve "bu hapishaneleri iyileştir" denilmiş. 19. yüzyılda başlayan bu süreç 1950'lere kadar devam ediyor diyebiliriz. Yasalar anlamında da aslında Osmanlı'nın yasaları Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de kullanılmış. Hapishaneler açısından yapısal bir değişiklik değil Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş.

Üçüncü dönemin başlangıcının 1950'ler olduğunu söyleyebiliriz. Mimariye baktığımızda 1950'ler ile beraber "tip hapishane" dediğimiz hapishaneler ortaya çıkmaya başlıyor. A Tipi, B Tipi, C Tipi hapishaneler. Geçmişte yapılan bütün hapishaneler mahpusların tek dam altında tutulduğu büyük yapılardır. Bu tersaneler bölgesine de gidip baktığımızda kocaman bir yapı vardır hangar benzeri ve içerisine ranzalar konulur ve bütün mahpuslar tek dam altında tutulurdu. Ama 1950 ile beraber işte bu koğuştaki hapishaneler ortaya çıkmaya başlıyor, yasalar değişmeye

başlıyor. Koğuştan odalara doğru geçiş de aslında 1950'lerle başlıyor. "Tip hapisaneler"i görmeye başlıyoruz. 1950'lerde bu güne kadar sürececek bir dönemin ilk emarelerini görüyoruz. Yasalar açısından bakıldığında ise 1970'lerle beraber değişim kendisini göstermeye başlıyor. 12 Mart darbesinin ardından bir yasa çıkarılıyor ve hapisanede bulunan bütün mahpusların er statüsüne görüleceği ve erin tabii olduğu bütün durumlara tabii olacağı belirtiliyor. Yani "askerler geldiğinde hazır olacaksınız", "tekmil vereceksiniz" vs. dayatmaları başlıyor. Pratikte de bir takım farklılıklar görülmeye başlanıyor. 1980'lerde ise bunu açık bir şekilde görüyoruz zaten. Diyarbakır, Mamak, Metris anlatımlarını okuyanlarınız az çok bilirler. Ve 1983'te bir yasa değişikliği yapılıyor ve bugünkü F Tipi, D Tipi hapisanelerin ilk yasal zemini oluşturuluyor. Orada siyasi mahpuslar "anarşi ve terör suçlarından hükümlü olanlar" olarak kodlanıyor ve "1 ve 3 kişilik odalar halinde" inşa edilmiş hapisanelerde tutulacakları söyleniyor. 1983'e kadar böyle bir kodlama yok zaten. 1980'lere kadar "terör" kelimesi de çok kullanılan bir kelime değil. Mahpuslar, resmi söylemde dahi "siyasi mahpus" diye anılabiliyor. Üçüncü döneme geçiş aşamasında 1983'te yaşanan bu yasa değişikliği keskin dönüşlerden biri oluyor.

1980'lerde yaşanan dönüşüm ile birlikte bugünkü aşamaya geliyoruz. 2000'lerde de zaten F Tipi hapisaneler yaşama geçirildi "koğuştan odaya" bir dönüşüm başladı. Ve şu an Meclis'te yasa tasarısı olarak gündemde olan bir yasa var. Bu F Tipi hapisaneler döneminin yasal çerçevesi de oluşmuş oluyor böylece. Bu yasa tasarısı da geçerse dış güvenlik jandarmadan alınacak ve gardiyanların özel bir birimine verilecek. O gardiyanlar hapisanelerde silah taşıyabilecek, içeride köpek kullanılacak. Amerikan filmlerinde görüyoruz koridorlarda köpekle gezebiliyor infaz kurumu memurları, bu yasa buna da izin veriyor. İçeride gaz kullanımına izin verilecek. Bu yasa tasarısı ile güvenlik temelli yaklaşım daha da öne çıkıyor.

Biz koğuşlardan odalara geçen bu dönüşüme karşıyız. Bunun nedenlerini de aslında bu sunumumda biraz daha göstermeye çalışacağım. Toparlayacak olursam, bu tarihsel bölümü Osmanlı'dan günümüze Türkiye hapishanelerinin tarihini 3 döneme ayırabiliriz. İlk dönem, 1870'lere kadar olan dönem, hapishane olarak inşa edilen binaların olmadığı, yasalarda hapis cezasının yer almadığı dönem ama Tanzimat sonrası yasalarda hapis cezalarının yer aldığı bir dönem başlıyor ve hapishane olarak binalar inşa ediliyor. 1950 ile beraber ise üçüncü döneme geçiş başlıyor. Tip hapishaneler ilk defa inşa ediliyor ve yasalarda güvenlik temelli yaklaşımlar öne çıkıyor. O yaklaşımın bizi getirdiği nokta ise aslında bugünkü nokta.

Kapatılmanın Patolojisi

Kapatılmak patolojik bir şey, tezimde de bunu iddia etmiştim. Çünkü kapatılma mekânlarının hepsi hapishaneler, çocuk yurtları, huzur evleri hatta askeriyeler de buna dahil olabilir; şunu söyler insana: Burada bir "yöneticiler" vardır bir de "yönetilenler". Eğer hapishane deyseniz zaten sistemin yasalarına karşı çıktığınız için "suçlu" ilan edilmiş oraya konulmuşsunuzdur. Yasalarda hapsetmek kapatılanları "iyileştirmek" iddiasıyla gerekçelendirilir. Yani sizi hapsettiklerinde zaten sizi "suçlu", "iyileştirmeye muhtaç", "topluma kazandırılması gereken kişi" olarak kodlarlar. Fiilinizin ne olduğu önemli değildir ve iyileştirilmeye muhtaç olduğunuz öngörülür. Yasalarda da bu belirtilir. Türkiye'de hapsetmeye dair temel yasa "Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun"dur. Bu kanunu biraz karıştırdığınızda şunu görüyorsunuz: Mahpusların yeniden topluma kazandırılması, yeniden sosyalleştirilmesi... Yani eğer içerideyseniz yeniden topluma kazandırılması gereken kişisinizdir. Asosyal olduğunuz kabul edilir.

Bu ön kabul önemlidir. Çünkü "yönetenler"e, "yönetilenler" üzerin-

de tasarruf hakkı tanır. Biz herhangi birini kesemiyorken doktor bir hastayı ameliyat etmek için kesebiliyorsa, doktora bu hakkı veren karşısındaki kişiyi “hasta”, “iyileştirilmeye muhtaç” olarak kodlamasıdır. Yasalar, hapishane idarelerine, politikacılara ve aslında tüm yönetenlere bu hakkı tanır. Seni “suçlu”, “asosyal”, “iyileştirilmesi gereken kişi” olarak kodlar ve senin üzerinde tasarrufta bulunabilme hakkını sunar yönetenlere. Seni yeniden topluma kazandırmak için bir takım iyileştirme programları uygulayabilir ve bunları sana dayatabilir. İşte 12 Eylül’de bunu en uç noktada gördük. İçerideki herkesi yeniden topluma kazandırmak için onlara “Atatürkçülük” dersi veriliyordu. Yani siz sabah kalkıyordunuz yemekten sonra önce bir marşlar eşliğinde koşturuluyordunuz, ardından Atatürkçülük eğitimi başlıyordu, bu kitaplar önünüze koyuluyordu bir kişi okuyor koğuştaki herkes tekrar ediyordu. Bu, “iyileştirme” konusunda gidilebilecek en uç noktalardan birisiydi.

Kapatılma yapıları, kişileri “yönetenler” ve “yönetilenler” olarak keskince ayırıp yönetenlere yönetilenler üzerinde tasarruf hakkı tanıdığı için patolojiktir. Bir kesimi tamamen kendi iradesinin dışına çıkarır, diğer kesimi de onun iradesine rağmen her şeyi yapabilir duruma getirir. Google’da “hapishanelerde kötü muamele”, “çocuk yurtlarında kötü muamele”, “huzur evlerinde kötü muamele” yazın onlarca video çıkacaktır karşınıza. Bunun yapının patolojik yanından kaynaklandığını düşünüyorum. Bu yapıları dışarıdan, sivil izlemeye açmadığımız sürece ve orada tuttuğumuz insanları hapishanede mahpusa, çocuk yuvasında çocuksa, akıl hastanesinde akıl hastası ise oranın idaresine bir şekilde katmadığımız sürece, bu patolojik yanı ortadan kaldırabilmenin imkânı yoktur. Buna ilişkin yapılmış deneyler de var. Stanford Hapishane Deneyi veya Zimbardo Deneyi adlarıyla bilinen deney bu patolojik yanı açıkça ortaya koymuştur yıllar önce. Bunun ayrıntılarına girmeyeceğim bu oturumda.

Rakamlarla Günümüzde Türkiye Hapishaneleri

Türkiye hapishanelerinin geldiği aşamaya, günümüzdeki durumuna baktığımızda şunu görüyoruz:

Türkiye, Avrupa Konseyi'nin açıkladığı 2013 yılı verilerine göre, mahpus sayısındaki artış oranında Avrupa Konseyi'ne üye 48 ülke içinde ilk sıradadır. 2004-2013 yılları arasında Türkiye'nin mahpus sayısı %91,3 artmıştır.

Suç Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün (Institute for Criminal Policy Research - ICPR) çalışmasına göre 2000-2015 tarihleri arasında mahpus sayısında %100'den fazla artış yaşanan 42 ülke var. Türkiye ise bu ülkeler arasında 10. sırada.

2000-2015 Mahpus Sayısında Yüzde 100'den Fazla Artış Yaşanan Ülkeler							
	Ülkeler	2000	2005	2010	2015	Artış	Artış Oranı
1	Bahreyn	437		1.100	4.028	3.591	822%
2	Kosova	227	1.199	1.333	1.816	1.589	700%
3	Irak	7.000	26.472	39.130	42.880	35.880	513%
4	Angola	4.000	8.300	16.183	22.826	18.826	471%
5	Afganistan	5.262	10.590	18.283	26.519	21.257	404%
6	Vanuatu	46	138	187	230	184	400%
7	Seyşeller	166	162	432	735	569	343%
8	El Salvador	7.754	12.525	24.662	31.686	23.932	309%
9	Venezuela	14.196	19.853	40.825	55.007	40.811	287%
10	Türkiye	49.512	55.870	120.814	172.562	123.050	249%

Mahpus sayıları açısından bakıldığında ise Türkiye, Avrupa Konseyi ülkeleri arasında Rusya'dan sonra ikinci sırada.

Avrupa ülkelerinde mahpus sayısı son 10 yıl içerisinde %22 ora-

nında azalırken Türkiye'deki mahpus sayısına baktığımızda 3 katına varan bir artış var. Bu rakamlar gösteriyor ki gidişatta ciddi farklılık var. "Gelişmiş" ve "demokratik" olarak görülen ülkeler mahpus sayısını azaltır hapsedmeye alternatif yöntemleri ortaya çıkarırken, Türkiye tam tersi bir şekilde mahpus sayısını arttırıyor.

Yüzde 50'nin Üzerinde Artış Yaşanan Ülkeler

- 1- Ermenistan % 82.8
- 2- Türkiye % 78.9 *
- 3- Makedonya % 60.3
- 4- Hırvatistan % 59.4

Bu slaytta %50'nin üzerinde artış yaşanan ülkeleri görüyorsunuz. Avrupa Konseyi'nin rakamları bunlar. Şu an bu rakamlara baktığımızda Ermenistan birinci, Türkiye ikinci, Makedonya üçüncü, Hırvatistan dördüncü sırada. Ancak bu araştırmayı yaparken şunu gördük: Avrupa Konseyi'ne gönderilen rakamlarla Türkiye'deki Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün (CTE) kendisinin açıkladığı rakamlar farklı.

Türkiye'nin Gerçek Artış Oranı

Aldatıcı rakamlar:

Türkiye'nin Mahpus Oranındaki Artış

	2004	2013	Artış Oranı
Avr. Kon.	71.148	136.147	78.9
CTE	57.930	145.478	126.6

Türkiye, Avrupa Konseyi ülkeri arasında 100 bin kişi başına düşen mahpus artış oranında ilk, mahpus sayısında Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye'de açıklanan rakamları baz aldığımızda Türkiye'nin artış oranı diğer bütün ülkelerden çok daha fazla: %126,6. Aslında Türkiye birinci sırada. Burada rakamlarda bir oynama var. Bunu açıkça görebiliyoruz. Yani Avrupa Konseyi'ne verilen rakamlarda 2004'te sayı 71.000 gösteriliyor, 2003'te 136.000 ama CTE'nin Türkiye'de açıkladığı rakamlar ve sitesinde yayınladığı rakamlar 157.000 ve 145.000. Buradan hesaplama yapıldığında artış %126,6. Aslında rakamlardaki bu tür farklılıklarla diğer araştırmaları yaparken de karşılaştık. Örneğin CTE'nin mahpus ölümlerine dair açıkladığı rakamlarla bir sene sonra farklılık gösterebiliyor. Aslında ölü sayısı aynıdır, bunda bir değişiklik olmaz. Belki kriterlerde bir takım oynamalar sağlanıyor ve bunlar artış ve azalış olarak bize yansıyor. Mesela ring kazası sırasında yaşamını yitiren mahpuslar, belki de hapisyanede yaşamını yitiren mahpuslar listesinden, yani ölen mahpuslar listesinden çıkarıldığında birden bire rakamlar otomatikman düşebiliyor. Aslında ölen mahpusun nerede öldüğü çok da fark etmiyor. Ring kazasında da yaşamını yitirebilir, iş kazasında da, açık hapisyanede çalışırken de yaşamını yitirebilir. O yüzden rakamları ele aldığımızda sürekli şu uyanıklığı göz önünde bulundurmak ve başka kaynaklardan kontrol etmek gerekiyor. Bu olmadığında yaptığımız analizler de yanlış olabiliyor ki, bu dile getirdiğim farklılıklar da bunu bariz bir şekilde gösteriyor.

2012-2013 Yıllarında Mahpus Oranlarında Düşüş
Avrupa Konseyi'nin rakamlarını tuttuğu 53 ülkeden;

- 31'inde düşüş
- 18'inde artış yaşanmıştır.

Mahpus sayılarında azalma Avrupa Konseyi ülkelerinde genel ve giderek artan bir eğilimdir.

Bu da Avrupa Konseyi ülkelerinin mahpus oranlarındaki değişimine dair veriler, 2012-2013 yıllarında 53 ülkeden (ki aslında 53 ülke değil 43 ülke var, diğerleri "bağlı bölge" diye geçiyor) 31'inde düşüş yaşanmış. Oldukça fazlasında artık düşüş yaşanıyor. Avrupa ülkeleri mahpus sayısını azaltıyor çünkü maddi olarak da oldukça fazla yük bu devletlerin üzerine. Bunun yerine hapsedmeye alternatif yöntemleri öne çıkarıp, bir takım sosyal cezalar verip, eğer o ceza o mahpusun illa ki hapsedilmesini gerektirmiyorsa (örneğin bir cinayet söz konusu değilse elektrik parasını ödeyemediği için ya da kaçak elektrik kullandığı için 3 kere yakalanan insanı hapsedmek yerine) farklı bir ceza öngörebiliyorlar.

Türkiye'nin Mahpus Sayısında 4 Katına Varan Artış

50 binlerden 180 binlere...

Bu da Türkiye'deki mahpus sayısındaki artış. Gördüğümüz gibi 2005'ten sonra çok ciddi bir tırmanış söz konusu 50.000'lerden 180.000'lere varan bir artış var. Burada da aslında sadece mahpus sayısındaki artış değil, aynı zamanda hapisanelerin sayısındaki oynama ve hapisane tipleri de oldukça önemli.

Türkiye'de 1968'de 633, 1990'ların başında ise 500 küsur hapisane vardı. 2016 yılında ise en son şubat rakamlarına baktığımızda, 361 hapisane var. Bakıldığında hapisane sayısında ciddi bir azalma söz konusu. Ayrıca şu son yıllarda kapanan hapisanelerin yanı sıra 112 tane de yeni hapisane açılmış. Yani şu an var olan 361 hapisane nin yaklaşık üçte biri de yeni hapisaneler. Peki, hapisane sayısı azalırken mahpus sayısı nasıl 3 katına çıkıyor? Bu rakamlar bize şunu gösteriyor: Hapisane sayısının azalmasına rağmen mahpus sayısı artıyorsa bu durum yeni açılan hapisanelerin daha büyük kapasiteli olduğu anlamına geliyor. Türkiye'de kaza tipi hapisanelerin neredeyse tamamı kapatıldı, kapatılmayanlar da peyderpey kapatılıyor. Kaza tipi hapisaneler, ilçelerde bulunan, kapasitesi 20-30 belki 40 olan hapisaneler. O ilçede bulunduğu için o ilçede tutuklanan insanların götürüldüğü hapisaneler bunlar. Bu yüzden bu mahpuslar hem sosyal çevrelerinden kopmamış, ailelerine yakın bir yerde hapsedilmiş oluyorlar, hem de bu tür küçük hapisanelerde kötü muamele olasılığı daha azdır çünkü ailesi oradadır. Ve aynı zamanda infaz koruma memurları ve hapisane personeli de o ilçede oturur. İster infaz koruma memuru ister mahpus olsun, birbirini tanıyan ve sadece suçlu olarak değil de komşusu olarak gören insanların birbirine kötü muamelede bulunma olasılığı çok daha azdır. Bu nedenle, mimari bize insan haklarına dair çok şey söylüyor.

Bu duruma rağmen yeni açılan hapisanelerin neredeyse hepsi oldukça büyük kapasiteli, şehir dışında inşa edilmiş, bölge tipi hapisaneler. Bir kısmı da kampüs tipi hapisaneler. Örneğin Silivri'de yanlış hatırlamıyorsam 10 tane hapisane var. Ve mahpus mevcudu 10.000 civarında. Orada bir uydu ceza kent kurulmuş durumda. Şehrin tamamen dışında çıplak tepelerin üzerinde... Oraya gönderilen bir insanın suçlu olarak kodlanmaması ve infaz koruma memurları ve diğerleri tarafından ötekileştirilmemesi imkânı neredeyse yok. Bu mimari insanlara bunu dayatır zaten. Çünkü infaz koru-

ma memurları da kaza tipi hapishanelerde hapishanenin kapısından çıktığında yeni rollere bürünebilir. Hapishane dışında komşudur, insanların bir tanıdığıdır, eve gittiğinde eştir. Çocukları oradaki bir okula gider; çocuğunu okuldan alırken velidir, diğer veliler için kendilerinden biridir. Ama kampüs hapishanelerde lojmanlar da o hapishane sınırları içerisindedir. Siz hapishane binasından dışarı çıkarsanız da hâlâ infaz koruma memurusunuzdur. Çünkü orada görebileceğiniz diğer insanlar da infaz koruma memurlarıdır. Sizi başkası olarak görebilecek insanlar değil. Hatta bazı kampüslerin içerisinde artık infaz koruma memurlarının çocuklarının gidebileceği okullar olduğu da söyleniyor. Hastaneler de, mahkemeler de orada. Yani siz bazı ihtiyaçlarınızı karşılamak için o sınırların dışına çıkmıyorsanız, o ceza kentte yaşıyorsunuz zaten. Bu çok ciddi anlamda eleştirilmesi gereken bir model. Türkiye'de kaza hapishanelerinden bu büyük kampüs hapishanelerine gidiş tamamen eleştirilmesi gereken bir durum. Bu nedenle biz bu hapishanelere bu anlamıyla karşıyız.

Temel Taleplerimiz

Bizim Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi olarak ilk aşamada talep ettiğimiz bazı şeyler var:

1. Bu istatistiklerin güvenilir olmadığını biliyoruz ve istediğimiz her konuya cevap alamıyoruz. Ayrıntılı istatistikler tutulmalı ve bu konuda gerçekten akademik anlamda çalışma yapılabilmesi için bu istatistikler kamuoyu ile paylaşılmalı.
2. Mahpusların dışarıdaki insanlara ve sivil toplum örgütlerine ulaşabilmesinin en temel yolu mektuplar. Kamuoyundan takip etmiyorsanız görmüşsünüzdür; Zafer Kıraç, çocuk mahpusların mektupları ücretsiz olsun diye bir eylem başlattı ve bundan sonuç

da aldı. Şimdi bunun sadece yasal çerçeveye kavuşturulmasını bekliyoruz. Mahpus parası olmadığına dışarıya mektup yazamaz; aynı zamanda sadece parası olup olmaması ile de alakalı değil bütün mahpusların mektupları mektup okuma komisyonlarından geçer ve eğer okuma komisyonu mektubu sakıncalı bulursa dışarıya göndermez. Zaman zaman bizim derneğimize mahpuslar tarafından gönderilen mektupların engellendiğini de biliyoruz. "Sivil toplum örgütlerine gönderilen mektuplar denetlenebilir ancak engellenemez olmalıdır", bunu savunuyoruz. Hem ücretsiz olmalı hem de engellenmez olmalı.

3. Aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin hapisanelere girebilmesi ve çalışma yapabilmesine olanak tanınmalı, bunun yasal çerçevesi oluşturulmalı; bunun yanı sıra akademisyenler ve bağımsız araştırmacılar da hapisanelerde araştırma yapabilmeli, bunu savunuyoruz. Özellikle son yıllarda hapisanede çalışma yapmak isteyen araştırma görevlilerine, üniversite personeline bir sözleşme imzalatılmak isteniyor. Yaptığı çalışmayı kamuoyu ile paylaşmayacak, sadece Adalet Bakanlığı'na gönderecek, bu konuda yayın yapmayacak tarzında bir sözleşme var. Yani bir akademisyen, bir araştırmacı araştırma yapıyorsa bunu kamuoyuna duyurmak ve yayınlamak için yapar. Ama Türkiye'de artık hapisanelerde çalışma yapabilmek bu anlamıyla giderek zorlaşıyor.

Ayrıca çözülmesi gereken üç acil sorun var: Bunlardan ilkinin çıplak arama oluşturuyor. Hapisanedeki herkes giterken ve çıkarken ve aynı zamanda açık hapisanedeyseniz (ailesinin yanına gitme hakkı vardır) 3 haftada bir, dışarıya gidip geri döndüğünde de çıplak aramaya tabi tutulur. O çıplak arama esnasında önce vücudunuzun üstünü tamamen soyarlar, hiçbir şey kalmayacak şekilde. Sonra üstünüzü giyersiniz ve altınızı tamamen çıkartırsınız, hiçbir şey kalmayacak şekilde. Bu haldeyken infaz koruma memurlarının önünde 3 kez

“çok kalk” yaptırırlar size. Cinsel bölgelerinize herhangi bir şey saklıyorsanız düşün diye çöküp kalkarken de öksürtürler. Bu tamamen insanlık onuruna aykırı bir durumdur. Nasıl havaalanlarında X-ray cihazından geçiyorsak, bu cihazlar vücudumuzda ne varsa gösteriyorsa; Türkiye’de 361 hapisane var, çok zor değil, her hapishaneye 1 ya da 2 tane bu cihazdan alınabilir ve insanlar bu ayıptan kurtulabilir. Çözülmesi gereken ikinci acil sorun ise ağır hasta mahpusların tahliyesidir. Ağır hasta mahpusların dışarıda, ailelerinin yanında tedavi olabilmeleri sağlanmalıdır. Diğer bir acil sorun son dönemlerde bölge hapishanelerinin yapılmasıyla beraber kaza hapishaneleri kapatıldığı için insanlar ailelerinin yanından çok uzak yerlere sürgüne gönderilebiliyorlar. Bunlar “sevk” değil “sürgün”dür, eğer ailenin seni ziyareti engelleniyorsa ve senin isteğin dışında gerçekleşiyorsa.

Üç temel talep ve üç acil soruna dair adımlar atılabilmesi hapishaneler konusundaki olumsuz gidişatı geri çevirebilmek için yerinde bir çaba olacaktır.

TÜRKİYE HAPİSHANELERİ VE SİVİL TOPLUM

Zafer Kıracı*

Öncelikle şunu söylemem gerek: Söyleşi ve panellere gidiyor, çok fazla sunum yapıyorum. Yaşadığım bir problem var. Eğer kamu kurumlarından özellikle hapisanelerden gelenler varsa, hemen bir duvar oluşuyor. Söyleşide söylediğimiz her şeyi kendi üzerine alınan bir insan grubu oluşuyor. Ve konuşmamız zorlaşıyor. Size de [kamu kurumlarından gelenler] bir baskı oluşuyor. Bu nedenle sunumumun başındayken belirteyim: Yapacağım 15 dakikalık sunumda sivil toplum ve kamu ilişkisinde benim yaşadığım, derneğimizin yaşadığı ve etrafımızda izlediğim diğer sivil toplum örgütlerinin yaşadığı problemler üzerinden olaya bakıyorum. Problemi yaşadığımız hapisane, hapisane personeli üzerinden olaya bakıyoruz. O esnada o salonda bulunan kişinin hapisanesinde çalışmamış olabilirim, onun hapisanesinde her şey yolunda olabilir. Ama seksene yakın hapishanede çalışmış birisi olarak benim de söyleyeceklerim var ve bazen bu söy-

* Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Kurucu Üyesi, İnsan Hakları Çalışanı.

leyeceklerimizi aslında kamunun kendisi de söylüyor. Mesela Şakran Çocuk hapishaneleriyle ilgili bir belge gündeme gelmiş, kamuoyuna yansımıştı. Bir müdürün kendi imzası ile o çocuk hapishanesinin nasıl işlediğini görmüştük. Onları ben desem çok fena şeyler olurdu. Yani herhangi bir yerde onları ben diyemem ama müdür diyordu.

Bir de şunu söylemekte fayda var: Kapalı mekânlar hem çalışanlar için hem orada yaşayan mahpuslar için şiddet üreten mekânlar. Dört yıl hapishanede çalışmış, şimdi bir ilimizin denetimli serbestlik müdürü olan kişinin söylediği bir cümle vardı; "iki ay önce ben evde tabildot vermeye başladığımda bıraktım hapishaneyi" dedi. "Evde çocuklara tabildot olarak vermeye başladım yemeği" dedi. Şimdi bunlar önemli tespitler. Bu, hapishane çalışanlarının sağlığı ile, hem ruh sağlığı hem de beden sağlığı ile, ilgili bir durum. Aslında Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği o nedenle kuruluş tüzüğünde ikinci çalışma grubu olarak memurları seçmiştir. Yani onların hakları ile veya problemleri ile de ilgilenmeye karar vermiştir. Bugüne kadar da ilgilenmiştir. Daha 15 gün önce bütün memurlara 100 lira seyyahen zam yapılırken yine parantez açılıp "ceza infaz kurumu çalışanları hariç" denmiştir. Biz buna da karşı çıkıyoruz. Neden o memuru ötekileştiriyorsun? Ya da her gün niye [hapishaneye giriş esnasında] arıyorsun kendi memurunu [x-ray cihazında] ötmeyecek şekilde? Ya da arıyorsan neden sadece mahpus tarafına geçerken aramıyorsun? Onun kendi odasına geçerken niye arıyorsun? gibi temel soruları da insan hakları açısından soran bir derneğiz.

Söyleşiye başlarken sevgili Tahir Elçi'yi de anmak lazım. Onu da kaybettik. Bu ülke güzel insanlarını bir şekilde cinayetlere kurban veriyor, katliamlara kurban veriyor. O da inanılmaz bir sivil toplum örgütçüsüydü, birçok sivil toplum kuruluşunun altında imzası olan bir insandı.

Şunu vurgulamak gerek: İhlal denilen şey, Birleşmiş Milletler de tanımıyor bunu, diyor ki "olası ihlalcı devletin kendisidir, devlet birinci sıradaki ihlalcidir". O yüzden uluslararası sözleşmeler var, o yüzden Avrupa Birliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi var, Birleşmiş Milletler belgeleri var, uluslararası çocuk sözleşmeleri var. Dolayısıyla zaten bu kabul edilmiş, yani herhangi bir yerde ihlal yapabilme ihtimali olan birinci sıradaki kişi kamu görevlisidir. Dolayısıyla bunu daha baştan kabul ederek başlamak gerekiyor. Tabii ki başka ihlalciler de olabilir. Sivil toplum da insan haklarını ihlal etmeye kalkışabilir ya da orada çalışanların hakları da ihlal edilebilir ama uluslararası sözleşmelerin olmasının nedeni bu. Dolayısıyla buna şöyle bir baktığımızda, Yedikule zindanlarına baktığımızda biz neyi tartışıyoruz ki?! Yani dibine kadar her şey yaşanmış. Sinop'a gidin orada duruyor müze, "tabutluk" diye bölüm var, adı öyle. Ya da Ulucanlar'a gidebilirsiniz; o da Ankarada. Dolayısıyla kötü muamelelerin olma olasılığı çok yüksek. [Kötü muamele] olmuş olmaya da devam ediyor. Ben inanıyorum ki önümüzdeki bir 10 yıl sonra, belki 15 yıl sonra Silivri'yi oturup tartışmaya başlayacağız müze gibi. Kabul edecek yani birileri, kabul etmek zorunda kalacak çünkü iyi bir şey çıkmıyor oradan. Hem sayısal veriler olarak çıkmıyor, hem rehabilitasyon çalışması anlamında çıkmıyor. Bu mekânı, Bakanlık da yapan ve eski Ceza ve Tevkifevleri (CTE) Genel Müdürü olan Kenan İpek döneminde gezebiliştik. Biz derneği 2006'da kurduğumuzda, ilk Kenan Bey ile başlamıştık hapisane çalışmalarına. Burayı da bize gezdirmişti ve inanılmaz bir gururla keyifle anlatmıştı "bak neler yaptık" diye. Hatta önceki sunumda da değinildi; gerçekten artık burada memurların çocuklarının okulu var, inanılmaz bir büyük hata. Orada cami var, market var. Yani [sadece mahpusları değil] memurları da kuşatan bir yer burası. Ve bundan 64 tane daha yapılıyor şu anda. Ben buradan sunumumun konusuna gelmek istiyorum aslında. Biz bunu önlemek zorundayız. Hep beraber, özellik-

le bu kurumlarda çalışanlar başta olmak üzere. O yüzden Mustafa* ile birlikte yazdığımız bir mektup var. Sürekli onu paylaşıyoruz, hem sosyal medyada hem gördüğümüz her hapishane personeline ulaştırmaya çalışıyoruz. Yani kötücül bir ortam oluşturuluyor ve onun içinde hiç kimse buna alet olmaya zorlanmamalı. Sadece ekmeç parası için ya da maaş için zorlanmamalı.

Bunu tartışabiliriz. Silivri gibi kampüs hapishanelerinin yapılma gerekçesini bilmiyoruz. Tartışılmadı bu, sivil toplum örgütleri ile konuşulmadı. Bu bile başlı başına bu işin yanlış olduğunu göstermez mi?

Bugün, şu anda 3 tane daha çocuk hapishanesi yapılıyor. Hangi çocuk örgütüyle tartışılıyor? Bu alanda inanılmaz anlamda çalışan sivil toplum örgütleri var. "Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi" adı altında 35 tanesi bir araya geldik. Randevu alındı [Adalet Bakanlığı ile] ve romantik bulunduk görüşmede. "Çok romantiksiniz" dediler. Ben de dedim ki "Evet insan romantik bir varlık!" Romantik olmaya da devam edeceğiz. Bunu kaybedersek ayvayı yeriz yani. Aslında yedik de... Şimdi onu analiz etmeye çalışıyoruz. Bence fena bir durumdayız ve o yüzden Genel Müdürle [CTE Genel Müdürü] de panel yapıyoruz. Orada da diyorum, "Burası bizim için bir depo". Orada çalışanları tenzih ediyorum. Kaba bir kelime çünkü "depo". İçindeki mahpusları da tenzih ediyorum. Ama bir depo. Burada hayat belirtisi yok. Uzayda, boşlukta bir yer. Şimdi Metris de buraya gidecek, Bakırköy Cezaevi de buraya gidecek.

Bu mekânın olumsuzluklarını konuşmak için burada süremiz yetmeyecek. O yüzden ben ısrarla kendi konuma dönmeye çalışıyorum. Sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu mekânların yapılış amacına ve tasarımına müdahale etmesi gerekiyor. [Kamu otoriteleri ve politi-

* Mustafa Ezen, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) Yönetim Kurulu Başkanı.

ka yapıcılar tarafından] buna izin verilmesi gerekiyor. Ama bugün Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün sitesine girin, bir teşkilat şemasıyla karşılaşırsınız. Herkesin görevi belli, hâkimler, daire başkanları... Orada "sivil toplumla ilişkiler masası" diye bir şey göremezsiniz. Ama sorduğunuzda "biz sivil toplum ile çalışıyoruz" cevabını alırsınız. Evet Sincan'da Kızılay her ay bir şey yapıyor. Ama o zaman oturup sivil toplumun ne olduğunu tartışmamız gerekiyor. Kızılay değildir o, [Kızılay] başka bir şeydir, bir yardım örgütüdür. İyi ki vardır. Güzel işler yapar, hepimizin imdadına yetişebilir. Ama bizim söyleyeceklerimizi söylemez Kızılay, ya da diğer yarı kamusal örgütler. Dolayısıyla daha başlangıçta, bir mekân rasarlarken bize danışmayan kamu, o mekânın işleyişinde de tabii ki bize danışmıyor. Eğer bir mekânı kurdunuz ve her şey yolundaysa, o zaman kapıları açarsınız "buyurun" dersiniz. "Burada kötü şeyler olmuyor, siz yalan söylüyorsunuz" dersiniz. İzleme yapabiliyor muyuz biz? Hayır. Her ile gittiğinizde İzleme Kurulları var. Onların seçimlerine bakıyorsunuz, nasıl seçiliyorlar? Yani ben İzleme Kurullarının eğitim toplantılarına katıldım ve çoğunda dehşete düştüm, "böyle bir izleme kurulu olamaz" diye. Yani ambulans yerine ring aracında mahpusun gitmesine onay veren doktor bir izleme kurul üyesi var. "Doğru, öyle gitmeli" diyor. Ben diyorum ki: "Doktor bey ambulansla gidecek bu mahpus. Yanında güvenlik alınacak. Gerekirse helikopter yukarıdan güvenlik önlemini alacak eğer bu hasta mahpusun kaçma ve kaçırılma tehlikesi varsa. Ama siz bir doktor olarak, doktor izleme kurul üyesi olarak ring aracında gitmesine izin veremezsiniz." Ya da "x" izleme kurulu üyesi bir kişi genel müdüre aynen böyle söylemişti, bir eğitimde: "Sayın genel müdürüm "x" bir turizm kenti, güzel de bir hapisane yaptınız bize ama burada Kürt mahpuslar var. Onların yakınları da geliyor bu şehre." vs. diyerek inanılmaz ırkçı bir yere itmişti konuşmayı. Bu bir izleme kurulu üyesi. Ve görevden falan alınmadı. Devam etti yani. "Sen ne diyorsun?" diyen olmadı.

Yani dolayısıyla STK'ların hapisanelere hem izleme yapma, hem de daha baştan orda nelerin nasıl yapılacağıyla alakalı müdahale etme hakkının elinden alındığı bir yerde siz "burada çok güzel şeyler oluyor" dediğinizde, benim "hadi oradan" deme hakkım oluşuyor. Biraz kaba ama... [Güzel bir şeyler oluyorsa] Ben görmüyorum ki; ben görmek istiyorum, diyorum orada ne olduğunu.

[Silivri Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü fotoğrafını göstererek] Buradaki hapisanelerden şu blokların her biri, işte L1, L2 falan ya da E.. Gerçekten inanılmaz bir spor salonu görürsünüz her birinin için-

de. Yüksek meblağlı yatırımlar yapılmıştır. Bir takım atölyeler görürsünüz. Bizim bunların işleyip işlemediğini kontrol etmemiz gerekir.

Daha bir buçuk ay önce bir üniversite grubunu -artık söylüyorum çekinmeden- bir eğitimevine götürdüm; "X" çocuk eğitimevi. Sunum yapıyor ikinci müdüre. Diyor ki "Çocuklara ödül sistemi başlattık. Aileleriyle 24 saat vakit geçirebilecekleri bir yer yaptık" diyor. Gerçekten gösteriyor slaytlarla. İyi ilişkiler kuran, iyi halli bir çocuk; ailesi gelecek onunla vakit geçirecek. Muazzam, müthiş. Yani harika böyle sevindik falan. Öğrencilerden biri, zeki bir kızımız kalkıp dedi ki:

"Müdüre hanım bu ay kaç çocuk ödül aldı burayı kullanmak için?"

"Bu ay hiç ödül vermedik" dedi.

Kızımız ikinci sorusunu sordu ve "Kaç ay oldu burası kurulalı?" dedi.

"8 aydır var bu ödül sistemi."

"Peki 8 aydır kaç çocuk yararlandı, bunun bir belgesini görebilir miyiz?" dedi.

"Hiç." dedi. Kızımız dedi ki:

"Peki bize neden 15 dakikadır hiç kullanmadığınızı bir yeri anlatarak vaktimizi çalılıyorsunuz?"

Yani dolayısıyla bu mekânların içinde inanılmaz, ilk defa gidenler için beni yalancı durumuna düşürecek durumlar var. Harika bir tesis gibi görünüyor ama [dikkat edilmesi gereken] oranın nasıl işlediği, nasıl kullanıldığı. Yani biz gittiğimizde "bugün ilk defa çıktım" diyen her mahpus mu yalan söylüyor? Ya da gittiğinizde orada tozla kaplı spor aletleri gördüğünüzde nasıl inanabilirsiniz oranın daha dün kullanıldığına?

Kenan İpek'le biz birlikte yaşamıştık [benzer bir durumu]. Sincan Hapishanesi'nde bize [bu atölyede yapıldı denilerek] sunulan seramiklerin orada yapılmadığını seramik fırınının içini açıp içindeki köpükleri ve naylonları gördüğümüzde anlamıştık. Bu, "bütün hapishaneler böyle, bütün personeller böyle" demek değil. Ama sivil toplum bardağın dolu tarafını anlatmak zorunda da değil. Ben bunu yapmıyorum artık. Diyorlar ki "Hiç mi olumlu bir şey yok?" Kimseyi ne teşvik etmek, ne de olumluluklarını dile getirmek zorunda değilim. Herkes işini yapmak zorunda, öğretmen de doktor da. Maaşlı herkes, gönüllü değil. Derneğimizin web tasarım işlerini yapan ve boynundan aşağısı felç olan Emin Kaygısız gönüllüydü. O yüzden açılış konuşmamda Emin'i anlattım size. Gönüllü olarak bu derneğin 10 yıl web sayfasını yaptı. Boynundan aşağısı felçti, sadece ellerini kullanabiliyordu ve 35 yaşında hayata veda etti. O gönüllüydü ve onun olumluluklarını anlatabilirim. Ama bu hapishane personeli için düşünülemez. Özlük hakları, şu, bu bir sürü problemleri var evet. Ama işini yapmak durumunda.

Dolayısıyla ben zaten bütün oturumlarda dayanamayıp müdahale edeceğim bir iki dakika. Çünkü 10 yılın bir birikimi var. Eğer sizlerle de bu iki günü birlikte geçirirsek gerçekten ben de o katkıları her başlıkta sunmaya hazırım. Ama çocuk mahpuslar oturumunu beklemeden Ali Can'ı anlatmak zorundayım. [Kıraç, Ali Can'ı inceleme yaptığı bir hapishaneden tanıyor. İnceleme esnasında tutulduğu koğuşun camlarını kafasıyla kırdığını söyleyip, "Burada kendi sesimden başka ses yok. Ses istiyorum, müzik istiyorum" diyen Ali Can'a Kıraç, hapishane ziyaretinin ardından elektrikli radyo satın alarak göndermiş, ancak radyolar kabul edilmeyerek geri gönderilmiştir.] Daha 12 yaşından 8 gün almış bir çocuğun bize "ses istiyorum" dediği o radyolar bize geri döndü. Üstelik kargo iade parası bize ödetirilerek. Gereğesi ise: "Ali Can elektrik parasını ödeyemez." Hapishanede elektrik ücretlidir haberiniz olsun. Yemek de ücretlidir.

Çıkınca ödüyorsunuz onu [Hapishaneden çıkarken “iaşe bedeli” adı altında kaldığınız gün başına sizin için ödenen yemek parası hesaplanır ve sizden istenir veya sonradan bir belge yollanarak bu bedeli ödemeniz beklenir.] “Yok öyle şey, yok canım peşine düşmüyorlar” deniyor ancak şu an iki tane var öyle davalık [iaşe bedelini ödemediği için dava edilen]. Mor Çatı'daki bir kadından yemek parasını istedi. Geri dönen radyolar konusuna dönecek olursak, bu radyolar geri döndü ve hapishane idaresi “neden pilli almadınız?” dedi. Elektrik parasını ödeyemeyen çocuk pil parasını nasıl ödesin? Ali Can para ödeyemez diyorsunuz... Dolayısıyla 12 yaşındaki çocuktan elektrik parasını isteyen bir müdür var. Böyle 50 tane var. 150 tanesi istemiyor olabilir ama beni o 50 tanesi ilgilendiriyor. Çünkü insan hakları bir bütün. Türkiye'nin her yerinde her hapishanesinde olası ihlal bizi ilgilendiriyor ve biz onları konuşmak zorundayız.

Çok az şey anlatabildim hapishaneler ve sivil topluma dair. Sonuç olarak şunu söylemek mümkün: Sayıları 10'u geçmeyen [doğrudan hapishanelerle ilgilenen] sivil toplum örgütünün önünde de engeller varsa, bize bu mekânda bir “iyileştirme” gerçekleştirme veya eğer iyiyse de bunu aktarabilme şansı verilmiyorsa burada bir problem var demektir.

İNFAZINIZI NASIL ALIRSINIZ?

Muzaffer Şakar*

Türkiye, hukuk ve yargı sorunlarını sürekli olarak birbirini doğuran ve çeşitlenen yeni gündemlerle yaşamaya devam ediyor. Bir yandan “siyasal yargılamalar” birbiri ardına zuhur ederken, soruşturma ve yargılamaya dair şikâyetlerden cezaevleri ve infaz sisteminin yarattığı sorunlara kadar uzanan bir dizi hukuksal ve yargısal mesele toplumun asli ilgileri haline dönüşüyor. Yargı alanında yaşadığımız sorunlar derinleştikçe halkın daha kapsamlı ve acil sorular sormaya başlamasıyla çözümün imkânlarının geliştirilmesi ihtiyacı da güçleniyor. Tam da bu nedenle, Türkiye hukuk sisteminin, tüm aktörleri, kurumları ile ayrı ayrı ve bütünsel bir sorgulamaya tabi tutulması hem güncel hem de tarihsel bir görev olarak önümüzde duruyor. Biz bu amaçla, Türkiye Yargı sistemini iktidarlarca kolay yönetilebilir bir “entegre” yapı haline getiren ilişki ve iletişim ağlarını, soruşturma-yargılama-infaz üçgenini anlamaya, Türkiye'nin yargı sorunlarını buradan sorgulamaya çalışacağız.

* Demokrat Yargı Derneği Eşbaşkanı.

Yargılama ve İnfaz

Yargılama ve infaz birbirini izleyen süreçlerdir ve kural, önce yargılamanın yapılmasıdır. Ancak bunun her zaman böyle olmadığını, infazın yargısız da "ikram" edilebildiğini biliyoruz. Yargılama ve infaz süreçleri birbirini takip etmekle birlikte her iki kurum, mekân olarak, süreçlere hakim olan ilkeler, cari kültür ve öznel bakımdan önemli farklılıklar arz etmektedir. Yargılama, şüpheli/sanık ve mağdurun taraf olduğu, avukat, Cumhuriyet savcısı ve hâkimin yer aldığı, kendine özgü usul kurallarına sahip, maddi gerçeğe ulaşmayı hedefleyen bir süreç iken infaz, çoğunlukla hapisshanede, hapisshane idarecilerinin denetim ve gözetiminde sürdürülen kapatılma esaslarına dayalı ve mahpusun yeniden sosyalleşmesi, ıslahı amacını da taşıyan bir süreçtir.

Özerk Yargı – Entegre Yargı

Yargılama ve infaz süreçleri arasındaki ayrılık kimi ülkelerde oldukça belirgin iken kimi ülkelerde süreçler arasında birçok özdeşlik söz konusu olmaktadır. Bazı ülkelerde infaz ve yargılama kurumları arasındaki mesafenin çok daha fazla olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Birleşik Devletlerde mahkemelerin aksine hapisshaneler özel sektör tarafından da işletilebilmektedir. Ya da Norveç ve Hollanda arasında 2015 yılında imzalanan anlaşmayla Norveçli mahpusların cezalarının Hollanda'da infaz edilmesi kararlaştırılmıştır. Peki, Türkiye'de bu kurumlar arasında nasıl bir mesafe bulunmaktadır? Yargı ve infaz kurumlarının birbiriyle ilişkisi ne düzeydedir? Sadece birbirlerini zamansal olarak takip eden, birbirinden tamamen bağımsız iki ayrı kurum olarak mı çalışmaktadırlar? Yoksa şüphelilerin adliye kapısından girdiği ve cezaevi kapısından tahliye edildiği bir entegre sistem görünümünde midir? Bu soruları, yargılama ve infaz kurumlarına ilişkin usul kurallarını, bu süreçlerde görev alan öznelere, hapisshane ve adliye mekânlarının mimarisini vs. inceleyerek cevaplayabiliriz.

Ancak biz, Türkiye'de yargılama ve infaz kurumlarının/süreçlerinin ortaklığına işaret ederken Cumhuriyet savcısı üzerinden hareket edeceğiz. Yargılama ve infaz süreçlerinin, adliye ve hapishanenin ortak öznesi olan Cumhuriyet savcısının kurumlar arasındaki/içerisindeki konumu üzerinden bu meseleye bakacağız.

Türkiye'de Yargılama ve İnfaz Sistemleri

Günümüz Türkiye'sinde, bir suç işlenmesi durumunda ilk başvurulacak kişi Cumhuriyet savcısıdır. Cumhuriyet savcısının da en temel görevi, suç işlendiğini öğrenir öğrenmez soruşturma başlatmaktır. Ceza soruşturmasının başlat öznesi olan Cumhuriyet savcısı, soruşturmayı başlatmak ve sonuçlandırmakla yükümlüdür. Cumhuriyet savcısının soruşturmanın hitamındaki göreviyse kovuşturma aşamasında duruşmaya katılarak iddia makamını temsil etmektir.

Cumhuriyet savcısı, mesleki konumu, yürüttüğü faaliyet, yetki ve görevleri bakımından soruşturma sırasında bir suçla itham edilen şüpheliyle menfaat çatışması (en azından şüpheli bakımından) içerisindedir. Cumhuriyet savcısının şüphelinin lehine delilleri de topladığı iddia edilmekteyse de netice itibarıyla, soruşturma süreci sonunda şüphelinin suçlandığı ve cezalandırılmasının istendiği iddianameyi düzenlemeye tek yetkili kişi Cumhuriyet savcısıdır. Soruşturma sonucunda iddianame düzenleyen Cumhuriyet savcısı ise topladığı delillerden şüphelinin suç işlediği kanaatine ulaşan kişidir. Dolayısıyla, Cumhuriyet savcısı ile şüpheli arasında bir ortaklıktan değil ancak çatışmadan söz edilebilir.

Türkiye'deki yargı uygulamasında, Cumhuriyet savcısının, yargılama sırasında sanığın beraatını da isteyebildiği ifade edilmektedir. Bu argüman, Cumhuriyet savcısını sanığın karşısından silmek için yeterli olmadığı gibi, aynı yargı kültürü, mağdurun ve müdahilin birçok talebi

halinde de cumhuriyet savcısına işaret ederek, Cumhuriyet savcısını bu kez sanığın doğrudan karşısında yer alan mağdur ve müdahilin yanında konumlandırmaktadır. Son olarak, şüpheli/sanık ve Cumhuriyet savcısı arasındaki çatışma iddiasını daha da hafifletelim ve şöyle ifade edelim, cumhuriyet savcısı, en azından, hakkında mahkûmiyet talep ettiği her sanığın karşısında konumlanmış durumdadır. Dolayısıyla, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin etkin bir süjesi olan Cumhuriyet savcısı bu süreçlerde, şüpheli/sanığın karşısında ve onunla çatışan bir konumda bulunmaktadır.

Yargılama sürecinde, sanıkla çatışan Cumhuriyet savcısı, infaz sürecinde pozisyonunu yükseltmekte ve mahpusun cezasının infaz edildiği hapisanenin idaresinde yer almaktadır. Yargılama süreçlerinden farklı olarak, infaz aşamasında konumunu farklı bir seviyeye taşıyan Cumhuriyet savcısı usul kurallarının yerine geçen idari kurallar, aleniyetin yerine geçen kapatılma sayesinde oldukça geniş ve serbest davranabildiği bir hareket alınana kavuşmaktadır.

Cumhuriyet savcısını, pozisyonunu yükselterek hapisane idaresine taşıyan hukuk sistemi, mahpusun müdafini hapisane kapısında tutmaktadır. İnfaz sürecindeki tek silah Cumhuriyet savcısının elindedir ve müdafî, çoğu kez sınırları belirsizleşen kuralların ve otoritesi her zaman hissedilen hapisane idaresinin iktidarına bağımlı hale getirilmektedir. Avukatların hapisaneye, müvekkillerine erişimlerini bir tarafa bırakarak, Cumhuriyet savcılarının infaz sistemindeki rollerini anlatmaya devam edelim.

Türkiye'nin ceza infaz sisteminde Cumhuriyet savcıları, çalıştıkları yargı çevresi içerisindeki hapisaneden de sorumludurlar. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 5. maddesi gereği, "...cezanın infazı Cumhuriyet savcısı tarafından izlenir." Aynı kanun gereği, hükümlü hakkında yakalama kararı çıkarılması,

hükümlünün hapishaneye gönderilmesi, hapishanede kalacağı sürenin belirlenmesi, cezasının infazının ertelenmesi, geri bırakılması, kimi ziyaretçilere hapishaneye girmek için, mahpusa dışarı çıkmak için izin verilmesi konularında karar verme yetkisi Cumhuriyet savcısına aittir. Cumhuriyet savcısı ayrıca, hapishanenin mevzuata göre yönetilmesini, infaz hizmetlerinin yerine getirilmesini de denetlemektedir. Cumhuriyet savcısının infaza ve hapishanelere ilişkin görevlerini daha da ayrıntılı hale getirebiliriz. Hapishanede yapılan rutin kontroller, aramalar, hapishane idaresinin denetimi gibi birçok konuda Cumhuriyet savcısının görevleri bulunmaktadır.

Yargılama süreçlerinde etkin olarak rol olan bir meslek mensubunun cezalandırma süreçlerindeki etkinliğini, yargılamadan farklı amaç ve kültürlere sahip hapishane idaresinde de sürdürmesi menfaat çatışmasının yanı sıra mesleki formasyon bakımından da sorunlar yaratmaktadır. Soruşturma ve kovuşturma, kendine has usul bilgisi bakımından dahi çok geniş bir literatüre, uzmanlık alanına sahip ve ayrı bir tecrübe gerektirir iken bunun üzerine hapishane yönetimi gibi ayrı bir alanın eklenmesi birçok zorluğu ve hatayı beraberinde getirmektedir. Çoğu zaman, baskın hapishane müdürlerinin etkinliği karşısında Cumhuriyet savcısı kendisine tanınan gözetim ve denetim yetkileriyle birlikte silikleşebilmektedir. Bu sonuç, aynı zamanda bir denetim ve gözetim makamının ortadan kalkması bakımından hapishane idaresinde öngörülme (aslında öngörülen) bir serbestlik yaratmaktadır.

Cumhuriyet savcısının yargılama ve infaz süreçlerinde eşzamanlı olarak yer aldığı iddiasına karşılık, Cumhuriyet Başsavcılığı nezdinde işbölümü yapıldığı, soruşturma, infaz ve hapishane işleriyle ilgilenen Cumhuriyet savcılarının birbirinden ayrı kişiler olduğu ileri sürülebilir. Türkiye'de yargının, sadece Cumhuriyet savcılığı bakımından değil tüm yargı açısından nasıl iç içe geçtiğini, mekân ve faaliyet olarak nasıl

bir bütünlük sergilediğini bilmeyenlerin böyle bir iddiada bulunması anlaşılır bir durumdur. Ancak, hâkimlik, Cumhuriyet savcılığı mesleklerinin tam bir birliktelik halinde yürütüldüğünü, yargılamanın hâkim ve savcılar arasında elbirligiyle icra edilen ve avukatların hemen her zaman dışarıda bırakıldığı bir cari kültüre sahip olduğunu bilenler bu iddianın herhangi bir karşılığının bulunmadığını da bileceklerdir. Kısacası, hâkim ve savcılar arasındaki ortaklık Cumhuriyet savcıları arasında ziyadesiyle bulunmaktadır. Cumhuriyet savcılarının, soruşturma, infaz ve hapisane faaliyetlerinin tamamını, bu görevlerin hepsinden sorumlu olan başsavcının sıkı gözetim ve denetimi altında yürüttüğünü de ayrıca belirtmek gerekir.

Cumhuriyet savcısının yargılama ve infaz süreçlerinde eşzamanlı olarak bu kadar etkin olmasının sadece mahpuslar açısından sorunlu olduğu, mahpus olmayanlar açısından bunun bir önem arz etmediği ileri sürebilir. Günümüz Türkiye'sinde, kendisini mahpusluk konumuna yakıştırmama noktasında bu denli kararlı ve emin olacak kadar gerçeklikten uzak kişiler bulunabilir. Lakin meselenin bir başka boyutu daha bulunmaktadır. Şöyle ki, hapishaneden çıkan cumhuriyet savcısı, ayağının tozuyla duruşmaya katılmakta ve örneğine çok az rastlanır düzeyde, hâkimle birlikte aynı kürsüde oturarak onunla birlikte buyurmakta ve birlikte yargılamaktadır. Yukarıda, hapisane yönetiminin kendine ait bir uzmanlık alanına ve kültüre sahip olduğunu belirtmiştik. Bu durumda, hapisane yönetiminde uzmanlaşması ve o kültüre hâkim olması gereken bir Cumhuriyet savcısının katıldığı, katılmakla kalmayıp oldukça etkin olarak var olduğu bir yargılamada hangi sıfatla olursa olsun bulunması bizatihi endişe kaynağıdır.

Hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasındaki elbirligi, iddia ve karar verme süreçlerindeki iç içe geçmişlik yargılama ve cezalandırma süreçleri bakımından da belli ölçüde geçerlidir. Oysaki yargılama, gerçeği bul-

maya, suçluluğun tespiti halinde hakkaniyet ve nesafet ölçülerinde bir ceza tayinine yönelik iken, cezalandırmanın, infazın temel amacıysa, Kanun'un üçüncü maddesinde belirtildiği üzere; *"Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamlara ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır."*

Görüldüğü üzere yargılamanın amaçlarıyla infazın bir ilgisi bulunmamaktadır. Yargılama ve infazın veya cezalandırmanın birbirine bu kadar yakın olması hem cezalandırma hem de yargılama üzerinde kontaminasyona yol açmakta, her iki süreç bakımından toksik etkiler oluşturmaktadır. Bazı zaman yargılama kendi amacından uzaklaşmakta, bazı zaman cezalandırma kendi bağlamından kopmaktadır.

Konunun bir başka boyutu daha vardır. Cumhuriyet savcılığı mesleği bir tür hapisane idareciliği değildir. Cumhuriyet savcılığının temel misyonu, soruşturma yürüterek iddianame hazırlamak ve kamuyu duruşmalarda temsil etmektir. Oysaki Türkiye'de cezaevi yönetimi ve infaz, cumhuriyet savcılığının asli görevlerinin önüne geçebilmektedir. 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'a 2014 yılında eklenen Geçici 9. madde ile Cumhuriyet savcıları Asliye Ceza Mahkemelerindeki duruşmalardan çıkarılmıştır. Hukuksal hiçbir gerekçesi olmayan bu tasarrufun dayanağı iş yoğunluğudur. İş yoğunluğu nedeniyle Cumhuriyet savcısının, hapisane idaresi, infaz işlemleri, yazı işleri müdürlüğünün kasa ve noter denetimi gibi görevlerinden hiçbirine son verilmemiş, adliyeyle ilişkin idari ve mali görevleri devam ettirilmiştir.

Sonuç

Sonuç itibariyle, yargılama ve infaz kurumları, kurumsal olarak birbirinden oldukça farklı özellikleri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Farklı kurumsal işleyişlere, kültürlere ve öznelere sahiptirler. Yargılama ve infaz süreçleri arasındaki en önemli ortaklık birbirini takip eden süreçler olmalarıdır. Buna karşın, Türkiye'nin mevcut hukuk sistemi ve geçerli olan yargı kültürü içerisinde her iki kurum birbirine oldukça yakınlaştırılmıştır. Mahpus ile menfaat çatışması içerisinde bulunan ve yargılama sürecinin önde gelen öznelerinden olan Cumhuriyet savcısı infaz sürecinde bir otoriteye dönüştürülmüştür. Cumhuriyet savcısı özelinde olduğu gibi genel olarak da yargılama ve infaz süreçleri iç içe geçmiş vaziyettedir. Bu süreçler arasındaki yakınlık, her iki süreç üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca, zaten elbirliğiyle yürütülen iddia, karar aşamalarına bir de infaz süreci eklenerek entegre bir ceza yargılaması/infazı sistemi yaratılmış olmaktadır. Bu durumun yaratacağı sakıncalar herkes tarafından öngörülebilecek düzeydedir. Ne var ki, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında TBMM'nin hakim olduğu bölgelerdeki hapishaneleri İstiklal Mahkemelerinin denetimine bırakan hukuk sisteminin bu sakıncalardan kurtulması kolay olacak gibi görünmemektedir.

HAPİSHANEDE
ÇOCUK OLMAK

HAPİSTE ÇOCUK OLMAK

Alper Yalçın*

Öncelikle bir özeleştiri vererek söze başlamak isterim. Burada tahliye olan bir çocuğun oturmasını ve hapisanedeki tüm sorunları onun anlatmasını çok isterdik. Bilindiği üzere Çocuk Koruma Kanunu'nda da yer alan bir katılım ilkesi vardır. Bu katılım ilkesi özetle çocuğun ifade özgürlüğünü, kendisini ilgilendiren her konuda söz hakkının olması ve karar verme mekanizmalarına katılımının sağlanmasıdır. Bugün burada ya da birçok konferansta çocuklarla birlikte değil, çocuklar adına konuşan sivil toplum örgütleri olarak özeleştiri vermeliyiz. Aynı zamanda kamu idarelerinin de en büyük eksiklerinden biri bu olabilir. Bu özeleştirin ardından hapisaneleri anlatacak olursak, öncelikle biraz Adalet Bakanlığı tarafından sınırlı olarak paylaşılan bilgilerden söz etmek gerekiyor.

Adalet Bakanlığı'nın 2015 Ocak ayı rakamlarına göre 2165 çocuk mahpus bulunuyordu, bu rakam Haziran ayında birden bire 2435'e yükseldi. Biz bu rakamın yükselişe geçmesinde siyasal atmosferin

* Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Adalet Sistemi İçine Giren Çocuklar Çalışma Ağı Temsilcisi.

de etkisi olduğuna dair endişeler duyuyoruz. Şu anda ise bu rakam 2300'lerde seyrediyor. Ancak şunun altını çizmek gerekiyor: Adalet Bakanlığı tarafından paylaşılan rakamlar, paylaşıldığı tarihte hapis-hanelerdeki çocuk mahpusların sayısını ifade ediyor, yıl içinde hapishane ile kaç çocuğun tanıştığı, toplam kaç çocuğun tutuklandığı bilgisi, tüm başvurularımıza rağmen bizimle paylaşılmıyor. Bu bilginin paylaşılmıyor olması ciddi bir eleştiri konusu, ancak hapishanelerdeki çocukların 3/4'ünün tutuklu olduğu ve hapishanelerde tutuklu bulunan ve tahliye olan çocukların sirkülasyonu göz önünde bulundurulduğunda, yılda 10 binden fazla çocuğun hapishane ile tanıştığını, yani tutuklandığını tahmin ediyoruz.

Türkiye'de 3 kapalı çocuk hapishanesi, 3 çocuk eğitimevi bulunuyor. Kapalı çocuk hapishanelerinin toplam kapasitesi 1000 civarında. Yani 1000'den fazla çocuk, kapalı çocuk hapishanelerinde değil, yetişkinlerin kapatıldığı hapishanelerin koşullarında tutuluyor. Ancak burada asıl üstünde durmamız gereken şudur ki, Adalet Bakanlığı hangi hapishanelerde çocuk koşulları olduğu bilgisini, "özel bir inceleme ve araştırma gerektiriyor" gerekçesi ile paylaşmıyor. Adalet Bakanlığı'nın gerekçesi, hangi hapishanelerde çocuk koşulu olduğunu bilmiyoruz anlamına mı geliyor? Çünkü bu gerekçeden, Adalet Bakanlığı'nın çocuk mahpuslar ile ilgili ilgi ve alakasına yönelik eleştiri getirmek de mümkündür. Bu gerekçe ile bilgilerin paylaşılmaması, birçok sorunu beraberinde getiriyor. Avukatlar çok iyi bilir ki, birçok avukat hapishanede çocukları ziyaret etmiyor. Eğer biz hangi hapishanelerde çocuk koşulu olduğunu bilirsek, o illerdeki barolara çocukları neden ziyaret etmeleri gerektiğini anlatabiliriz, sivil toplum örgütlerini arayıp çocuk odaklı çalışmaların gerekliliğini vurgulayabiliriz ve üretime teşvik edebiliriz.

En önemli tartışma konusu ise, "hapishanelerdeki çocuklara ne veriyoruz" tartışmasıdır. Çünkü biliyoruz ki, 2011 yılı verilerine göre çocukların tahliye olmalarıyla 1 yıl içerisinde yeniden adalet sistemi

içine girme oranları %68'di. Bu rakam, bize çok şey söylüyor. Şu anda bu oranın kaç olduğu, tüm başvurularımıza rağmen Adalet Bakanlığı tarafından yine paylaşılmıyor, ancak adalet sistemine giren çocukların her yıl artması sebebiyle bu oranın da düşmediğini tahmin ediyoruz. Bunun sebeplerinden biri olarak hapishanelerdeki psiko-sosyal servis görevlilerinin yetersizliğini göstermek mümkündür. Örneğin İstanbul Maltepe, Ankara Sincan ve İzmir Şakran Hapishaneleri'nin her birinin kapasitesi en az 324 ve bu hapishanelerin her birinde en az 4 psiko-sosyal servis görevlisi var. Sayılarının bu kadar az olmasının yanında, psiko-sosyal görevlilerinin sorumluluğundaki evrak işleri, çocuklar ile ilgili yürütmek istedikleri çalışmaların niteliğini de etkiliyor. Örneğin, çocuklarla yaptıkları görüşmelerin yanında, disiplin kurulunda da yer alıyorlar. Disiplin kurulunda olmalarının da çocuklar açısından hem avantajı hem de dezavantajı olduğunu ifade eden psikologlar var. Olumsuz anlamda, çocukların psiko-sosyal servis görevlileri ile her şeyi paylaşmamasına neden olabiliyor, olumlu anlamda ise disiplin kurulundaki diğer görevlileri etkileyebiliyorlar. Disiplin kurulu ise, örneğin çocukların odalarını değiştirmek gibi disiplin tedbirleri ve bazı erkinliklerden men etmek, odaya kapatmak gibi disiplin cezaları konusunda karar veren kuruldur. Bu disiplin tedbirleri ve disiplin cezaları, çocuklarda psiko-sosyal servis görevlilerine karşı daha mesafeli durmalarına, "ceza alırım" algısına yol açabiliyor.

Hapishanelerde çocuklarla en çok iletişim halinde olan infaz koruma memurlarıdır. Çocuk hakları savunucuları olarak bizler çocuklarla çalışmaların kesinlikle uzmanlık gerektirdiğini savunuyoruz. Bir uzmanlık olmadığında ise, Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun Muğla E Tipi Kapalı Hapishanesi inceleme raporunda tespit edilen, şiddetin gerçekleşip gerçekleşmediğini anlayabilmek için çocukların tişört ve pantolonlarının sıyrılması gibi uygulamaların varlığı söz konusu oluyor. Elbette bunun gibi uygulamaların tüm hapishanelerde yaşandığını ifade edemeyiz ama yetişkinlerin kapatıldığı hapishanelerdeki görevlilerin çocuklar ile çalışma deneyimi olduğunu savunabilir mi-

siniz? Bir ildeki hapisanenin kapasitesi buna müsaitse, çocuk mahpusların sayısı arttığında, orada çocuk koğuşu açılıyor. Bir ilde çocuk koğuşu açmak bu kadar kolayken, görevlilerin de çocuklarla çalışma konusunda donanımlı olduğunu söyleyebilmek çok zor. Çocukların tutulduğu tüm kurumlarda çalışan görevlilerin, çocuk hak, ilke ve standartlara hâkim olması çok önemli. Çünkü iyi niyetli görevlilere değil, donanımlı insanlara ihtiyacımız var. Ne kadar iyi niyetli olursanız olur, bilgili değilseniz çocuklara farkında olmadan zarar verebilirsiniz. Bunu örneklendirebilmek için bir deneyimimi anlatmak isterim; tahliye olan bir çocuk mahpusla görüşme yapmıştım. Ben ne bir psikolog, ne de bir sosyal hizmet uzmanıyım ancak hiç irdelememiş olmama rağmen çocuk, hapisanede yaşadığı şiddeti anlatmaya başladı. Birçok şey söylemek istedim; bir uzman olmadığımı hatırlayarak, başka bir konu açmaya çalıştım. Çünkü çocuğa zarar verme ihtimalim de olabilirdi ve daha kötüsü zarar verdiğimi fark etmeyebilirdim. Bu aktarımın benim gündelik yaşamıma getirisi ise 2 gün uyumakta zorlanmam şeklinde oldu. Dolayısıyla bu gibi aktarımların çocuklarla çalışma deneyimi olmayan infaz koruma memurlarına böyle yansımaları olabilir ve çocuklara nasıl yaklaşmaları gerektiğini bilemedikleri için çok zorlanabilirler. Tüm bu sebeplerden dolayı çocuklarla kesinlikle bu konuda uzman kişilerin bir araya gelmesi gerekiyor.

“Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi” isimli araştırmada hapisanelerde çalışan psikologlarla yapılan görüşmelerden çok dikkat çekici bir bulgu vardır: Yetişkinlerin çoğunlukta olduğu hapisanelerdeki kimi psikologlar önceliği çocuklara verdiklerini, kimi psikologlar ise önceliği yetişkinlere verdiklerini ifade etmiştir. Çocuk

* Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi. Çocuk Adalet Sistemi Odağında Kanunla İhtilaf Halindeki Çocukların Durumu Araştırma Raporu, Mart 2012, sf:54. http://shsempozyum2014.baskent.edu.tr/files/turkiyede_cocuk_adalet_sisteminin_y%C3%B6netimi.pdf

hakları savunucuları olarak bu farklılıkları kabul edilebilir bulmuyoruz, bunun bir standardının olması gerektiğini savunuyoruz.

Bu sorunlar gibi pek çok sorunun, inisiyatif olmaktan çıkarılıp standart haline gelmesi gerekiyor. Bu oturumda Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi adına bir arkadaşımızın olmasının bir anlamı var. Adalet Bakanlığı'nın bilgi edinme başvurumuza verdiği cevapta, 2016 yılı içinde Diyarbakır, Hatay ve Tarsus'ta 3 kapalı çocuk hapisanesi açılacağı planını okuduğumuzda birbirimizi aradık ve Adalet Bakanlığı'nın bu planlamayı yapmadan önce girişim üyesi diğer arkadaşlarımız ile hiç fikir alışverişi yapıp yapmadığını anlamaya çalıştık ama sonuç ne yazık ki hayal kırıklığıydı. Sivil toplum örgütleri ile çalışmalar yaptığını ifade eden Adalet Bakanlığı'nın bilimsel, çocuk hapisaneleri üzerine çalışmalar yürütmek üzere kurulan ve 38 kurum, oda ve inisiyatiftan oluşan Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi'ne hiç danışmaması veya çocuklarla ilgili bir karar alırken, çocuklarla bu konuda hiç bir araya gelmemesi; bu planlamanın hiçbir bilimsel alt yapısı olmadığını, Adalet Bakanlığı'nın sivil toplum ile iş birliği konusunda yeterince çaba göstermediğini ortaya koyuyor. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi gibi birçok komitenin, uluslararası sözleşmenin vurguladığı bağımsız izleme mekanizması hayata geçirilemediği için, bizlerin hapisanelerde izleme yapmasına izin verilmediği için eleştirirken de objektif olmamakla itham ediliyoruz. Hapishane idareleri ile daha önce bir araya geldiğimizde vurguladığımız çağrıyı, bu konferansta da vurgulamak isterim; eğer bizler objektif değilsek ve hapishane çalışanları olarak sizler sorunları bizlerden daha iyi bildiğinizi ifade ediyorsanız ancak çocuk tutukluluğunu da eleştiriyorsanız, Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi'nde birlikte çalışalım. Birlikte çalışabilmenin yollarını aramalıyız.

Kısaca eğitimevlerine de değinecek olursak, eğitimevleri kapalı hapisanelere kıyasla daha açık kurumlardır. Güvenlikleri kurum içinde sağlanır, kapalı hapisaneler gibi firara karşı yüksek derece güvenlik

tedbirleri uygulanmaz ve çocuklar okula ya da işe gidebilir. Eğitimevi uygulamasının kapalı hapis haneye kıyasla daha iyi olduğunu söyleyebiliriz ancak konumları itibarıyla şehir merkezinin uzağında olması sebebiyle, izolasyon anlamında kapalı hapis hanelerle arasında bir fark yoktur. Toplu taşıma araçlarının dahi minimum seviyede geçtiği konumu bulunmakta ve çok çarpıcı bulduğum otobüs duraklarının adı "Cezaevi" durağıdır. Bu küçücük bir şeydir ancak bir çocuk için, bir aile için çok önemli olabilir. Çünkü otobüs durağının ismi çocuğa ve ailesine nerede olduğunu bir kez daha hatırlatıyor. Çocukların aileleri ile iletişimi konusunda en öncelikli problemlerden biri hükümlü çocukların kalabileceği eğitimevlerinin sadece 3 ilde olması sebebiyle, çocukların başka illerden sevk edilmesi, dolayısıyla ailelerinin kendilerini ziyaret edememesidir. Ailelerin çoğunun yoksul olduğu Adalet Bakanlığı tarafından da biliniyor, ancak birçok kez dile getirdiğimiz halde en azından yoksulluğu tespit edilen ailelerin yol paraları ödenmiyor. Çocukların aileleri ile iletişimini engelleyen sorunları ortadan kaldırmamız gerekiyor.

Eğitimevlerindeki en önemli sorunlardan birinin de kapalı hapis haneye iade cezası olduğunu düşünüyoruz. Yani bir çocuk, örneğin firar etmek gibi disiplin cezası gerektiren bir eylem gerçekleştirdiğinde 6 aylığına kapalı hapis haneye gönderiliyor. Bu disiplin cezasına kesinlikle karşı çıkılması gerekiyor. Çünkü çocuk en az 6 ay kapalı hapis hanede tutuklu kalıyor ve ardından yargılanması sonuçlanıp hükmü kesinleştiğinde eğitimevine gönderiliyor. Kapalı bir kurumdan, birden bire açık bir kuruma gelen bir çocuğun firar etmeyi deneyebileceği yüksek bir ihtimal değil midir? Kapalıya iade cezası çok sık uygulanmaya başladı. 2009'da 29 olan rakam, 2014 yılında 263'e yükseldi. Kapalıya iade cezasını şahsi olarak "Git de bir aklın başına gelsin ve buranın değerini anla" olarak ifade ediyorum.

Çocuk mahpuslara ilişkin tartışılması gereken birçok sorun bulunuyor, umarım çok daha programlı ve değerli tartışmalar yürütebileceğimiz bir zemin yaratabiliriz.

ÇOCUK HAPİSHANELERİ NEDEN KAPATILSIN?

Selmin Cansu Demir*

Merhabalar, Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi adına söz alıyorum. Sunumumda Türkiye'nin çocuk hapisaneleri gündemine değinerek, çocuk hapisanelerinin neden kapatılması gerektiğini bu zeminden aktarmak istiyorum.

Çocuk Hapishaneleri ve Şiddet

Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi, 2014 yılının başında Sincan'da yaşananlar sonucu bir araya gelen 37 insan hakları örgütünden oluşuyor. "Sincan Cezaevinde Çocuklara İşkence" ve benzer başlıklarla basına yansıyan haberlerde, çocukların kurum görevlileri tarafından kötü muamele ve işkenceye maruz kaldıkları, aç bırakıldıkları, tedavi ettirilmedikleri, koşularına kimyasal gaz sıkıldığı gibi bilgiler yer alıyordu. Girişimin kurucuları olan örgütler, çocuklarla görüşerek

* Avukat, Çocuk Cezaevleri Kapatılsın Girişimi / Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı (TÇYÖV).

yaşanan süreci raporlaştırdılar. Sincan'da kalan bu çocuklar, olayların basına yansımalarının ardından Maltepe ve Şakran Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumları'na sevk edildiler. Bu kurumlarda da, çıplak aramaya maruz bırakılıp, geçici koşullarda uzun süre tek başlarına tutuldular, ailelerinden ve duruşmalarının görüldüğü illerden uzaklara sürgün edildiler. Suçun mağduru olan çocuklar için koruyucu, destekleyici tedbirler uygulanmadığı gibi çocukların haklarında kamu malına zarar verme, görevli memura direnme, hakaret gibi suçlardan ceza davaları açıldı ve çocuklar hâlâ Ankara'da yargılanıyorlar. Sorumluluğu bulunan kamu görevlileri ise cezalandırılmaları bir yana, hâkim önüne dahi çıkarılmadı.

Sincan bizim için belki son damla oldu zira bizler Pozantı'da çocukların neler yaşadıklarını iyi bilenlerdendik. 2012 yılında, Pozantı M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ile gündeme gelen cinsel istismar ve işkence iddiaları kamuoyunda geniş yer tutmuştu. Mağdur çocuklar daha sonra Sincan'da da yaşayacağımız şekilde, uzaktaki kapalı kurumlara nakdedilmiş, hak ihlallerinin sorumluları hakkında hiçbir işlem yapılmamış ve çocuklar için destek programları uygulanmamıştı. Bu çocuklar arasında tahliye edildikten sonra intihar edenlerin dahi olduğunu öğrenmiştik. Özce, Pozantı'da ne olduysa, Sincan'da da o olmuştu. Devlet işkence ve kötü muamele iddiaları karşısında aynı tepkiyi göstermişti. Oysaki bu yaşananların sinyalleri çok daha önceden verilmişti.

2009 yılında Pozantı'da öldürülen bir çocuğun ardından, 2010 yılında TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından yayınlanan Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları Ve Eğitim Evleri İnceleme Raporu'nun sonuç kısmında "*cezanın ıslah edicilik işlevinin fiziken mümkün olmaması, ayrıca konum ve şartları itibari ile de çocukların bulunmasının uygun düşmemesi nedenleriyle kurumun faaliyetlerine son verilmesinin amaç açısından doğru olacağı*" görüşü bulunmaktaydı.

Ancak bu raporun ardından hiçbir önleme çalışması yapılmadığı gibi kurumun kapatılması için somut bir adım da atılmadı.

Girişim'in kurulmasının ardından pek çok ilde benzer mahiyette vakalar yaşandı. Antalya, Van, Muğla, İstanbul ve Trabzon ilk aklımıza gelenler. 2015 yılı başında ise İzmir Şakran Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, kurum içi bir yazışma ile gündemi sarstı. Kurum müdürünün imzası olan belgede, çocukların maruz kaldıkları şiddet olguları ayrıntıları ile açıklanmakta ve infaz koruma memurlarının yetki ve sorumluluklarını aştıklarına dair tespitler yer almaktaydı. Türk Tabipleri Birliği'nin kurumda yapmış olduğu inceleme sonrasında, çocukların şiddet ve kötü muameleyle maruz kaldıklarına dair tespitleri oldu.

Şubat 2015'te ise Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda, yaşları 12 ila 15 arasında değişen dört çocuğa işkence ve kötü muamele yapıldığına ve cinsel saldırıda bulunulduğuna dair iddialar, basın yayın organlarında yer aldı. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Başkanlığı'nca Kasım 2015'de, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Çocuk Koşuşu Ziyaret Raporu yayınlandı. Anılan raporun tespit ve değerlendirmeler kısmında, *"kötü muamele olaylarına ilişkin önleyici bir mekanizma mevcut olmadığı; belli aralıklarla çocukların odalarının kontrol edilmesi, oda ışıklarının geceleri açık tutulması, çoğunlukla kapı mazgalından bakılması, ses geldiğinde veya kapıya vurulduğunda çocuk odasına intikal edilmesi, sayımlar sırasında çocukların gömlek ve tişörtlerini yukarı doğru sıyirmalarının istenmesinin bu amaca hizmet etmeyeceği"* vurgulanıyordu.

Çocuk Hapishanelerinde Çocuk Ölümleri

Geçtiğimiz yıllarda Pozanti'dan başlayarak pek çok kurumda yaşandığı ileri sürülen bu işkence ve kötü muamele vakaları, çocuk hapishanelerinin çocuklar için toplumsallaşmayı sağlamanın ötesinde,

çocukların bizzat şiddetin her türlüüne maruz kaldığı mekânlar olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koyuyor. Maalesef ki bu şiddet sadece çocukların duygusal ve fiziksel yaralanmalarına sebep olmuyor, çocukların yaşam haklarını ihlal edecek boyutlara da varıyor.

2004 yılında Erzurum'da tutuklu halde bulunurken ölen 16 yaşındaki Bilal Coşelav'ın yaşadıkları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yansımış ve AİHM 09.10.2012 tarih ve 1413/07 başvuru numaralı kararı ile Sözleşme'nin Türkiye tarafından ihlal edildiğine karar vermiştir. Kararı özetlemek gerekirse: Kars Cezaevi'nin çocuk koğuşunda avluda kendini asarak intihara teşebbüs eden Coşelav, olay yerine gelen kurum çalışanları tarafından kurtarılmış ve yeniden çocuk koğuşuna gönderilmiştir. Müdüre, hapis hane yaşamına adapte olmakta zorlandığını ve psikolojik sorunlar yaşadığını ifade eden Coşelav hakkında disiplin soruşturması yapılmıştır. Soruşturma sonucunda, Coşelav'a diğer mahpuslara kötü örnek olduğu söylenerek, yeniden intihar girişiminde bulunması halinde daha ağır bir muameleye tabi tutulacağı uyarısında bulunulmuştur. 19 Ocak 2004 tarihinde, aşırı dozda ilaç alarak tekrar intihara teşebbüs eden Coşelav, tedavi için hastaneye kaldırılarak Erzurum Cezaevi'ne nakledilmiştir. 2004 yılında, mahpuslardan biri Erzurum Cezaevi Müdürü'ne, Coşelav'ın "garip davrandığını", kendini asmaktan söz ettiğini ve davranışlarının çocuk koğuşunda kaygılara neden olduğunu söyleyince aynı gün, Bilal çocuk koğuşundan, yetişkin mahpusların bulunduğu bir koğuşa nakledilmiştir. Bilal, kısa süre sonra müdüre, başka bir koğuşa nakledilmek istediğini, koğuşundaki kişilerle anlaşamadığını ifade etmiş ve kişisel sorunlarını görüşmek üzere cezaevi müdürünü acilen görmesi gerektiğini ifade ederek, Erzurum Cezaevi müdürü ve savcısına 22 mektup göndermiştir. Bilal, 17 Aralık 2004 tarihinde, başını hücre duvarlarına vurarak kendini yaralamıştır. Aynı gün tek başına bir hücreye yerleştirilen Bilal, hücrede bulunan yatak çarşafıyla kendini hücresinin demir

çubuklarından asmış, ailesine ölüm haberi ise 30 Aralık tarihinde bildirilmiştir.

AİHM'e göre, Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi, devlete, kasıtlı ve hukuka aykırı öldürmeden sakınmanın yanı sıra, kendi yetki alanında bulunan kişilerin yaşamlarının korunmasına ilişkin uygun tedbirleri alma pozitif yükümlülüğü de getirmektedir. Anılan karar ile tutuklu çocukların savunmasız bir durumda bulunduğu, yetkililerin bu kişileri koruma görevinin bulunduğu vurgulanmıştır.

Bilal'in ölümünün ardından 2009 yılında Yasin Akyüz adındaki çocuk da, Pozantı M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndaki koğuşunda dövülerek ve asılarak öldürülmüş, yapılan yargılama sonucunda 7 çocuk kasten öldürme, 6 çocuk ise suçu bildirmeme suçundan ceza almış, görevlerini ihmal ettikleri gerekçesi ile yargılanan infaz koruma memurları ise beraat etmiştir.

2014 yılında Onur Önal adlı çocuğun ölümü ise başına "Yalnız Yaşadı Kimsesiz Öldü" başlığı ile yansımıştır. Koğuşta şiddet içerikli simit oyunu oynadıkları günün ertesinde, koğuşun içerisinde mescit diye anılan ve kamera açısı dışında kalan kör noktada yaşananlar sonucunda Onur hayatını kaybetmiştir. Aynı koğuşta kalan çocukların kasten öldürme suçundan, infaz koruma memurlarının ise görevi kötüye kullanma suçlarından yargılandığı davalar hâlâ devam ediyor. Yargılamanın geldiği aşamada, Onur'un öldüğü kurumda, 8 memurun yapması gereken işi 2 memurun yaptığı ve kör nokta denen yerlerde daha önce defalarca şiddet olaylarının yaşandığı, bu olayların da tutanak altına alındığı ortaya çıkmıştır. Ancak buna rağmen gerek kör noktaların giderilmesi gerekse personel alımı ile ilgili hiçbir önlem alınmamıştır. Çalışan personelin ise alınmayan bu önlemleri ve çocukların yaşadıklarını bilmelerine rağmen, Onur göz göre göre ölmüştür.

Ancak Onur da son olmamış ve 2015 yılı Kasım ayında, Trabzon E Tipi Bahçecik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda hırsızlık suçlaması nedeniyle tutuklu bulunan Emirhan Nas adlı çocuğun intihar ettiği basına yansımıştır. Bu ölümün üzerine de, Girişim tarafından, çocuğun yaşam hakkını korumaya yönelik yeterli şekilde önleyici ve koruyucu tedbirlerin alınmadığı gerekçesi ile sorumluluğu bulunan kamu görevlileri hakkında 20 Kasım 2015 Dünya Çocuk Hakları Günü'nde suç duyurusunda bulunulmuştur.

Bilal'den Yasin'e, Onur'dan Emirhan'a yaşananlar, bir çocuğun, ergenlik döneminde kapalı tutularak, nitelikli psikolojik ve tıbbi destek verilmeyerek, ailesi ile görüşme hakkı elinden alınarak, eğitiminden alıkonularak, ölebileceğini, ölüme terk edilebileceğini gösteriyor. En başta bu nedenle çocuk hapisaneleri kapatılmalıdır. Çocuklar 7/24 devlet gözetimi altındayken dahi ölebiliyorsa, o kurumlar çocukların menfaatini sağlayabilecek yapıda değildir. Eğer bu ihlaller yıllardır aynı şekilde kendini gösteriyorsa, yaşanan hiçbir şey münferit değildir. Yaşananlar sistematiktir. Bu nedenle, yeni hak ihlallerinin yaşanmaması için bu sistemin tamamen değişmesi gerekmektedir.

Çocuk Hapishaneleri Kapatılmalıdır Çünkü...

- Çocuk hapishaneleri kapatılmalıdır; çünkü çocuklar, çocuk adalet sisteminin evrensel prensiplerine uygun bir şekilde zaten yargılanamıyorlar. Çocuğa özgü kurumlar ya yok ya da görevlerini olması gerektiği gibi yerine getiremediğinden çocuklar suçla ilişkilendikleri ilk anda kendilerini ciddi bir ceza tehdidi karşısında buluyorlar.
- Tutuklama kararları yasanın amacına aykırı şekilde erken infaz olarak uygulanıyor. Çocuklar hakkında tutuklama kararı verilirken, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının son çare

olması ve en kısa süre ile sınırlı tutulması gerekliliğini güvenceleyen evrensel ilke göz ardı ediliyor.

- Hükümlü çocuklar için açılan eğitimevleri modeli, İnfaz Kanunu'ndaki yasal engel nedeniyle tutuklu çocuklar için uygulanmıyor. Tutuklu çocuklar, cezası kesinleşen çocuklardan daha ağır ve zor koşullarda kapalı kurumlarda tutuluyor. Oysaki eğitimevlerinde, hükümlü çocuklar gibi tutuklu çocuklar da kalabilmeli.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar, kurumlara yerleştirilen çocukların eğitim ve iyileştirmelerinin amacının, onların toplumda yapıcı ve üretken roller üstlenmelerine yardımcı olmak için, bakım, koruma, eğitim ve mesleki beceriler elde edebilmelerini sağlamak olduğunu söyler. Bu kurallara göre, kurumlarda çocuklara, yaşları, cinsiyetleri ve kişilikleri itibarıyla gerekebilecek ve tamamen gelişmelerinin yararına olabilecek sosyal, kültürel, mesleki, psikolojik, tıbbi ve fiziki yardım sağlanması gerekmektedir. Türkiye'de çocukların kapatıldığı kurumlar bu yükümlülüklerini yerine getiremediği ve hatta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi bu konuda daha önce Türkiye'yi defalarca uyardığı için çocuk hapisaneleri kapatılmalı.
- Çocuklar tutuklandıkları ilk andan itibaren hapishaneye kapatılarak toplumdan tecrit ediliyorlar, çıplak aranıyorlar, ailelerini göremiyorlar, okullarına gidemiyorlar, disiplin cezaları nedeniyle 5 güne kadar odaya yani hücreye kapatılabiliyorlar, kapalı ve açık görüşler dışındaki aile ile görüşme hakkı bile teşvik esaslı ödüllendirme olarak nitelendiriliyor. Çocuk, özel durumuna uygun bir muamele göremiyor. Çocuk hapisaneleri kapatılmalıdır, çünkü çocukların toplum ile iç içe olmaya kapatılmaktan daha çok ihtiyacı var.

- Çocuklar, hapishanelerde temel insani ihtiyaçlarını karşılayamıyorlar. Isınamıyorlar. Musluk suyu içiyorlar. Ortak alanlarında koltukları dahi yok, tüm günü sert bir sandalye üzerinde geçiriyorlar. 4-5 metre karelik odalarının içinde sadece bir yatak, bir küçük masa, bir de tuvalet var.
- Çocuk hapishaneleri kapatılmalıdır, çünkü çocuklar nitelikli hukuki yardım alamıyorlar, pek çok çocuğun avukatları ziyaretlerine dahi gitmiyor.
- Çocuk hapishanelerinde, çocukların ulaşabilecekleri etkili başvuru mekanizmaları yok. Bir çocuğun defalarca dilekçe vermesine rağmen uğradığı hak ihlallerine karşı kimseyle görüşemediğini, bu nedenle de hapishanede pencereleri kırarak hakkında mala zarar vermeden soruşturma açılmasını sağladığını ve bu suçun şüphelisi sıfatıyla savcılığa ifade vermeye gittiğinde "*ben sizin karşınıza çıkabilmek için bu camları kırdım, ben hapishanede işkence görüyorum*" dediğini, ardından sorumlular hakkında soruşturma açılabilmediğini biliyoruz.
- Çocuk hapishaneleri kapatılmalıdır, çünkü çocuklara tahliye sonrasında hiçbir destek verilmediği için çocuk kendisini oraya getiren nedenlere ve sonrasında da hapishaneye geri dönüyor.

Sonuç

Açıklamaya çalıştığım üzere, hapishanelerin çocuklar için şiddet ürettiği ve yasal mevzuatın da, çocukların maruz kaldığı bu mağduriyeti önleyemediği; suçla ilişkilendirilerek adli sistem içerisine girmiş çocukların, tutuklanarak ve/veya hapis cezasına mahkûm edilerek, yeniden suça sürüklenmelerinin önlenemeyeceği ve toplumla yeniden bütünleşmelerinin sağlanamayacağı ortadadır. Bu nedenle, kapalı kurum anlayışının terk edilerek, çocuk hapishanelerinin kapa-

tilması ve bu kurumların yerine çocuğu ve çocuğun ihtiyaçlarını esas alan, çocuğun üstün menfaatine hizmet eden yapıların oluşturulması gerekmektedir. Bu yapıların nasıl olacağını, yerine ne konacağını çocuk hakları gibi multidisipliner bir alanın aktörelere olan tıpcılar, eğitimciler, hukukçular, psikologlar, sosyologlar, sosyal hizmet uzmanları, sivil toplum örgüleri ile hakkın asıl sahibi çocuklar bir araya gelerek tartışmalı ve belirlemelidir.

Özgürlüğünden yoksun bırakmanın son çare olması, kanunen kabul edilmiş bir ilke olmanın ötesine geçemediğı ve uygulamaya yansıyamadığı için çocuklar hakkında verilen tutuklama kararı ve hapis cezaları için acilen yasal sınırlar getirilmelidir.

Bunlar olana kadar da, çocukların kapalı kurumlarda maruz kaldıkları şiddet olaylarına yenilerinin eklenmemesi için işkence ve kötü muamele ile etkili bir şekilde mücadele edilmeli, cezasızlık zırhı kaldırılmalı, çocukların hak ihlallerine karşı seslerini duyurabilecekleri çocuklara özgü şikâyet mekanizmaları geliştirilmeli ve kapalı kurumları denetleyecek bağımsız izleme kurulları hayata geçirilmelidir. Çocukların özel durumlarına uygun hizmet modelleri sunulmalı ve tahliye sonrasında çocuklara danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Adalet Bakanlığı çocuklar için yeni hapisaneler inşa etmeye değil, çocukların suçla ilişkilenmesini önleyecek ve adil yargılanmalarını sağlayacak projelere bütçe ve emek ayırmalıdır.

Biz, kapatılan çocuklar değil, hapisaneler olana kadar mücadelemize devam edeceğiz. Çocuklar yeniden özgür kalana kadar, her zaman her yerde taleplerimizi dile getireceğiz ve çocuklara yönelik tüm hak ihlallerinin takipçisi olacağız.

ÇOCUK CEZAEVLERİNDE SOSYAL HİZMETİN İŞLEVİ / İŞLEVSİZLİĞİ

Mansur Seyitoğlu*

Çocuk gelişiminin başarılı olduğunu anlamanın muhakkak birçok parametresi bulunmaktadır. Bunun, iyi bir akademik başarıya sahip olmaktan arkadaşlık ilişkisi kurabilmeye kadar uzun bir listesi bulunmaktadır. Bu listenin aynı zamanda birçok anlaşmazlığı ve farklı görüşleri, hararetli karşı fikirleri tetiklediğini çocukla yakından veya uzaktan ilgili herkes bilir. Çocuk hakları üzerine düşünen neredeyse hiçbir farklı görüşün bulunmadığı konuların başında ise çocuk cezavlerinin çocuk gelişiminde bir şeylerin yanlış gittiğinin göstergesi olduğudur. Tolstoy'un Anna Karenina'da söylediği meşhur sözünü konumuza uyarlarsak konumuza kestirme bir giriş yapmış oluruz: Başarılı çocukların hikâyeleri birbirine benzer, başarısız olanların ise kendine özgü bir tarihselliği vardır. Başarıyı ve başarısızlığı yapısal durumların ifadeleri olarak okursak (yani başarısız çocuk yoktur, başarısız çocuk-anne-baba-öğretmen-psikolog-siyasetçi vs. vardır), çocuk hapishanelerini sadece "başarısız" bir çocuk gelişiminin değil,

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Gündem Çocuk Derneği.

başarısız birçok başka şeyin de beraberinde getirildiği; ya üstlenilmemiş ya da kaçırılmış sorumlulukların halı altına özenle süpürülmesi olarak da okuyabiliriz. Fakat bu nasıl anlaşılabilir? Cezaevlerinde sınırlı bir işlevi olan sosyal hizmet uygulamaları bağlamında sorumluluk, hak, çocuk hakları ve gelişimi nasıl formüle edilebilir?

Peki, çocuk cezaevleri diğer kurumlar arasında nasıl bir yere sahip? Çocuk cezaevleri bir süre için toplumun genelinden koparılmış ve resmi yönetimlerce sınırlandırılmış bir hayat süren, çok sayıda insanın kaldığı yerlerdir. İçerisinde olanın tüm yaşantısını kapama iddiasında olan, dışarıyla arasına katı ve kesin sınırlar çizen, içeridekiler üzerine bir tahakküm kurma potansiyeli taşıyan kurumlardır. Çift taraflı olarak kapalıdırlar. İçeriye dışarıya kapadığı gibi, dışarıyı da içeriye karşı ulaşılamaz ve bilinmez kılar. Hem ruhunuzun hem bedeninizin cezalandırıldığı bir alana dönüşür. Gelişimi bir psiko-sosyal bütünlük içerisinde ele aldığımızda, çocuk cezaevlerinde sosyal hizmet uygulamaları temel bir paradoksa işaret eder. Gelişim denen mefhum bir davranışsal boyuttan daha fazlası, yani sosyal ve psikolojik yönleri bulunan bir deneyim olarak tanımlandığında, çocuk cezaevlerinde sosyal hizmet uygulamalarının “gelişime rağmen gelişim için” diye adlandırabileceğimiz bir anlayış içerisinde hizmet verdiği söylenebilir. Bu paradoks yürüteceğim tartışmanın çerçevesini oluşturmakta; çocuk cezaevlerinde çalışan herhangi bir sosyal hizmet çalışanın –buna burada hizmet veren birçok mesleği de ekleyebiliriz– kolayca hatırlayacağı bir deneyimin, çocuk hakları ve meslek etiği bağlamında bir okumasını yürüteceğim. Çocuk cezaevlerinin belirli sorunlara çözüm üretmeye çalışırken nasıl yeni bir sorun alanına dönüştüğü üzerinde durulacaktır. Bu noktada bu mekânlarda sosyal hizmetin aktarımının nasıl sorunlu bir hale dönüştüğü ve sosyal hizmetin neye hizmet ettiği tartışılacaktır.

Çocuk cezaevlerine girer girmez göze çarpan şey, kurumsal olarak yapılan müdahaleye dair ses her ne kadar ‘sağaltıcı’ olma iddiasını

taşısa da, kurumsal angajmanın sorumsuzluk hissini pekiştirmekte olduğudur. Çocuk cezaevleri, çocukluk döneminin önemli kayıplarının, yokluklarının yaşandığı mekânlar olabilmektedir. Bu kayıplar, yokluklar genellikle; duygularınızı, düşüncelerinizi (öfkeniz, sevinciniz) ifade edebileceğiniz ortamları sınırlandırmıştır. Sağlığınız (hem ruh, hem de beden sağlığı) artık tehlike altındadır. Her ne kadar bu alanda hizmet sunanların kolayca kabul edeceği bir olgu olmasa da, hapisane bir devlet aygıtı olarak sınırları özenle çizilmiş bir izolasyona, ayrıntıları ince ince hesaplanmış tek tip ilişkilenenin var olduğu bir mahrumiyet mekânına dönüşmektedir. Hem çocuk cezaevlerinin yapısı, hem de cezaevinde çalışanların yeterliliği ve çalışma biçimleri göz önünde bulundurulduğunda, mahkûmların sorunlarına çözüm olamayacağı görülebilmektedir.

Sosyal hizmetin ne olup olmadığı ile başlamakta fayda vardır. Sosyal hizmet, her şeyden önce bir insan hakları mesleğidir. Özellikle kendi haklarını koruyamayan, hatta kimi zaman bu hakların farkında bile olmayan, farkında olsa da haklarını elde etme olanağı bulunamayan insanlarla çalışır. Sosyal hizmet uzmanları sağlık, adalet, sosyal yardım, eğitim ve güvenlik gibi alanlarda, sosyal hizmet modelleri geliştirmeye ve uygulamaya çalışmaktadır. Sosyal hizmetin çıkış noktası insana verilen değer ve insanın gelişme potansiyeline olan inançtır. Sosyal hizmet, kişilerin güçlenmesine destek olan hizmetlerle buluşmasına ve bu hizmetleri sağlayan sistemlerin insan yararına olmasına çabalayan koruyucu ve geliştirici bir meslektir. Yapısı gereği bireyi 'özgürleştirici', güçlendirici, bireylerle birlikte ya da gerektiğinde onlar için hak savunuculuğu yapan, sosyal adaleti benimsemiş, bireyin, ailenin, grupların ve toplumun refahına çalışan, tek bir odağın yanı sıra sisteme vurgu yapan ve bütüncül bir perspektif çizen bir disiplindir. Peki, sosyal hizmet mesleği nasıl oluyor da cezaevinde işlevsiz hale geliyor?

Cezaevlerinin işleyişine ilişkin temel bazı bilgiler bu bağlamda bize gerekli bilgiyi sağlayacaktır. Cezaevinde çalışabilmenin basit birkaç şartı vardır. Belirli yazılı sınavlardan ve hakkınızda yapılan güvenlik araştırmasından pürüzsüz geçmek ve işsiz olmak. Cezaevinde çalışabilmek için aranan şartlarda, her işe girerken olduğu gibi bazı evraklar da istenir. Yani aslında bu zor koşullarda çalışabilmenin yeterliliği yukardaki belgelerdir. Cezaevlerinde çalışan her personelin isteyerek çalışmadığını, çoğu zaman bir iş imkânının ötesine geçmediğini, işini kaybetmemek içinse kurum kültürü içerisinde sıradanlaşan bir çalışana dönüştüğünü görmek mümkündür. İnsanın değerini koruması beklenen yasalarla her gün onlarca hak ihlali yine cezaevi uygulamalarında yer almaktadır. Üstelik bu ihlaller yasayı hem düzenleyenler, hem uygulayanlar tarafından yapılmaktadır. Detayına girmesek bile bunun en acı örneklerinden iki tanesini belirtmiş olalım: Cezaevlerindeki çıplak arama ve cezaevlerindeki kapalı görüş ortamları. Bunun başka yöntemleri elbette olabilir fakat tercih edilenin bu olduğunu da görmek gerekir. Personele verilen yetkinin anlamlı bir çalışmaya dönüşebilmesi için asgari düzeyde yeterlilik gerektirmektedir.

Sosyal hizmet aktarımı birçok kurumda olduğu gibi sosyal servisler aracılığı ile yapılmaktadır. Sosyal servislerde sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog gibi meslek elemanları çalışmaktadır. Fakat çocuk cezaevlerinde çocuk gelişim uzmanının olmadığı görülmektedir. Hatta anneleri ile birlikte kalan 0-6 yaş aralığındaki çocukların olduğu kadın cezaevlerinde de çocuk gelişim uzmanının olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla her seferinde disiplinler arası çalışmanın önemi vurgulanıyorsa bile, bu belirtilen yönüyle eksik bir çalışmadır.

Güvenlik algısı aslında bize cezaevinin altyapısının işleyişine dair bir numune sunar adeta. Yapılan her vurgu içi boşaltılmış hassasiyetin varlığına ve boşaltılanın özenle gözlerden uzak bir yerde tutulduğu-

na dair bir his yaratır. Şimdi yakından bakalım. Cezaevlerinin herkes için bir çeşit "güvenlik" vurgusu yaptığı bilinmektedir. Cezayı kesen, cezayı çeken ve ceza için cezaevinin bir çeşit güvenli alan oluşturduğu düşüncesi yaygındır. Güvenli alanın oluşabilmesi için farklı mesleklerden yardım alınmaktadır. Burada sorunlu alana dönüşen sosyal hizmeti yeniden ele almakta fayda vardır. Cezaevlerinde güvenliğin sağlanabilmesi için X-ray cihazları vardır. Cezaevine giriş yapabilmeniz için X-ray cihazlarından geçmeniz gerekir. Yani herkesin bir şekilde "olağan şüpheliye dönüştüğü" bir geçiş aşamasıdır artık. Cezaevi yönetimi sosyal servis ile birlikte yürüttüğü çalışmalarda, sosyal servisin çözümün her aşamasında olduğunu bilir. Yine de sosyal servis görevlileri için belirtmek gerekirse, cezaevi girişinde ona aslında güvenmediğini bu geçişlere mecbur bırakarak belirtmektedir. Bu şekilde kurumda ne hizmet verene, ne de hizmet alana güvenilmeyeceğini her gün tekrarlamaktadır.

Sosyal hizmeti işlevsiz kılan sadece kurumsal yaklaşım değildir. Cezaevlerinde kaç tane sosyal hizmet görevlisinin çalıştığı ve kurumda kaç tane mahkûmun olduğuna bakıldığında, sayılar arasında orantısız bir yapının olduğu, bu yapının da sosyal hizmeti işlevsiz kıldığı görülebilmektedir. Örneğin, cezaevleri gibi travmatik mekânlarda çalışan kaç tane sosyal çalışmacı vardır ve kaç tane mahkûma hizmet verilmektedir? Bir günde kaç tane görüşme ya da kaç tane grup çalışması yapılabilmektedir? Bir görüşmenin hangi ortamlarda yapıldığı, görüşme ortamının ideal görüşme ortamına ne kadar uygun olduğu da sorulması gereken sorular arasındadır.

Sorunlu alanları tartışırken sosyal hizmet görevlilerinin de hizmet aktarımını sorgulamakta fayda vardır. İçerde bulunanların çok zor öykülere sahip olduğu bilinenler arasındadır. Yapısal birçok sorunun görüşmelerle veya grup çalışmalarlarıyla çözülemeyeceği bilinir. Fakat yine de bu görüşmeleri yapanların görüşmeyi yapabilmek için sadece

yetkili oldukları mı, yoksa yeterli oldukları için de mi yaptıklarına bakmak gerekir. Farklı birçok yöntemin, yaklaşımın yanında kendi süreçlerinden de geçmeleri gereken sosyal servis elemanlarının hangi kriterlere göre orada çalıştıklarına dikkat etmekte fayda vardır.

Sosyal hizmet mesleğinin çevresi içinde birey değerlendirmesinin çok önemli olduğu yapılan birçok çalışmada farkını ortaya koyarak göstermiştir. Fakat meslek elemanının cezaevi süreciyle başlayan mesleki çalışmalarını, sadece mahkûmun “yeni çevresi” olan cezaeviyle devam ettirmesi, çözümünü yine cezaevi içerisinde araması anlamına gelebilmektedir. Cezaevi alt kültüründe neyin ne kadar çözüme kavuşacağına göstergesi olarak da tahliye sonrasında insanların neler yaşadığına bakılabilir. Tahliye sonrasında yaşanan sorunların en aza indirgenebilmesi için kişinin dışardaki çevresi ile de bir şekilde bağlantı kurabilmesi, ziyaret etmesi ve ziyarete teşvik etmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki sadece mahkûmun kendisi cezaevinde değildir, onu ziyaret edenler de cezaevi sınırları içerisinde cezaevinin bir parçası olabilmektedir. Sosyal servisin, ziyaretler sırasında karşılaştığı herhangi bir sosyal sorunun çözümüne katkıda bulunması gerektiği alınan eğitimlerin temelinde yatmaktadır. Burada eğer başa dönülüp “yeterli personel yok” denilecekse, aynı savunuyu yapmış olacağız. Bu durum cezaevlerinde sosyal hizmet sorunun bir parçası haline gelmektedir.

Cezaevlerinde bir başka sorun ise sosyal servisin kurum ve mahkûm karşısında kendi konumunu belirleyememesidir. Örneğin sosyal servisin idari yetki ve sorumluluklara dahil olabildiği, bir mahkûmun kurum içerisinde cezalandırılmasında söz hakkı sahibi olduğu bilinmektedir. Müşahede veya hücre cezası gibi... Hem bu tür zor ve tartışmalı kararlarda etkili olup, hem insanın değerini koruyacak—bunu kurum yapısına rağmen yapacak— bir uygulamada ısrarcı olması oldukça zor görünmektedir. Kişinin mesleki bilgisi kurum kültürünün

altında kolayca eriyebilmekte ve giderek silik bir hal alabilmektedir. Mesela mahkemede çocuk yargılamasında çocuğu koruyan müdafî ve sosyal çalışma görevlisidir. Diğerlerinin ceza vermek için nöbet tutan görevliler olduğu ortadadır. Mesleki bilgilerde ne değişti de, sosyal çalışmacı cezaevinde ceza verecek konuma geçebildi? Kaç defa olduğu önemli değildir, bir sorunun parçası haline gelip gelmediği tartışılmaktadır.

Sosyal hizmetin işlevselliğini bu şekilde ölçmeye devam edebiliriz. Farklı bir açıdan toplumun özeti sayılabilecek cezaevlerinde kalanlara bakalım. Toplumda çoğunluğu kim oluşturuyorsa cezaevlerinde de çoğunluk onlardan oluşmaktadır. Örneğin cezaevlerinde Türk, Sünnî, erkek, heteroseksüel, engelsiz, düzenli geliri olan varsa, dışarda olduğu gibi içerde de rahat etmektedir. Bu gruplar dışında kalan herhangi bir kimlik veya yönelim karşısında cezaevlerindeki yaşam alanının biraz daha daralması söz konusudur. Bu nedenle sosyal hizmetin içerdeki alt kültürün getireceği dezavantajlı durum karşısında güçlü bir duruş sergileyebilmesi, güçlüyle akraba olmamayı seçmekle başlaması ile mümkün olacaktır.

Yasal yollarla insanın değerinin harcanabildiği cezaevindeki yanlış uygulamalara görevinin bir parçası olarak baktığı için, insan hakları ihlalinin bir parçası olabildiği düşünülmemektedir. Kullanılan dilden uygulamalardaki yaklaşımlara kadar, kurum kültürüne mi yoksa oradaki insana mı hizmet ettiği tartışmalı bir konudur. Örneğin cezaevleri yönetmeliğinde "Salıverilmeye Hazırlık ve Salıverilme Sonrası Hizmetler" adı altında hizmetin aktarımını belirten görevler vardır. Burada "salıverilme" yerine başka bir kelime kullanmak elbette mümkündür; fakat dil, dış dünyada var olanla dolaylı, zihindeki var olanla doğrudan ilişki kurar. Düşüncenin tasarımları, tasarlayış biçimleri kendisini söylem olarak dış dünyada belirtir. Şimdi cezaevi alt kültürüne "personelin tutumu/dili"ni de eklemek gerekmez mi?

Yukarıda da belirtilmeye çalışıldığı gibi sosyal hizmetin bir insan hakları mesleği olduğu bilinmektedir. İnsan haklarını korurken bir başka insanın değerini harcayan olsa bile, insana zarar verecek bir pozisyonda olması kabul edilemez. Cezaevi koşullarının zorluğu, kurum baskısı ve buna benzer birçok etken bir araya gelse bile hak ihlallerinin bir parçası haline gelmesi doğru değildir. Özellikle çocuk cezaevlerinde çalışan meslek elemanlarının çocukluğun herhangi bir sabit döneme ait evrensel bir deneyim olmadığını, kültürel bir yapı olarak değişkenlik gösterebileceğini bilmesi gerekir. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki çizginin çocuklar açısından ne ifade ettiğine bakmak gerekir. Çocuklar bazı faaliyetler için çok küçük görüldükleri halde, bazıları için yeterince büyük sayılıyorlar. Özellikle yasalarda bu şekildedir. Çocuklar negatif bir şekilde “yetişkin olmayanlar” olarak tanımlanıyorlar. Burada çocukların yetersiz oldukları üzerinde bir vurgu vardır. Bu nedenle çocuk kelimesi daha çok iktidarla görülmekte ve paternalizmle ilişkilendirilmektedir.

Özet olarak belirtmek gerekirse; cezaevleri ‘senaryosunda’ gördüğümüz gibi, orada kurumların ve personellerin varlığı sorunu çözemiyor. Cezaevlerinin ve çalışanlarının varlığı, ilgili yasaların varlığı sorunun çözümünde etkili olamıyor. İşlevsel bir sosyal hizmet müdahalesinin olabilmesi için kurum dışı politikalara önem verilmesi gerekmektedir. Mahkemelerde belirli “eylemlerin” değerlendirilerek mahkeme heyeti tarafından karara bağlanması, kişinin ve eylemin kendi durumundan bağımsız ele alındığı için, sorun daha da çözülmeyen bir hale gelebilmektedir. Ceza odaklı sistem gereği faili cezalandırarak, hak ihlaline uğrayan için bir şey yapmayarak adalet sağlamaya çalışmanın çözüm olmadığı defalarca görülmüştür. Tüm bunlar birleşince kendiliğinden ortaya çıkan bir gerçek var: Çözüm ‘içerde’ değil, dışardadır.

HAPİSHANEDE
KADIN OLMAK

TÜRKİYE'DE KADIN MAHPUSLAR

Ezgi Duman*

Kadın mahpuslar hem mahpus hem de kadın olmaktan kaynaklı dezavantajlara sahip bir gruptur. Kadınlar toplum içerisinde ayrımcılığa maruz kalırken, gerek hapisane süreci gerekse tahliye sonrası süreçte ayrımcılık yoğunlaşarak sürmektedir.

1. Sayısal Veriler

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün (CTE) 29.02.2016 tarihli verilerine göre Türkiye'deki 184.878 mahpustan, 5.541'i hükümlü, 1.076'sı tutuklu olmak üzere toplam 6.617'si kadındır. 6'sı kapalı, 4'ü açık 10 tane kadın hapisanesi bulunmaktadır.

CTE'nin 2014 yılı Birim Faaliyet Raporu'na göre 2.156 kişi, kadın kapalı hapisanelerinde kalmakta iken açık hapisanelerde 1.123 kadın kalmaktadır. 2.445 kadın, erkek hapisanelerinin kadın ko-

* Avukat, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Kadın Mahpuslar Ağı Temsilcisi.

ğuşlarında kalmaktadır. Bir başka deyişle erkekler için yapılmış hapisanelerin kadın koğuşlarında kalan kadın nüfusu kadın kapalı hapisanelerinin nüfusundan daha yüksektir.

2. Cinsiyet Körlüğü

Suç ve ceza toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş durumdadır ve eril bir olgu olarak görülmektedir. Bir başka deyişle yasalarca suç olarak görülen fiilleri kadınların gerçekleştirmeyeceği / gerçekleştiremeyeceğine dair bir bakış açısı söz konusudur.

Gerek kadın mahpus oranının az olmasının, gerekse toplumsal cinsiyet kalıplarının yasalara ve politikalara yansımalarının bir sonucu olarak mahpuslara ilişkin düzenlemelerde ve uygulamalarda cinsiyet körlüğü egemendir.

3. Sorunlar ve İhtiyaçlar

a) Hapsedilme, İzlenme ve Kontrol

Kadınlar doğdukları günden itibaren erkeklerden çok daha fazla kontrol altında tutulurlar. Kadından sürekli olarak "namusunu koruması" ve bu yüzden sosyal yaşamın içerisine erkekler kadar dahil olmaması, kendini kontrol etmesi ve kapatması beklenir.

Bu durum sadece mekânsal bir kapatılmayı ifade etmemektedir. Kız çocuklarının ve kadınların hayatlarının gidişatını hatta davranışlarını, alışkanlıklarını tek başına belirlemesine, kendi seçimlerini yapmasına da çoğu zaman izin verilmez. Kadının belirleyen değil belirlenen olması beklenir. Kız çocukları ve kadınların kendilerine ait kararları olmadığı gibi, kendilerine ait özel alanları da çoğu aile içerisinde yoktur. Kadınlar çocukluktan itibaren sürekli izlenir ve denetlenir.

Kadınlar hapisane ortamında doğadan ve sosyal ortamlarından kopartılmakta, sürekli izlenmekte ve kontrol edilmektedir.

Hapishane ortamında da ataerkil sistem, dışardakinden daha güçlü şekilde varlığını sürdürmektedir. Haliyle kapatılmanın etkileri erkekler ve kadınlar bakımından farklıdır. Hapishaneye girmesiyle birlikte bu kişinin yaşadığı kapatılmışlık hali derinleşir ve zaten yaşamakta olduğu travmaları arttırıcı rol oynar.

b) Erkek Hapishanelerinin Kadın Koşulları

Var olan koşullarda kadınların erkekler için dizayn edilmiş hapishanelerin kadın koşullarında kalmalarının ihlallere ve şikâyetlere yol açan pek çok sakıncası bulunmakta ve sayısız sorunlar yaşanmaktadır. Örnek vermek gerekirse:

- Erkek hapishanelerinde, kadınlar olsa da spor sahası gibi alanlar genelde bir tanedir ve bu alanlardan sadece ya da çoğunlukla erkekler yararlanabilmektedir.
- Erkek hapishanelerinin kadın koşullarında kalan kadınlar açısından kadın personel yetersizliği de ciddi bir sorundur. Mahpusların sık sık erkek personelle muhatap olmak zorunda kalması kadınlar açısından zaman zaman bir baskı unsuru haline gelebilmekte, özellikle arama uygulamaları bakımından, özel yaşamın gizliliği hakkını ihlal etmek bir yana, kadınları eril şiddete daha açık hale getirmektedir.

c) Kadın Hapishaneleri

Kadın personel yetersizliği kadın hapishanelerinde de zaman zaman var olmaktadır. Her şeyden önce hapishanelerin iç güvenliğinden infaz koruma memurları sorumlu iken, dış güvenlikten jandarma

görevlileri sorumludur. Buna bağlı olarak mahkeme, hastane gibi hapisane dışarısındaki yerlere mahpuslar jandarma görevlileri ile birlikte götürülmektedir. Kadın mahpuslar söz konusu ring yolculukları sırasında kadın görevlilere ihtiyaç duyabilirler, ancak bu yolculuklarda bazen kadın jandarma görevlisi bulunmamaktadır.

Bu yolculuklar bazı zamanlar –örneğin Van Hapishanesi'nden Bakkırköy Hapishanesi'ne sevk sırasında– çok uzun saatler sürebilmekte ve mahpusun ped değiştirmek, tuvalet, kıyafet değişikliği, sağlık problemi gibi birçok sorunu veya ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir.

d) Yüksek Güvenlikli Hapishaneler ve Ağırlaştırılmış Müebbetler

Yüksek güvenlikli hapishanelerde tek ve üç kişi olarak kalınabilen hücreler bulunmaktadır. Bu durum mahpusun sosyal ve fiziksel anlamda daha yoğun sınırlandırılmasını ve izolasyonu beraberinde getirmektedir. Türkiye'de ağırlaştırılmış müebbet mahpuslar ömür boyu tekli hücrede kalmaktadır. Bunun yanında görüş, telefonla görüşme ve çalışma hakkı bakımından eşitsizlik söz konusudur. Gerek ağırlaştırılmış müebbet olma hali, gerekse yüksek güvenlik rejimi kadınlar bakımından daha farklı etkiler açığa çıkartabilmektedir.

Kadınların, toplumsal cinsiyete bağlı olarak, sosyalleşmesi zaten kısıtlanmakta, birçok kadın hapisane dışarısındaki hayatında kapatılmışlığı farklı boyutlarıyla yaşamaktadır. Haliyle kadınların sosyal bir varlık olarak hayatını sürdürmesi, bu konuda desteklenmesi önemlidir.

e) Şiddet

Türkiye hapishanelerinde eril şiddetle karşılaşmış kadınların güçlendirilmesi ve desteklenmesi çalışmaları yürütülmesi gerekirken, karşı karşıya kaldıkları tehlike çoğu zaman sürmektedir.

Hapishanelerde özellikle adliler açısından tespit bir hayli zor olmaktadır. Bazı kadınlar yaşadığının ne olduğunu fark etmemektedir. Şiddetin görünüm biçimlerinin hapiste olmanın doğal bir sonucu, güvenlik uygulamalarının bir parçası olduğu anlayışı da bu noktada etkilidir.

Diğer aşamada ise kadınlar yaşadığı şiddetin farkına varabilmekte ancak bu noktada kendini suçlamakta, bir başka deyişle yaşadığı olumsuzluğu "hak ettiğini" düşünmektedir.

Mahpusların paylaşımlarından elde ettiğimiz bilgilere göre en çok görülen şiddet biçimleri sözel ve psikolojiktir. Sayım sırasında, hastaneye ve mahkemeye geliş gidiş sırasında hakaret, küfür, aşağılama, sayım sırasında bekletme bu durumlara örnek olarak verilebilir.

Bunların yanı sıra aramalar hak ihlallerine yol açan, insan onurunu zedeleyen ve kişilerin vücut dokunulmazlığına aykırılık teşkil eden bir hal alabilmektedir. Ancak kadınlar söz konusu olduğunda aramalar cinsel, fiziksel ya da psikolojik şiddet niteliğine bürünebilmekte, etki ve sonuçlar farklı olabilmektedir. Özellikle cinsel şiddet görmüş kadınlar bakımından çok daha travmatik bir hal alabilmektedir. Çıplak ve iç arama, her ne kadar vücuda dokunulmasa ve kadın infaz koruma memurları eşliğinde gerçekleştirilse de, onur kırıcı olmasının yanında, kadınlar açısından cinsel ve psikolojik taciz niteliği de taşımaktadır. Kadınların yabancı bir takım kişiler önünde üstünü çıkarmaya, bedenini açmaya zorlanması, "otur, kalk" denilerek iç aramanın yapılması travmaya yol açmaktadır. Çıplak ve iç arama uygulaması Türkiye'de mevzuatça izin verilen bir uygulamadır. Herhangi bir standart belirlenmiş değildir ve kurum idarelerinin keyfiyetine bağlı olmaktadır. Koğuşlardan giriş çıkışlarda, hastane, mahkeme gibi hapishane dışarısındaki yerlere gidip gelişlerde de arama yapılmaktadır. Mahpusların

anlatımlarının gösterdiği gibi kadınların özellikle iç çamaşırlarının X-ray cihazının sinyal vermesine neden olması ve bu nedenle bir nevi çıplak aramaya maruz kalınması durumu bazı hapishanelerde yaşanmaktadır.

Bu uygulama sadece mahpuslar için değil ziyarete gelen kişiler, hatta kimi zaman avukatlar için de söz konusu olabilmektedir. X-ray cihazından sinyal vermeksizin geçemeyen ziyaretçilere elle arama yapılmaktadır. Kimi zaman bu elle aramalar da insan onurunu zedeleyici bir hale ya da cinsel tacize dönüşebilmektedir.

f) Damgalanma ve Yalnızlaştırılma

Hapishaneye girmesiyle birlikte birçok kadın, toplum ve ailesi tarafından damgalanmakta, ailesinin “namusuna halel getiren kişi” olarak görülmektedir. Çünkü yargılamanın konusu ne olursa olsun, toplum tarafından genel kabul gören kadın rolünün dışına çıkmış ve aykırı bir durum ortaya konulmuştur. Ancak özellikle toplum tarafından “ahlaka aykırı” kabul edilen suçlardan yargılanmış ya da yargılanmakta olan kadınlar bakımından bu durumun gerçekleşme ihtimali yükselmektedir. Bunun sonucu olarak aile ve yakınlar tarafından ziyaret edilmeme, aranmama, mektup yazılmaması durumları karşımıza çıkabilmektedir.

Söz konusu damgalama ve yalnızlaştırma hapishaneden çıktuktan sonra da kadınları takip edebilmektedir. Kadınlar iş, barınacak yer bulmakta, tekrar sosyalleşmekte zorluk çekmektedirler. Aile tarafından damgalanma durumu da kadınları şiddet tehlikesiyle karşılaştırabilir.

Bunlara ek olarak kadınların kaldığı hapishanelerin sayılarının azlığı ve mahpusların isteği dışında gerçekleştirilen sevkler de kadınları yalnızlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkabilmektedir.

g) Ekonomik Sorunlar

Türkiye’de ekonomik yaşamda kadının varlığı hâlâ çok sınırlıdır. Haliyle birçok kadın dışarda herhangi bir birikimi, kazancı, mülkü olmadan hapishaneye girmektedir. Dahası birçok kadın ailesi ve sosyal çevresi tarafından yalnızlaştırılmaktadır. Bu sürecin bir parçası da ailenin ve arkadaşların ekonomik olarak desteğini tamamen ya da büyük oranda çekmesi şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.

Bazı mahpusların çalışma hakkı yoktur. Çalışamayan gruplardan birisi ağırlaştırılmış müebbetlerdir, yabancı mahpuslardan bazıları da prosedürel süreçlerden kaynaklı çalışmamaktadır. Bunun dışında disiplin cezası aldığı için çalışmaktan alıkonulan ve meslek sahibi olup da çalışmak istemeyen mahpuslar vardır. Hiçbir geliri olmayan kadınlar çay, sigara gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik durumu daha iyi olanların işlerini yapmakta ya da kendi yöntemleri ile sorunu çözmeye çalışmaktadır.

Çalışmak, önceki süreçte meslek sahibi olmayan kadınlara bunun kazandırılması, ihtiyaçların karşılanması, kendilerine güvenlerinin artması ve güçlenmelerini desteklemek anlamında olumlu sonuçlar açığa çıkartabilir. Ancak birçok yerde çalışma alanları bakımından cinsiyetçi bir yaklaşım söz konusudur. Türkiye hapishanelerinde çalışma konusunda en önemli sorunlardan birisi çok cüzi miktarlarda ücret alınmasıdır. Disiplin cezasının çalışma imkânını, geçici de olsa, ortadan kaldırma ihtimali özellikle ve çoğu zaman bir gelire daha fazla ihtiyacı olan kadınların, kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açmaktadır.

h) Adalete Erişim

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) “İstatistiklerle Kadın, 2014” bülteni verilerine göre Türkiye’de okuma yazma bilmeyen kadın nü-

fus oranı erkeklerden 5 kat fazladır. Hapishanelerdeki kadınlar açısından da durum çok farklı değildir. Kadın mahpusların yaklaşık %17'si okuma yazma bilmemektedir ve %31'i ilköğretim mezunudur, %7'si okuryazar olup bir okul bitirmemiştir ve yaklaşık %8'i ilköğretim mezunudur. Lise ve üstü öğrenim görenlerin oranı %17,9'dur ve sadece %4,3 yükseköğretim ve üstü öğrenim görmüştür.*

Kadınların yasal haklarından ne kadar haberdar olduğu konusunda ise elimizde kesin veriler yoktur. Ancak kadın mahpusların çoğunun eğitim düzeyinin düşük ve ekonomik olanaklarının yetersiz olması, yasal haklarını bilmediği ve kullanamadığına dair bir göstergedir. Birçok kadın denetimli serbestlik, açık hapishaneye geçiş, disiplin cezası ve itiraz usulleri gibi konularda yeterince bilgi sahibi olmayabilmektedir. Aynı şekilde hapishanelerde yaşanan hak ihlalleri ve şiddet vakaları karşısında da kadınların hukuksal yollara başvurabilmesi önemlidir.

Kadın mahpuslar hakkını araması durumunda çeşitli problemler yaşayacağını düşündüğü bir ortamda kalmaktadır. Çalışma koşullarının elinden alınması, disiplin cezalarıyla karşılaşma, var olan hak ihlalinin artabileceği ihtimali vs. baskı hissedilmesine neden olmaktadır. Bazı kadın mahpuslar ise hak ihlallerine ya da haksız buldukları disiplin cezalarına itiraz ettiklerinde karşılık bulamadıklarını, hatta kimi zaman idareye verdikleri dilekçelerin kaybolduğunu belirtmektedirler.

Mektuplar, avukatlara ve resmi devlet kurumlarına yazılanlar hariç, okuma komisyonu tarafından denetlenmektedir. Özellikle daha yoğun kaygı yaşayıp, üzerinde daha fazla baskı hisseden kadın mahpuslar, çeşitli insan hakları kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına vs. başvurmak istediklerinde söz konusu denetimden dolayı vazgeçebilmektedirler.

* <http://www.cte.adalet.gov.tr/>, 01.12.2015 tarihli istatistik.

i) Sağlık

Adalet'e erişim gibi sağlık olanaklarına erişim de, çoğu kez sosyal güvencesi ve ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar için daha zordur. Ek olarak cinsiyete bağlı özel sağlık ihtiyaçları vardır. Kadınların fizyolojik ve ruhsal özellikleri erkeklerinkinden farklıdır. Sağlık hizmetleri, üreme ve cinsel sağlık, ruh sağlığı, şiddet görmüş kadınlar için danışmanlık gibi konuları içecek şekilde cinsiyete özgü bir hale getirilmelidir.

Önleyici sağlık hizmetleri bakımından hapisanelerin yeterince hava ve güneş almadığına, ısınma sisteminin ihtiyaca uygun olmadığına dair bilgiler aktarılmaktadır. Bu konuda da kadınların özgün ihtiyaçları göz önünde bulundurulmamıştır. Hapishaneye alınabilecek kıyafet sayısı mevzuatça sınırlanmıştır ve bu konuda kadın, çocuk, hasta gibi özel mahpus grupları için ayrıca bir düzenleme yapılmış değildir.

Özgün ihtiyaçlar beslenme konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar kemik erimesi, demir eksikliği gibi hastalıklar bakımından daha fazla risk altındadır. Bu nedenle belli besinleri düzenli olarak tüketmeleri daha önemlidir. Hijyen bakımından da kadın mahpusların özgün ihtiyaçları vardır. Her şeyden önce kadın pedlerinin tek tip olması ve kantinde ücret karşılığı satılması bile ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Kadınlar bazı hastalıklar bakımından yüksek risk grubu oluşmasına rağmen bu tarz çalışmalar gerçekleştirilmemektedir. Düzenli olarak SMEAR testi, meme kisti muayenesi gibi bazı test ve muayeneler yapılmamaktadır. Kadınların kaldığı yerlerde jinekolog bulundurulmamaktadır. Hapishane doktoruna muayene olma olanakları ise sınırlıdır.

Türkiye'de jandarma görevlileri kimi zaman, muayene odasını terk etmemektedir; İstanbul Protokolü'ne aykırı davranılmaktadır. Bu şekilde hastanın mahremiyeti ihlal edilmekte, ayrıca bazı kadın mahpuslar bu ihlalden dolayı muayene olmadan geri dönmekte ve tedavi hakkına erişimleri engellenmiş olmaktadır.

Kadınların çoğu travmatik şiddet hikâyelerini de yanlarına alarak hapsedilmektedir. Bu yüzden bir kısmı halihazırda ruh sağlığı sorunları yaşarken bir kısmı bu tür sorunlar yaşamasa da buna meyilli bir durumda hapishaneye girmektedir. Kapatılma ruh sağlığı sorunlarının artması ya da ortaya çıkması açısından başlı başına bir etkidir. Bir de bunun üzerine güvensiz ortam, yeterli ruh sağlığı hizmetlerinin, sosyal aktivitelerin olmaması gibi durumlar eklenince birçok ruh sağlığı sorunu ortaya çıkabilmektedir. Mahpus kadın sayısına oranla sosyal çalışmacı, psikolog, psikiyatrist sayısı yeterli değildir. Kadınlar sosyal çalışmacı, psikolog gibi personel ile çok az karşılaşmış muhatap olurken, güvenlik personeliyle çok daha sıklıkla karşılaşmaktadır. Kadınlardan hapisanelerde psikologların kendileriyle çok ilgilenmediği, çoğu zaman terapiye ihtiyaç duyanlara doğru düzgün bir terki yapılmadan antidepresan ilaçlar yazıldığı şeklinde şikâyetler gelmektedir.

j) Çocuklu ve Hamile Kadınlar

Adalet Bakanlığı verilerine göre 21.05.2015 itibariyle, mahpus annelerle birlikte kalan 510 çocuk bulunmaktadır. Anne olmamak gibi anne olmak da kadın haklarından birisidir ve bunun verimli şekilde kullanabilmesine olanak tanınmalıdır. Hapishanede anne-çocuk ilişkisinin sağlıklı şekilde kurmasıyla ilgili çeşitli zorluklar yaşanabilmekte, haliyle anne olma hakkı ihlal edilmektedir.

Çocuklar hapishanede 6 yaşına kadar kalabilmekte, sonrasında annesinin yanından alınarak koruyucu ailelik, sosyal hizmet kurumları

gibi mekanizmalar üzerinden çocuğun bakımı sağlanmaktadır. Bu durum birçok kadın açısından kaygı yaratmaktadır. Yetersiz de olsa anne-çocuk ilişkisini kuran kadınlar açısından, hapisane dışarıyla ve yaşamları olan bağı da güçlendirici rol oynayan çocukların, 6 yaşına gelince birden alınarak başka yerlerde bakılması başlı başına travma niteliğine bürünebilmektedir.

Çocuğu dışarda olan anneler açısından da sorunlar söz konusudur. Bazıları çocuklarını sadece görüşlerde görebilirken, özellikle damgalanan ve yalnızlaştırılan kadınlar hiç görememektedir.

Sayımlar, aramalar vs. çocukların gözlem alanının içerisinde gerçekleşmekte, hatta bazen çocuklar da bu tür uygulamaların bir parçası olabilmektedir.

Çocukların fiziksel gelişimi açısından gerekli olan beslenme koşulları da yetersizdir. Bu durum bebeğini emziren kadınlar açısından da geçerlidir. Çocuklar açısından günlük iye bedeli 7,5 TL'dir. Bazı hapisanelerde sadece küçük kutuda süt ve meyve suyu verilebilmektedir. Sağlık hakkına erişimde de sorunlar vardır. Kadınların muayene ve tedavi hakkına ilişkin ihlallerin büyük bir kısmı çocukları için de geçerlidir.

Kadınların kaldığı hapisanelerde oyun parkı, kreş gibi alanlar az sayıda örnek dışında söz konusu değildir. Oyuncaklar konusunda sınırlamalar söz konusudur ve kimi yerlerde çocukların hemen hemen hiç yaşlarıyla birlikte oyun oynama şansı olamamaktadır.

Çocuklar babalarıyla düzenli görüşme olanağı bulamamakta, üstelik bazı görüşler kapalı şekilde yapılmakta, yakından iletişim kurma şansı yakalanamamaktadır.

Koşuş ya da hücrelerin küçük, kalabalık, yeterince hava almayan konumu hamile kadınları kötü etkileyebilir. Aynı şekilde sürekli

doktora görünme şansının olmaması, hamile kadınların da diğer mahpuslar gibi, hastaneye gidiş gelişlerde ring aracında ve asker gözetiminde götürülmeleri, kadın doğum uzmanının bulunmaması hamile kadınlar için ciddi sorunlar teşkil edebilir.

Psiko-sosyal servislerin yetersizliği de ruh hali değişen, özellikle genç yaşta ve evlilik dışı bir bebek sahibi olacak olan kadınlar bakımından ciddi bir eksikliklerdir.

Sonuç Yerine

Kadın olmaktan kaynaklı sorunların çözümü konusunda adımların atılabilmesi özgün, kapsamlı politikaların oluşturulmasıyla olabilir.

Her şeyden önce sorunlar ve ihtiyaçlar açığa çıkartılmalıdır. Bu noktada başta hapishane ve kadın hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri olmak üzere tüm ilgili sivil toplum örgütleriyle işbirliğine gidilmelidir.

Personel ve mahpuslarla görüşmeler yapılarak ortaya çıkan sorun ve ihtiyaçlar, talepleri de açığa çıkartacaktır. Bunlar dünyanın çeşitli ülkelerindeki olumlu örnekler incelenerek geliştirilebilir. Talepler kadın özgünlüğünü göz önünde bulunduran, ayrımcılık ve şiddete karşı, biçimsel eşitlikçi bakış açısından ziyade eşitleyen uygulamalara yer verilen birtakım yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır.

Ancak bu da yeterli değildir, yasal düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli altyapı çalışması yapılabilir. Bu noktada yasa uygulayıcılar baştan aşağı kadın bakış açısıyla şekillendirilmelidir. Gerek ulusal hukuk gerek uluslararası hukuk bakımından, hukuka uygunluğun denetlenebilmesi için etkili mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu denetimin bir ayağı olarak hapishaneler şeffaflaştırılmalı, kamuoyunun ve sivil toplumun denetimine açık hale getirilmelidir.

KADIN MAHPUSLARIN DUVAR İÇLERİNE SİĞMAYAN HİKÂYELERİ

Dr. Meral Akbaş*

Zeynep Direk, Didem Madak üzerine yazdığı *Karşılıksız Hayat* adlı makalesinde “sözlerin ağırlığı”ndan bahsederken şöyle bir şey de söylüyor: “Bazı sözler vardır ki, bir kez söylendikten sonra unutulmaz; dünyada bir tortu bırakır...”^{**} Şimdi artık özgürlüğüne kavuşmuş olan Çilem Doğan’ın içeriden, duvar içlerinden dışarıya, daha çok da kadınlara gönderdiği cümleler gibi; izi kolayca silinmeyen, kimi zaman unutulsa da yeniden hatırlanan, hatırlandığında da tüm ağırlığıyla güç veren, yol gösteren...: “Bir kadın isterse kendini doğurabilir. Bir kadın isterse dağ başında bile kalsa dimdik kalabilir, mücadele verebilir, sıfırdan başlayabilir. Burada, karanlık çöktüğünde yalnız hissetmiyorum kendimi. Siz, iyi insanlar iyi ki varsınız! Kadın arkadaşlarım, hiçbir zaman kirpiğiniz yere düşmesin! Alnınız hep

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Sosyoloji Bölümü.

** Direk, Z. (2015), *Karşılıksız Hayat*. bkz: <https://zeynepdirek.wordpress.com/2015/08/16/karsiliksiz-hayat/> Erişim: 23.07.2016.

dik, dimdik, onurlu kalsın! Bir kardeş olarak ellerimi avucunuzda hissediyorum”.⁷

Bir kadın, en nihayetinde “gündelik bir hayatı yaşamak zorunda kalın(an)... tamamen kapalı, içinde neler yaşandığını dışarıdaki kimsenin bilemeyeceği”⁸ bir yerden, cezaevinden diğer kadınlara ellerini uzatırken, başka yerlerde, Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı Şırnak, Diyarbakır, Mardin, Hakkari gibi bölge illerinde uygulanan devlet şiddeti, gündelik hayatın rutini oldu; çocukların, gençlerin, kadınların canını aldı. Yakarak, yıkarak, delik deşik ederek bir halkı yerinden yurdundan, kendi sokaklarından, evlerinden edenler geride kalan sessizliğe, şiddetle, ölümle yarattıkları o boş alan üzerine yazdılar: “Devlet Geldi... T.C. Burda... Devlet Her Yerde... 3 Fistan, 3 Sutyen 5 Lira... Anamız Bacımız Bize Beleştir..”

Yaklaşık aynı zamanlarda görünürleşen ve bir ucunda Çilem Doğan'ın kadınlara umut veren sözlerinin ve diğer ucunda da kesintisiz devlet şiddetinin olduğu bu karşıtlığı, 12 Eylül askeri darbesinin ertesinde Mamak Askeri Cezaevi'nde tutuklu olarak bulunan devrimci kadınların hapisane deneyimlerini dinlemiş ve hâlâ dinlediklerinden güç almaya devam eden bir kadın olarak cezaevinin gündeliğinden ne anladığımı açıklayabilmek için anlatmaya çalıştım. Bir yanda, kesintisiz bir şiddet; “hâkim olanın dolaysız denetimi”nin⁹, her açıklığı kapatmaya çalışan iktidarın hep *orada* devrede olduğu ve sürekli sergilendiği, kendini ürettiği bir alan... Diğer yanda ise, türküleri, şarkıları yasak vakitlerde

* Çilem'in sözleri için bkz: <http://www.diken.com.tr/bep-mi-kadınlar-ölecek-diyen-cilem-dogandan-mekrup-kadin-isterse-kendini-dogurabilir> Erişim: 23.07.2016.

** Ergüden, I. (2007), *Hapishane Çağı: Kapatılan İnsan*, İstanbul, Versus, s. 68; s.7.

*** Scott, J. C. (1995), *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*, İstanbul, Ayrıntı, s. 14.

söyleyerek, kahkaha atıp halay çekerek, "rahat!" dendiğinde inadına "hazır ol!" da durarak cezaevi idaresini çıldırtan kadınlar... Ekmek içinden yapılan renkli satranç taşları, yatak kıtıklarından yapılan çantalar, saç saklanan sigaralar, mahkeme yollarında toplanan iplik parçalarından yapılan iğne oyaları...

Anlatılmayanın ama daha çok da görmezden geldiği için görünmez olanın ardına düşmekle resmi olan zayıf düşürülebilir. "Güçten düşürme"nin yolları binbir çeşit olabilir. Bazen bir devrik cümle... İmzalı, mühürlü belgeler yerine belki bir fotoğraf, kartpostal ya da bir mektup... O mektuplardan birinde mesela, bir kadın diyor ki: "Keşke zindandaki kadının ulaştığı bir avuç toprakla, bir saksı çiçekle ilişkisini görseniz." Gülazer Akın'ın 12 Nisan 2014 tarihinde yazdığı mektubundaki bu cümle, başka bir kadının, Huriye Yade'nin Türkiye'de 2000 yılında yapılan cezaevleri operasyonları sonrasında Pınar Selek'e yazdığı cümlelere karışıyor: "Sana hayatımızda gerçekleşen en güzel şeyi anlatayım: Bizi sürüklerken üzerimize yapışan çamurları hatırlıyorsundur. Bir baktık ki Oya hepimizin üzerindeki çamurları kazıyor. Ben de annelik yaptığımı sandım. Ama değilmiş, sonra saksıya benzer bir şey uydurduk. Kuruttuğu o çamurları saksımıza koydu. İçine de bir limon çekirdeği ekti. Günlerce ilgilendi onunla. Limondan ses seda yok. Geçenlerde dimdik yeşil bir baş göverdi, öyle güzel ki anlatamam." Sonra, 1979 ile 1986 yılları arasında Mamak Askeri Cezaevi'nde tutulan kadınlar tüm o yasaklara rağmen, mahkemeye gidip gelirken buldukları yapraklarla, otlarla, küçük çiçeklerle yaptıkları kartları yolluyorlar dışarıya: "Hiç bir vakit ram karanlık değil gece... Bir hayat vardır, hayat..."

* Gülazer Akın'ın mektubunun tamamı için bkz: <http://gorulmustur.org/ticerik/hapsedilen-kadinlar> Erişim: 23.07.2016.

** Selek, P. (2004), Hapishanede bir kadın koğuşu ve kamusalılık. *Kamusal Alan* içinde, Özbek, M. (der.) İstanbul, Hil Yayınları, s. 607.

* Hiç bir vakit tam tesadük değil gece
Her zemin sonunda açık bir pencere varlar
Hayat edilecek bir şey vardır,
Yerine getirilecek istek.
Cömert bir yürek
Uzansın açık bir el,
Canlı canlı bakış gözler vardır.
Bir hayat vardır, hayat
Bölüşülmeye hazır... 6 Aralık 82

Mamak Cezaevi'nden 6 Aralık 1982 tarihinde yollanan, muhtemelen dışarıdan bulunmuş bir çiçekle yapılan bir kart

Bugün cezaevlerinden yazılan mektuplarla benim 1980'li yıllara dair dinlediğim hikâyeler, bugünün hikâyeleriyle 1980'li yılların kadın hikâyeleri hayata tutunma inadında, kahkahayla, çiçeklerle, en olmadık yerde bir şey filizlendirmekle buluşuyor, birbirini buluyor; cezaevinin dayatılan sınırları anlık da olsa yerle bir oluyor. Şu an onursuz aramaların, yayın kısıtlarının, keyfi biçimlerde yürütülen görüş yasaklarının uygulandığı cezaevlerinde insanların sevdikleriyle aralarına konulan mesafeler uzun zamandır devredilen böyle bir inatla aşınıyor; kadınlar, hâkim olanlarla "aralıksız bir mücadele" yürütüyor. Bir kadın boya kalemlerinin yasak olduğundan bahsediyor, renkli kalemlerin... Ve bunu anlattığı, şikâyet ettiği karta renkli kalemlerle bir çiçek çizip dışarıya gönderiveriyor..."

* Scott, J. C., s. 39.

** Çilem'e devreden, ona o umutlu sözleri söyleten de, kadınların var olan

Bu söylediklerim üzerine, yani kadınların cezaevinde kendi hayatlarına müdahale etmeleri, "hapishane sisteminin kişiliksizleştirmesine meydan okuyan yaratıcı yollar"^{*} bulmaları üzerine düşünmeye devam etmek gerekiyor elbette; ama bana kalırsa, kadın mahkûmların ve aslında kadınların edilgen olduklarını, –nerede olursa olsun– yaşadıkları hayatın içinde "tutuklu" olduklarını düşünmek, kadınların ayakta kalma, baş etme ve direnme taktiklerini anlamayı daha en baştan engelliyor. Dönemin Mamak Askeri Cezaevi müdürü olan Raci Tetik'in kurallara karşı gelmekten vazgeçmeyen kadınların kahkahaları karşısında, gazetecilerin önünde "...ben bunları anlamıyorum, bunlar kadın mı erkek mi? Bunlar tuhaf yaratıklar!" diyerek anlattığı çaresizliği de bu sebepten; kendisine "denk" gördüğü erkekleri dize getiren bir rejimin kolaylıkla alt edeceğini düşündüğü kadınların belki sadece "biz" diyerek, birbirlerinin yarasını sararak, merakla, şefkatle, sezgiyle bulup büyüttükleri dayanışmanın verili düzenin güç ilişkileri içinde bir yere konup anlaşılmasından ileri geliyor. Gerçekten de, görüşme yaptığım kadınların hiçbiri "ben" diyerek konuşmamıştı benimle; hep "biz" demişlerdi: "Biz birbirimiz için yaşıyorduk. Birbirimiz için heyecanlanıyorduk, üzülüyorduk. Birbirimiz için ağlıyorduk. Hiçbir ilişki böyle derinlemesine yaşanamaz."^{**} Esas olarak erkekleri bekleyen cezaevlerinin içine düşen

toplumsal ilişkilerden yalıtıldıklarında ve "yalnız başlarına kaldıklarında" nefes alabilecekleri bir alana da adım atmış olmalarındaki o tuhaflıktan olsa gerektir. Zonguldak'ta kocasını öldüren bir kadının pişman olup olmadığına dair kendisine sorulan soruya verdiği cevap da bu "tuhaflığı" düşünmek için bir imkan sunabilir: "Öyle bir hissiyatım yok. Şimdi daha mutluyum, daha huzurluyum. Kafam rahat!"

* Bhavnani, K. ve Davis, A. Y. (2001) Hapsedilmiş kadınlar, dönüştürücü stratejiler. *Psikoloji ve Toplum: Radikal Teori ve Pratik* içinde, Parker, I ve Spears, R. (der.) Ankara, Rastlantı Yayınları, s. 195.

** Görüşme yaptığım kadınların anlatıları için bkz: Akbaş, M. (2011) *"Biz Bir Oduya Kafa Tutuk Arkadaş": Mamak Kitabı*. Ankara, Ayizi.

kadınlar, kendi varlıklarıyla, bedenleriyle, geçmişleri ve deneyimleriyle, sesleri, vurguları, davranışları ve tepkileriyle orayı bozuyor, yıkıyorlar: "Bütün silahları külâhları... bütün korkutuculukları işte orda bir avuç kız kikir kikir yaptığında bitiyodu".

Raci Tetik'e yeniden dönecek olursam, Pamuk anlatmıştı: İstiklal Marşı'nı zorla okumak, uygun adım yürümek, "komutanım" demek gibi cezaevi kurallarını yerine getirmeyen ve bu sebeple de hücrelere kapatılan kadınları, bir gece vakti ziyaret ediyor Raci Tetik. Onlara uyurken birden uyandığını, penceresinin önünde bir serçeyi üşürken gördüğünü, dayanamayıp geldiğini söylüyor: "Düşündüm ki siz de burada çok üşüyorsunuz. Ben sizi koşularınıza geri göndereceğim." Ama bir tek isteği var onun: Kadınların bir kere komutanım demesi.^{*} Yine "hayır"ı duyunca evine geri dönen bu asker, kendisine verilen ve hemen herkes tarafından tanınan ve itaat edilen o rütbenin sürekli eziyet ettiği kadınlar tarafından bir türlü tanınmamasına nasıl da akıl yetirememiştir, kim bilir?!^{**}: "Raci Tetik o sıralar bir gazete röportajında, bize "yalan söylüyorlar, aslında çok eğleniyorlar, içeri girip göbek atıyorlar" falan demiş.

"Görünüşte küçük olan edim... sert bir bakış... meydan okurcasına

* Cezaevi talimatında çok kesin bir emir vardır: "Üst ve amir durumundaki... personel tarafından kendisine hitap edilen tutuklu... görüşmenin başından sonuna kadar ESAS DURUŞTA durmayı, ilk hitap edildiğinde EMRET KOMUTANIM diye cevap vermeye mecburdurlar"; bkz: Çalışlar, O. (2010) *Mamak Askeri Cezaevi (Anılar 1971-1980)*. İstanbul, Everest, s. 152. Kadınlar karşılaştıkları askerlere, bu asker cezaevinin komutanı olduğunda bile, böyle hitap etmeye hiç yanaşmamışlardı.

** Benzer biçimde, 19 Aralık esnasında kurşunlara, bombalara aldırmadan haley çeken kadınlara askerlerin nasıl da şaşırarak durup baktıklarını okumuştum; bir örnek olarak bkz: <https://www.evrensel.net/haber/74557/19-aralik-katliaminda-yazamini-yitirenler-anildi> Erişim: 23.07.2016,

bir duruş...” Bir avuç kadının kikir kikir etmesiyle birdenbire her şeyin yerle bir oluvermesi...

Pamuk Yıldız'ın *O Hep Aklımda'sı*, Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* isimli anlatısı, Mukaddes Erdoğan Çelik'in kendi cezaevi anılarını ve başka devrimci kadınların anılarını dahil ederek kaleme aldığı *Demir Parmaklıklar Ortak Düşler*, Cemile Çakır'ın yazdığı *Cezaevi Cezaevi...* sonra, *Uçurtmayı Vurmasınlar...* ve daha yeni metinler olarak, Mamak Askeri Cezaevi'nde tutuklu kalan kadınların beraber yazdığı *Kaktüsler Susuz da Yaşar*, Arzu Torun ve Muhabbet Kurt'un cezaevi yaşantılarını anlattıkları *İçimizdeki Bahar...* Kadınların cezaevi anlatılarının geçmişe dair bilmediğimiz ne çok şey anlattığını söylemeye gerek var mı?

Buraya kadar kadınlara dair anlattığım her şey, “dört duvar arası” denilen bir yeri çatlaklarıyla, o çatlaklardan sızanlarla, bazen sadece bir filizle ve bazen de kahkahalarla yeniden düşünmemizi sağlıyor. Ayşegül Devocioğlu'nun “merak”ının peşine düşmüş gibiyim ben de: “...devrimcide aranan/özlenen nitelikler neden sevgi, merak, şefkat, başkalarını anlama yetisi, sezgi, öğrenme arzusu değil de, eski, ataerki, köhnemiş dünyanın daha çok erkeklerle, sağlıklılarla, güçlülerle, üstünlerle özdeşleştirdiği (sağlam, yiğit, cesur, korkusuz) olmak zorunda?”*

Kadınların hayatının “sıradan” bilgisinin işaret ettiği bilgelik, yalnızca kadınların devam etme ve yaşama inadına dair konuşmuyor ama; bu “sıradanmış” diye görünen/bilinen naif, zarif ve ince hayat bilgileri şu hayatta nasıl direneceğimizin sırrını da gizliyor içinde... rüm şifasıyla hem de: “Bir kardeş olarak ellerimi avucunuzda hissediyorum...”

* Scott, J. C., s. 265.

** Devocioğlu, A., Devrimci Kadının Yazılmayan Tarihi, *Virgöl*, 85, s. 76.

MÜEBBETİN BAŞKA HALLERİ

Özgül Kaptan*

“Hapiste Kadın Olmak” başlığından yola çıkınca kurulması beklenen ilk cümle, hayatın her alanında cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliğin olumsuz sonuçlarına maruz bırakılan kadınların ceza infaz sistemi içine bir kez girdiklerinde, hem içeride hem de tahliye olduklarında iki kere cezalandırıldıkları oluyor. Hatta kadınların suç ve ceza ile ilişkilendirilme sebebinin de çoğunlukla içine doğdukları cinsiyetçiliğin sonucu ortaya çıktığı biliniyor. Ne kadar konuşulmuş olursa olsun bu iki cümleyi açmak, örnekleri ile detaylandırmak tabii ki önemli ama ben konunun daha az konuşulan tarafından başlamak istiyorum. Zira az konuşulan tarafının sadece mahpus kadınların değil, giderek bütün kadınların hayatını “müebbetten” etkileyeceğini görmek gerekiyor.

Mahpus kadınlar artık 10-15 sene öncesine göre daha ağır toplumsal dışlanma cezası çekmek olasılığı ile karşı karşıyalar. Kısa yoldan şöyle anlatabayım, “evine bağlı, çocuklarının annesi, iyi börek yapan, sokakta bir işi olmayan, kariyerle filan uğraşmayan, itaatkâr, edepli giyinen, şiddete katlanıp boşanmayan, hele hele kürtağı hiç düşünmeyen, makbul hanımların suç ile ne işi olur” cümlesinin çeşitli varyasyonları ürün yerleştirme reklamı gibi sinsice yerleştiriliyor toplumsal bilince. Artık eski Yeşilçam filmlerinin, tahliye sonrasında filmin masum kadınına yol gösteren abla-larına bile hasret kalabiliriz.

* Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV).

Elbette yoktan var edilmedi "makbul" kadın algısı, vardı zaten. Lakin en yetkili ağızlardan en sıradan medya programlarına kadar, bitmek tükenmek bilmez "kadının yeri/görevi" betimlemelerini besleyen patriarka, din sosuna batırılarak yeniden ateşe sürülüyor ve deyim yerinde ise açıkça devletleştirilerek, kamu politikası olarak yapılandırılıyor. Kadın hareketinin 30 yıllık kavgasının sonucunda elde ettiği kazanımlar ve örgütlerin kendisi de tabii, devre dışı bırakılıyor; uluslararası insan hakları ve kadının insan hakları hukukuna dayanan yasal düzenlemeler uygulanmıyor, hatta geri çekilmeye çalışılıyor. Toplumsal cinsiyet eşitliği yerine kadın ve erkeğin eşit olmadığını çekici (yanıltıcı) bir biçimde söylemenin yolu olarak ikame edilen "cinsiyet adaleti" söylemi, devlet destekli kadın sivil toplum örgütleri aracılığı ile kadınlar arasında yaygınlaştırılıyor. Özetle, toplumun kadınlar üzerinden muhafazakârlaştırılması ve makbul olmayanların şeytanlaştırılması projesi adım adım tamamlanıyor.

Öte yandan, söz konusu yapısal geriye dönüş sadece Türkiye'de yaşanmıyor. Türkiye kadar mesela çocuk istismarına göz yummak, evlenme yaşını küçültmeye çalışmak gibi dramatik boyutlarda olmasa da, pek çok ülkede farklı düzeylerde geriye dönüş konuşuluyor. Polonya kürtaşı yasaklarken, Vatikan, Rusya, İran ve bazı Afrika ülkeleri içeride cinsiyetçi politikalar uygulamakla yetinmeyip, Birleşmiş Milletler nezdinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili kararları, 1995 Pekin Zirvesi'nde uluslararası mutabakatla alınan kararların bile gerisine çekmeye çalışıyorlar.

Konunun mahpus kadınların sorunları ile bağlantısı çok net. Kadın mahpusların, "kader kurbanı" hoşgörüsünden dahi yoksun kalacakları, "makbul" sözcüğünün yanından bile geçemeyecekleri algı sistemi pekiştiriliyor. LGBTİ mahpusların ise zaten mahpusluk öncesinde bile varlıkları kabullenilmiyor. Düşmanlık boyutlarına gelen cinsiyetçiliğin olası sonuçları, tarım ilaçlarının arıları yok etmesinin sonuçları gibi yıkıcı bir etkiye sahip. Sessizce yavaş yavaş yaşamın yok olması ile eş gerde. Bunu görüp konuşanların sesleri ise çeşitli biçimlerde boğuluyor.

Toplumsal cinsiyet eşitliği fikrinin evrensel insan hakları değerler sistemine uygun olarak gelişmediği bir toplumda, bir insan ile ikincil, üçüncül ayrımcılık faktörlerinin de konuşulamayacağına inanıyorum. "Önce top-

lumsal cinsiyet eşitliği konuşulsun, sonra diğer ayrımcılıklarla mücadele edilebilir” dedğim düşünülmesin. Bütüncül yaklaşımdan, politik düzlemde ve dilde buluşmanın gerekliliğinden söz ediyorum.

Mahpus kadınlara karşı dışarıda veya içeride ayrımcılık ve şiddet ile kadınlara karşı evlerinde şiddet ve baskıyı önlemek arasında elbette yöntemsel farklar olabilir, ama düşünsel anlamda aynı dinamikler üzerine kurulu. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin ayrıştırıcı değil tam tersine birleştirici olduğunu düşünüyorum. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin Özgecan'a yapılan şeye karşı çıkmaktan ibaret, faile en ağır cezayı verince ya da kadınlar ekonomik olarak güçlenince kendiliğinden çözülecek, daha büyük yıkımlar mesela savaşlar veya insan ve doğa katliamları yaşanmakta iken ertelenebilir bir durum olarak görme eğiliminin farkında olmak ve buna karşı çıkmak durumundayız.

Ne yapmalı?

Hangi ayrımcılık alanında mücadele edersek edelim ilk ihtiyaç duyduğumuz şey dayanışma ve örgütlenme oluyor. Dayanışmanın önündeki görünür fiili engellere bakarken, görünmeyen korkular, etkileri fark edilmeyen çatışmacı ve rekabetçi kültür de konuşulmalı. Tıpkı korkmak gibi, korkmamak da yayılabilen bir duygu. Daha geniş çevrelerle daha çok ve daha gündelik yaşam üzerinden buluşmak ve konuşabilmek korkuların aşılmasında bir adım olabilir. Dayanışma, örgütlenme konularındaki yaygın korku ve çekinceler ile, örgütlenmeye çok fazla misyon yüklemeyerek, ihtiyaçtan ve yerelden başlayarak ama nihayetinde toplumsal cinsiyet eşitliğinden yana duruştan asla uzaklaşmayarak mücadele edilmeli.

Mahpus kadınlar dışarıdaki “normal” kadınlara o kadar uzaktalar, o kadar başka bir dünyadan gelmiş gibi algılanmaktalar ki! Nasıl desem, Suriyeli kadınlar çok daha yakın mesela. Etiketlenme hatta can korkusu en önemli etkenler. Bilirsiniz, fobilerle baş etmenin en temel yöntemi önce yüzleşme sonra üzerine gitmektir. Önce bizler, hak savunuculuğu yapan tüm örgütlenmeler ve kişiler bu yüzleşmeyi başarmalıyız. Mahpus kadınlarla kendi örgütlülüklerimiz içerisinde birebir ilişkilenebilmeyi düşünmeliyiz. Ve daha yaygın sayıda kadın örgütlenmelerinin bu daya-

nışmaya katılması için çaba göstermeliyiz. Kadınlar aralarındaki buzları eritme konusunda çok daha başarılılar. Tabii bunun için tahliye öncesinde mektuplaşma ve mümkünse ziyaret yoluyla başlamalı dayanışma.

Kadınların tahliye olduklarında kendilerini bekleyen binbir çeşit zorlukla baş etmelerini kolaylaştıracak bir dayanışma ağına dahil olabilmeleri son derece önemli. Bu ağın bir öz-örgüt niteliğinde olması tabii ki en ideali ama başlangıçta savunuculuk faaliyeti olmak durumunda. Bunu mevcut "Hapiste Kadın Ağı"nın bir çalışması olarak başlatmayı düşünebiliriz. Sadece kadın örgütlerinin dahil olacağı bir yapıdan söz etmiyorum. Zamanla çok daha geniş yelpazeden örgütlenmeler yer almalı. Ancak kadın örgütleri öncülük edebilirler. Mahpus kadınlara özgü etiketlemeler, psikolojik ve travmatik koşulları dikkate alan, güçlenme ve dayanışma fikrini pekiştirme odaklı deneyim paylaşım programı hazırlanmasına destek olabilirler.

Tahliye sonrası dayanışma konusunda çok başlık var konuşulacak. Devletin kendi eliyle tesis ettiği baskıcı ve güvenlikçi politikaların mahpusların hayatlarına doğrudan yansımalarını bir başka buluşmaya bırakarak, en önemli üç konuyu ele alırsak; barınma, istihdama katılma ve cinsiyet temelli şiddete açık hale gelme, tahliye sonrasında ilk sorunları ve işin en zor kısmı. Tabii ki bu temel ihtiyaçları çözmeye çalışmak sivil toplumun kapasitesini ve asıl işlevini aşan bir durum. Politika önermeliyiz. Örneğin; bir yandan kamuyu istihdamda öncelik ve kota konusunda zorlarken, sivil toplum örgütleri olarak bir kadın mahpusa iş, barınak ve şiddete karşı güçlenme ve koruma sağlayarak örnek oluşturabilir, dayanışma pratiğini başlatabiliriz.

Güvenceli istihdama katılmak her kesimden kadınlar için zorlaşıyor. "Binlerce genç üniversite mezunu işsiz varken..." cevabı, ev içi şiddetten kurtulmak isteyen kadınların istihdamında öncelik isterken bile karşımıza çıkabiliyor. Kadın istihdamının artırılması değil tam tersine, "annelik kariyerdir" gibi kulağa hoş gelen ama meali "kadınlar çalışmasın evde çocuk baksın, çocuk da en az 3 olsun" olan veya "kadınlar iş aradığı için işsizlik oranı yüksek" gibi cümlelere uygun yasal mevzuat değişiklikleri ile tam tersine giderek kadınlar aleyhine işleyen bir süreç yaşanıyor. Ka-

dınlarla Dayanışma Vakfı'na, ev işçisi olarak çalışmakta iken bir işyerinde güvenceli olarak yine temizlik işi bulunca koca şiddetine maruz kalan bir kadın başvurmuştu. Kocasını çalışmasına izin vermek istememiş çünkü sigortalı çalışırsa onu boşarmış. Bu adamın korkusu ile devletin korkusu arasında hiçbir fark yok. Tam da bu korkular üzerine kurulu istihdam politikaları, kadınlar düzenli güvenceli istihdama katılsın diye değil katılmasın diye uğraşmakta iken, eski mahkûm kadınlar için istihdam olanakları sağlanmasına yönelik devleti zorlamak ne kadar gerçekçi olur bilemiyorum. Ama devlet dediğimiz aygıtın elinde tuttuğu kaynakların bizlere ait olduğunu, cezasını tamamlamış mahpus kadınların da sizin, benim kadar hakkı olduğunu asla unutturmamalıyız. Bir yandan da dayanışmacı sosyal ekonomi modellerini düşünmeye başlamalıyız. Kendine yeten üretim üzerine kurulu politikalar önermeliyiz.

Barınma, hem mahalle baskısı hem de ekonomik açıdan aşılması zor bir diğer temel sorun. Gidecek bir evi, aile desteği olmayan mahpuslar için geçici barınma sağlayan misafirhaneler yapılmalı. Orta vadede ise yine dayanışmacı sosyal ekonomi modelleri içinde çözümler düşünmeliyiz. Bunlar illa ki kırsal alanda uygulanabilir diye bir kural yok. Şu an İstanbul'da dahi birkaç örneği var. Kırsal alan uygulamalarında ise unutulmaması gereken şu ki; kentte doğup büyümüş milyonlar kendine yeten ekonominin en başta gelen enstrümanı olan tarımı bilgisayar oyunlarından biliyorlar. Bu yüzden yine tahliye öncesinden başlanması gereken bir deneyim oluşturma programı önerilmeli.

Eski mahkûmların cinsiyet temelli şiddete karşı korunmaları içinse, burada saatlerce konuşulabilecek hem yerel ve hem de uluslararası birikim, yasal mevzuat, sosyal politika önerileri mevcut. Yeter ki uygulanması için niyet olsun. Yasal düzenlemelerden biri İstanbul Sözleşmesi. Layıkıyla uygulanması durumunda cinsiyet temelli şiddetin azalması ve mağdurların korunması mümkün.

Şu an yaşadığımız ülkenin veya dünyanın içinde bulunduğu durum hiçbir yaratıcı ve alternatif dayanışma hayali kurmamıza uygun görünmeyebilir. Ancak duruma tersten bakmak da mümkün. Yani tam da bu nedenle sistem dışı çözümleri daha sık düşünmeliyiz.

HAPİSHANEDE LGBTİ OLMAK

LGBTİ MAHPUSLARIN GÜNCEL SORUNLARI

Hilal Başak Demirbaş*

Hapishanelerde ayrımcılık, şiddet, aşağılanma ve cinsel tacize en çok maruz kalan gruplardan biri LGBTİ mahpuslardır. LGBTİ'lerin Türkiye'de genel olarak yaşadıkları sorunları düşündüğümüzde, hapishanelerde karşılaştıkları problemlerin katlanarak artacağını tahmin etmek zor değildir. Ulusal mevzuatta LGBTİ mahpusların özel ihtiyaçlarına yönelik bir politika olmamasının yanı sıra, idari personel ve infaz koruma memurlarını bu hususta eğitecek bir program da mevcut değildir.**

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), LGBTİ Mahpuslar Ağı Temsilcisi.

** Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, özel ihtiyaçları olan mahpuslarla ilgili olarak son yıllarda çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Son olarak 2015 yılında basılı yayın haline getirilen Yapılandırılmış Ruhsal Değerlendirme ve Müdahale (YARDM) adlı çalışmada LGBTİ mahpuslara da kısmen yer verilmiştir. Bu girişimler olumlu olsa da bu çalışmaların henüz yetersiz olması ve STÖ'leri bu sürece dahil etme konusundaki eksiklik nedeniyle eleştiriye açıktır.

Sunumda bahsedeceğim güncel sorunlar CİSST'in 3 seneyi aşkın süredir yürüttüğü mektuplaşma faaliyetinden, soru önergelerinden ve bilgi edinme başvurularından beslenmektedir. Konuya daha detaylı bakmak isteyenler TCPS kitaplığından çıkmış olan *Türkiye'de LGBTİ Mahpus Olmak* kitabına bakabilirler.

Sayısal Veri

Öncelikle Türkiye'deki LGBTİ mahpuslardan bahsettiğimizde tüm öznelere eşit şekilde ulaşamadığımızı belirtmekte fayda var. Türkiye hapishanelerinde sorunlarını ve sayılarını öğrenebildiğimiz mahpuslar ağırlıklı olarak trans kadınlar ve eşcinsel erkeklerdir. Bu duruma sebep olan temel unsur hapishaneye giriş aşamasında, yerleştirmeye de etki eden görünürlüktür. Lezbiyenler, biseksüel kadın ve erkekler ayrımcılık ve kötü muameleden korunmak adına kimliklerini açıklamamayı tercih etmekte. Bu sebeple onlara dair verilerin yalnızca yasal yollarla değil, mektuplaşma ile de ulaşılabilirlikleri yok denecek kadar azdır. İnterseks bireylere dair ise ne Adalet Bakanlığı'nın paylaştığı verilerde ne de sivil toplum örgütlerinin elinde bilgi mevcuttur.

Hapishanelere ve mahpuslara ilişkin veriler elde edebilmenin zorluğu, söz konusu LGBTİ'ler olduğunda artabilmektedir. Yasal yollarla dahi cüzi miktarda bilgi edinilebildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu durum, LGBTİ mahpuslara ilişkin durumu değerlendirmeyi ve periyodik raporlama yapabilmeyi zorlaştırmaktadır.

Hapishanelerde tutulan LGBTİ'lere ilişkin ulaşabildiğimiz ilk sayısal veriler CİSST'in de katkısıyla CHP milletvekili Melda Onur tarafından Adalet Bakanlığı'na verilen soru önergesinin cevaplarında mevcut. Bu cevapta 15 Nisan 2013 tarihinde Türkiye hapishanelerinde "farklı cinsel yönelimleri olan" 81 tutuklu ve hükümlünün bulunduğu ifade edilmiştir.*

* <http://meldaonur.net/?p=3207> Erişim: 25.07.2016.

5 Temmuz 2013 tarihinde CİSST'in Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yaptığı bilgi edinme başvurusunun sonucunda ise 15 Mayıs 2013 tarihi itibarıyla Türkiye'nin 18 ayrı hapisanesinde 79 LGBTİ mahpus olduğu öğrenilmiştir, en yoğun LGBTİ nüfusu olan hapisaneler şu şekilde listelenmektedir:

Mahpus Sayısı	Hapishane Sayısı	Hapishaneler
11	1	Maltepe
9	1	Eskişehir
7	2	Antalya L, Metris 2
6	4	Alanya L, Ankara 2 L, Bafra T, Kocaeli 2 T
5	1	Çorum
4	1	Ankara 1 L
3	1	Kocaeli 1 T
2	2	Adana E, Buca
1	5	Afyonkarahisar E, Burdur E, Nevşehir E, Sivas E, Tokat T

2014 yılının Mayıs ayında yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen cevapta Türkiye hapisanelerinde 95 LGBTİ mahpus olduğu bilgisi verilmiş fakat kaçının hangi hapisanede tutulduğu açıklanmamıştır. 20 Ocak 2016 tarihinde CİSST'in LGBTİ derneklerinden birer temsilciyle birlikte Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yaptığı ziyarette LGBTİ mahpusların sayısının 137 olduğu öğrenilmiştir. Yine 2016 yılı başında yapılan bilgi edinme başvurularında Türkiye'li LGBTİ mahpusların kaçının hangi hapisanelerde tutulduğu,

* Eren, M. (2013), Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.

yabancı uyruklu LGBTİ mahpusların sayısı ve hangi hapisanelerde tutulduğuna dair sorular yanıtsız –özel bir araştırma ve çalışma gerektirdiği için– bırakılmıştır.

2013 verilerine ilişkin LGBTİ mahpusların genel tablosu çıkarılmaya çalışılırken gözden kaçırılmaması gereken iki ayrıntı vardır:

1- Melda Onur'un soru önergesinde verilen cevaba göre 15 Nisan 2013 tarihinde LGBTİ mahpusların "22'si adam öldürme, 30'u yağma, 14'ü hırsızlık, 6'sı uyuşturucu, 3'ü cinsel saldırı, 2'si konut dokunulmazlığını ihlal, 2'si başkasına ait kredi kartını izinsiz kullanma, 1'i kamu malına zarar verme, 1'i de yaralama fiilleri nedeniyle hapisanede tutulmaktadır". Bu cevaptan anlaşılacağı üzere LGBTİ bireylerin hapsedilmelerine sebep olan fiillerinin başlıca nedenleri can güvenlikleri ve geçim kaynaklarından mahrum bırakılmalarıdır.

2- CİSST'in bilgi edinme başvurusuna 24 Temmuz 2013 tarihinde gelen cevap neticesinde varılabilecek bir çıkarım ise LGBTİ bireylerin yargılama süreçlerinde olumsuz ve ayrımcı tutumlarla karşılaşmaları hakkındadır. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün cevabında mahpusların 8'inin tutuklu 71'inin hükümlü olduğu görülmektedir. Yani LGBTİ mahpusların yaklaşık 10'da 1'i tutukludur. 17 Temmuz 2013 tarihli veriye göre ise Türkiye'deki mahpusların 26.809'u tutuklu, 105.419'u hükümlüdür. Bu da yaklaşık 5'te 1'i oranındadır. Bu rakamlar, LGBTİ mahpusların hükümlülük oranının mahpusların geneline oranla iki kat fazla olduğunu göstermektedir. LGBTİ mahpusların dava sürelerine ilişkin veriye sahip olamasak da bu farklılıktan yola çıkarak LGBTİ bireylerin dava süreçlerinin diğer mahpuslara oranla hızlı işlediğini ve olumsuz önyargılardan kaynaklı olarak kısa süre içerisinde cezalandırıldıklarını söylemek mümkündür. Bu, ciddi ve araştırılması gereken bir iddiadır.

LGBTİ Mahpusların Özel İhtiyaçları

LGBTİ mahpusların yaşadıkları sorunların başında yerleştirilmeleri ile ilgili izlenen yöntem gelmektedir. Türkiye hapishanelerinde trans kadınlar, cinsiyet geçiş sürecini tamamlayıp resmi kadın kimliğine sahip olmadıkları sürece kadın hapishanesine yerleştirilmezler. Erkek hapishanelerine götürülen trans kadın ve açık kimlikli eşcinsel erkekler de, heteroseksüel erkeklerle aynı koşullara konmazlar. Kendileri için oluşturulan koşula/koşullara konulabildikleri gibi sayının yetersiz olması durumunda tekli hücrelerde de tutulabilmektedirler. Lezbiyenler, biseksüel kadınlar ve cinsiyet geçiş sürecini tamamlayarak resmi erkek kimliği almış olmayan trans erkekler kadın hapishanelerine yerleştirilmektedir. Hapishanede yaşanabilecek ayrımcılık, yalnızlaştırma, aşağılama, istismar ve cinsel taciz/tecavüz göz önünde bulundurulduğunda LGBTİ mahpusların cinsel yönelim kimliklerini açıklamamaları anlaşılır bir durumdur. Bu bağlamda biseksüel ve eşcinsel erkekler açık kimlikli değilse erkek hapishanelerinin erkek koşullarında kalmaktadırlar.

Trans kadınlar ve eşcinsel erkeklerin erkek hapishanelerine konulması yapısal ve pratik birçok soruna yol açar. Heteroseksüel erkek mahpusların ihtiyaçlarına göre tasarlanmış olan hapishanelerde trans kadınlar ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Örneğin erkek hapishanelerinin kantinlerinde cimbiz, ağda, kadın iç çamaşırı, topuklu ayakkabı, makyaj malzemeleri gibi ürünler satılmadığı için trans kadınlar bu tip ihtiyaçlarından mahrum kalabilmekteler.*

Ayrıca hapishanelerin genel yapısı itibarıyla, kimliklerinin görünürlüğü diğer erkeklerin/erkekliklerin içinde erimesi beklenen trans kadın ve eşcinsel erkeklerden, erkek gibi yaşamaları, erkek kılık kıyafeti giymeleri, saçlarını kestirmeleri istenebilmektedir.

* <https://lgbthapiste.wordpress.com/2014/08/08/mahpusa-cimbiz-ve-makasneden-verilmez/> Erişim:25.07.2016.

Türkiye toplumunda LGBTİ bireylerin sağlığa, adalete, çalışma hayatına, öğrenime ve daha birçok alana erişmekte karşılaştıkları engeller, hapisanelerde daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. “Güvenlik gerekçesiyle” diğer mahpuslarla karşılaşmalarının önüne geçmek adına tek kişilik hücrede tutulan LGBTİ’lerin havalandırmaya tek başlarına çıkarılmaları, koğuşta kalan LGBTİ’lerin diğer mahpuslarla havalandırmada bir araya getirilmemeleri ya da kurslara, iş atölyelerine çıkarılmamaları bu duruma örnek verilebilir.

• Maddi Sorunlar

Türkiye hapisanelerinde, herkese verilen üç öğün yemek, muslukta akan su ve aydınlatma elektriği dışında her şey para karşılığı satılmaktadır. Bu sebeple yeterli parası olmayan mahpuslar hapisane yaşantısında zorluklar yaşar. LGBTİ mahpusların birçoğunun aileleriyle bağı kopmuş, ziyaretçisi de olmadığı için maddi imkânsızlardan daha fazla etkilenmeleri söz konusudur.

Çok düşük ücretler karşılığında olsa dahi (Mahpusların bir günlük ücreti çıraklar için 8.50, kalfalar için 9, ustalar için 11 TL’dir.) hapisanede para kazanabilmenin başlıca yolu iş atölyelerinde çalışmaktır. Mahpuslar, kapalı veya açık hapisanelerde günde bir sigara parası karşılığı dahi olsa çalışabilir ve temel ihtiyaçlarının bir kısmını böylece karşılayabilirler. Oysa “Fiili Tecrit” bölümünde de belirtildiği üzere LGBTİ mahpusların iş atölyelerine katılmaları ya da açık hapisaneye çıkmaları, diğer mahpuslarla bir araya gelmemeleri için tercih edilmemektedir. Bir diğer deyişle LGBTİ mahpusların çalışma hakları ve para kazanma imkânları Adalet Bakanlığı tarafından “güvenlik gerekçesiyle” engellenebilmektedir. Onlara para yollama ihtimali olan aileleri ve yakın çevreleriyle de bağlarının zayıf olduğu düşünülürse, LGBTİ mahpusların değil kendilerine özgü,

en temel, insana dair ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri dahi imkânsız hale getirilmektedir.

Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği bu alanda öncü bir çalışmaya imza atarak, kurdukları Dilek İnce Giysi Bankası' ile maddi durumu yeterli olmayan trans mahpusların giysi ve ayakkabı gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Limbo Consept mağazasıysa, LGBTİ mahpusların yaptığı el işlerini satarak elde edilen geliri mahpuslara göndermektedir.”

• Aile Bağları

LGBTİ mahpusların, aileleri ve yakınlarına açık olmamaları veya açıldıklarında reddedilmeleri sebebiyle, onlarla hapisane sürecinde kurdukları ilişki diğer mahpuslara göre daha zayıf olmaktadır. Türkiye’de eşcinsel evliliğin yasal olmaması sebebiyle de LGBTİ mahpusların eşleri sıklıkla hapisane ziyaretine gidememekte, gitmeler dahi evli mahpuslar için geçerli olan eş görüşmesi “ödülünden” faydalanamamaktadır.” Aileleri, yakın çevreleri ve arkadaşlarından uzak olmaları zaten tecride maruz kalan LGBTİ mahpusların yalıtılmışlık hissini daha da arttırmaktadır.

* Berghan, S. (2015), Türkiye’de Trans Kadın Mahpuslar. *Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak* içinde, Zeynep Alpar (der.) İstanbul, TCPS Kitaplığı, s 101-105.

** <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=17111> Erişim: 24.12.2015.

*** Eş görüşü, “Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik” kapsamında 7/1-A maddesinde: “Kapalı ceza infaz kurumlarındaki evli hükümlü ve tutuklulara, kurum personelinin yakın nezareti olmaksızın eşleri ile mahrem görüşme” olarak açıklanmıştır ve bu madde kapsamında bir ödül olarak uygulanmaktadır.

- **Kötü Muamele, Taciz ve Tecavüz**

Sunumun başında da belirtildiği gibi, Türkiye'de trans kadınlar ve açık kimlikli eşcinsel erkekler, erkek hapisanelerinde tutulmakta ve gerek koşullarda gerekse de ortak kullanım alanlarında diğer mahpuslarla bir araya getirilmemektedirler. Bu nedenle olası kötü muamele, taciz ve tecavüzün mahpuslardan ziyade infaz koruma memurları ve dış güvenlik ile sevkten sorumlu jandarma tarafından gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu konuda mahkemeye de intikal etmiş ve personelin ceza aldığı taciz, tecavüz vakaları da söz konusudur.

LGBTİ'ler hapisanelerde taciz ve tecavüzün yanı sıra başka kötü muamelelere de maruz kalmaktadır. Trans kadın mahpuslara erkek infaz koruma memurları tarafından arama dayatılması, personel karşısında soyunmak zorunda bırakılmaları, mahkeme ve hastane sevklerinde tuvalete çıkarılmama gibi birçok kötü muamele de söz konusudur.

- **Ayrımcılık**

Diğer bölümlerde de ifade edildiği üzere LGBTİ mahpuslar kılık kıyafetlerinden saçlarının uzunluğuna, kimlikteki isimleri ile çağırılmalarından bedensel özelliklerine kadar birçok sebeple çok çeşitli ayrımcılıklara maruz kalabilmektedirler. Üstelik yabancı uyruklu ve/veya HIV pozitif olanlar ayrımcılığı katmanlı bir şekilde yaşamaktadır.

- **Sağlık Sorunları**

Cinsiyet Geçiş Süreci

Trans mahpuslar, hapisanede kaldıkları dönemde cinsiyet geçiş sürecinin başlatılması, önceden başlamış olan sürecin devam ettiril-

mesi, estetik masraflarının karşılanması ve hormon ilaçlarına erişim konularında sıkıntılar yaşayabilmektedirler.

Türkiye’de trans bireylerin cinsiyet geçiş ameliyatlarını mahpus oldukları sürede yapabilmelerinin öne 2014 yılında açılmıştır. O yıl bir trans kadın cinsiyet geçiş sürecini hapisanede kaldığı sürede, çeşitli derneklerin ve avukatların desteğiyle başlatmıştır. Yapılan başvurular neticesinde Bülent Ecevit Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde mahkûm koğuşu açılmış ve kendisinin ameliyatı gerçekleştirilmiştir.*

Fakat sonrasında Adalet Bakanlığı’na yapılan bilgi edinme başvurusunda sorulan, cinsiyet geçiş ameliyatı olan ve ameliyat için başvuran hükümlü ve tutuklu sayısına dair sorular, herhangi bir istatistiki verinin olmadığı gerekçesiyle cevapsız bırakılmıştır. Oysa aldığımız mektuplarda bu yönlü başvuruların mahpuslar tarafından halihazırda yapılmakta olduğunu bilmekle birlikte, kaç başvurunun bekletildiğini ya da reddedildiğini bilememekteyiz. Trans mahpuslar, mahpus olunan sürede gerçekleşen ilk cinsiyet geçiş ameliyatını emsal göstererek yeni başvurular yapıyor olsalar da aradan geçen süre içerisinde yeni bir ameliyat olmaması, bu sürecin LGBTİ ve insan haklarının alarındaki STÖ’lerin müdahilliğinde yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.** Bu tip bir işbirliği için de sayısal veriler başta olmak üzere bilgi paylaşımı elzemdir.

Sağlık gereksinimlerinin giderilmesine ilişkin aksaklıklardan biri de trans mahpusların hormon ilaçlarına erişim konusunda yaşadığı sıkıntılardır. Bazı mahpuslara gereğinden fazla hormon ilacı

* <https://lgbthapiste.wordpress.com/2014/11/12/hapishanelerde-cinsiyet-degisimi-ameliyatı-icin-duzenleme/> Erişim: 07.02.2016 ve <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=17930> Erişim: 31.05.2015.

** <http://thea.org.tr/?q=node/108> Erişim: 07.12.2015.

verilirken, bazılarının ihtiyacı olduğu halde kullanmasına izin verilmemektedir.

Türkiye hapisanelerinde tutulan hiçbir insanın doktorunu, tedavi veya operasyon tarihini, daha da önemlisi ilacını belirleyebilme hakkı yoktur. Hangi tarihte, hangi hastaneye sevk edilmişse oraya gitmek ve hangi ilaç yazılmışsa onu kullanmak zorundadırlar. Bu yaptırım trans mahpuslar için daha da yıkıcı sorunlara yol açmaktadır. Mahpuslar, geçiş süreçlerine dair hiçbir bilgisi olmayan doktorlarla yüz yüze gelmekte, bazı sağlık ihtiyaçları "estetik" olarak görüldüğü için karşılanmamakta, sağlık masraflarını kendilerinin karşılaması beklenmektedir; hatta seçme hakları tanınmadığı için yan etkileri olan hormon ilaçlarını kullanmak zorunda kalabilmektedir.

Ruh Sağlığı

Ruh sağlığı hizmetleri cinsiyet geçiş sürecinde tıpkı hormon kullanımını gibi elzemdir, vazgeçilmez ve tamamlayıcıdır. Fakat Türkiye hapisanelerinde psiko-sosyal birimde çalışan görevli sayısının yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda*, cinsiyet geçiş sürecindeki bir trans mahpusun ne sıklıkla, hangi sürede ve mahiyette bu hizmete erişebileceği tartışmalı bir hal kazanır. Bu eksiklik bir yana, var olan psiko-sosyal birim çalışanlarının LGBTİ bireyler ve cinsiyet geçiş süreçlerine dair özel bir eğitimden geçmeleri de gerekmektedir.

Geçiş sürecinde olan translar dışındaki LGBTİ mahpusların da, hapse girmeden önce ve/veya hapiste ayrımcılığa, cinsel şiddete, tacize

* 164.461 mahpusa 262 sosyal çalışmacı, 524 psikolog, 480 sosyolog düşüyor.

Bkz: Alpar, Z. (2015) Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu. *Hapishanede Engelli Yabancı LGBTİ Olmak* içinde, Zeynep Alpar (der.) İstanbul, TCPS Kitaplığı.

maruz kalmışsa psikolojik desteğe ve tıbbi yardıma ihtiyaç duyacağı göz ardı edilmemelidir.

- **LGBTİ Hapishanesi**

Adalet Bakanlığı, 2013 yılında LGBTİ mahpuslar için özel bir hapishane yapacağını açıklamıştır.^{*} LGBTİ mahpuslar için basında "Pembe Hapishane" olarak da adlandırılan bu hapishanenin inşa edilmesi mahpusların sorunlarını çözmek bir yana daha da ağırlaştırılabilecektir. Bu kaygılarla 15 Nisan 2014 tarihinde CİSST, 5 Ocak 2015 tarihinde ise 18 ayrı LGBTİ ve insan hakları örgütünün imzasıyla basın açıklaması hazırlanmıştır. Basın duyurusunda, LGBTİ hapishanesine yönelik kaygı ve çekinceler dile getirilmiş ve STÖ'lerin önerileri sıralanmıştır.^{**}

- **LGBTİ Mahpusların Dayanışmasını Sonlandıran Sevk**

LGBTİ hapishanesinin doğuracağı problemler ve muhtemel sınıflandırma sistemi tartışılırken, LGBTİ mahpusların ayrımcılığa uğradığı ve özel ihtiyaçlarının görmezden gelindiği bir örnek halihazırda Maltepe Hapishanesi'nde yaşanıyor.

Maltepe 2 No'lu L Tipi Ceza İnfaz Kurumu'nda kalmakta olan LGBTİ mahpuslar kapasite yetersizliği sebebiyle 2015'in Haziran ayında Maltepe 1 No'lu Hapishanesi'ne sevk edilmiştir. Bu sevkten ardından çok kısa bir süre sonra yabancı uyruklu trans kadınlar, yabancı uyruklu mahpusların bulunduğu Maltepe 3 No'lu L Tipi Ceza İnfaz Kurumu'na yerleştirilerek Türkiyeli mahpuslardan ayrıl-

* CİSST'in bilgi edinme başvurusuna verilen 24 Temmuz 2013 tarihli cevap.

** <http://thea.org.tr/?q=node/98> Erişim: 25.07.2016.

mıştır. Yabancı uyruklu bir trans kadının Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yapmış olduğu başvuru neticesinde aldığı cevapta bu ayırımın gerekçesi şu sözlerle açıklanmıştır: "Maltepe 3 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu suç türüne bakılmaksızın yabancı uyruklular için sınıflandırılmış olduğundan İstanbul'daki tüm yabancı uyrukluların cinsel yönelimine bakılmaksızın bu kurumda barındırılmaları, başka ceza infaz kurumlarına gönderilmemeleri gerektiği (...) belirtilmiştir."

Özel ihtiyaçlarının hemen hiçbiri dikkate alınmadığı için maddi olanaksızlık, yalıtılmışlık, tecrit ve ayrımcılık ile ancak dayanışmayla başa çıkabilen LGBTİ mahpuslar, ayrıldıktan sonra tamamen çaresiz hale gelmiştir. Ailelerinden ve konsolosluklardan destek göremeyen yabancı LGBTİ mahpuslar, Türkiyeli LGBTİ mahpusların yardımlarından da mahrum kalmışlar, ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşmüşlerdir. Yabancı uyruklu trans kadın mahpusların birkaçı yalıtıldıkları bu süreçte açlık grevlerine girmiş, intihara teşebbüs etmişlerdir. Yabancı uyruklu LGBTİ mahpusların mağduriyetlerinin giderilmesine ilişkin CİSST girişimiyle 29 kuruluşun imzasıyla basın duyurusu yapılmış ve bu durum eleştirilmiştir.*

* <https://lgbthapiste.wordpress.com/2015/07/14/maltepe-hapishanesindeki-lgbti-mahpuslar-icin-28-kurulusun-izmasıyla-basin-duyurusu/> Erişim: 11.08.2015.

AVŞA İLE MARY'İ BİRLEŞTİREN NE?

Yıldız Tar*

“Hapishanelerin ve kapatılmanın kendisi en hafif tabirle psikolojik işkenceyken, bir trans tutsak ne yaşar?”

Foucault'nun dediği gibi büyük bir kapatılma rejimi içerisinde yaşadığımızı, hapishanelerin okullara, okulların tımarhanelere ve tüm hayatın dikenli tellere benzediğini fark etmek için çevreye şöyle bir bakmak yeterli. Şöyle bir bakmanın yetmemesi ise söz konusu ‘lanet ile işaretlenmiş’ bedenleri düşündüğünde ortaya çıkıyor.

“Bir trans tutsak ne yaşar?”

Sorunun kendisi ve soruluş biçimi bile yeterince ele veriyor olası cevapları. Taciz, tecavüz, istismar, dayak, sürgün, tecrit...

Cevabını kitaplardan bildiğim bu meseleyle kanlı canlı karşılaşmam Avşa ile oldu. Her ne kadar insan hakları alanında haber yapan, hapishaneler ile sürekli irtibat halinde olan, bir ayağı her an oraya ‘düşmeye’ hazır bir şekilde yaşayan birisi olsam da; ve yine her ne kadar

* Gazeteci, KaosGL.org editörü.

editörü olduğum KaosGL.org ve 94'ten beri LGBTİ'lerin sesine ses katmaya çalışan Kaos GL dergisi mahpuslarla her daim ilişki içinde olsa da, dergi çıktığı günden beri hapisanelere ücretsiz gitse de (belli aralıklarla sansürlenmezse tabii) kişisel tarihimde başka bir kırılma hattı yarattı Avşa.

2014 yılında trans mahpus Avşa'dan bir mektup aldık. Halihazırda Bafra T Tipi Cezaevi'nde trans kadınların açlık grevinde olduğunu biliyorduk ve yaşadıklarını haber yapmaya çalışıyorduk. Ses fazla çıkmıyordu. Çok az insan ilgileniyordu. Aklımızın gerisinde ne yapabileceğimiz sorusu vardı. Tam o anda geldi Avşa'nın mektubu Kaos GL'ye. Neler yaşadığını anlatıyordu. Tane tane, tek tek, ince ince... Mektubu haber yaptık. "Büyük bir habercilik başarısı" denildi. Ancak mesele haberin de haberciliğin de ötesinde bir hayat hikâyesiydi. Hapishanelerin ne menem yerler olabileceğini gözler önüne seriyordu Avşa'nın yaşadıkları.

Avşa, 2009 yılında Giresun İnfaz Kurumu'nda kalırken infaz koruma memurunun cinsel istismarına maruz kalır. Yaşadıklarını delilleri ile birlikte yargıya taşır ve saldırıda bulunan memur Giresun Ağır Ceza Mahkemesi'nce hapis cezasına çarptırılır. Avşa ise can güvenliği neden gösterilerek Tokat İnfaz Kurumu'na nakledilir.

Tokat İnfaz Kurumu'nda ise istismar eden memur Avşa'nın peşini bırakmaz. Önce kendisi ziyarete gelir, ardından iş arkadaşı başka bir memur Tokat'ta çalışmaya başlar. Avşa'nın yaşadıklarını Tokat İnfaz Kurumu'ndaki herkes öğrenir. Baskılar sonucu Avşa önce Niğde, devamında Gümüşhane ve Bafra'ya sürülür.

Bafra'da da bu sefer başka memurların cinsel taciz ve şiddetine maruz kalır Avşa. 22 ay kaldığı Bafra'da, taciz ve tehditleri idareye anlatırken bir memur herkesin önünde saçlarından tutarak "meydan dayığı" atar. Şiddet uygulayan memur aynı zamanda daha önceden Avşa'ya cinsel tacizde bulunmuştur.

Avşa Bafra'da yaşadıklarını şöyle anlatmıştı mektubunda:

"Yüzüm gözüm tanınmayacak hale geldikten sonra hastaneye gönderilmeyip kurum revirince basit bir raporla geçirilmek istendi. Ancak olay günü olan 23 Aralık 2013 tarihinden bir gün sonra fenalaşmam ile acilen Bafra Devlet Hastanesine kaldırılıp tedavim yapılarak detaylı rapor verildi. Ve kurumdaki bazı personel ve idareciler yanıma gelerek bana saldıran memurun psikolojik sorunları olduğunu, anti-depresan ilaçlar ile ayakta durduğunu, şikâyetimden vazgeçmemi, aksi takdirde tarafım için iyi olmayacağını söylediler."

Kamera kayıtları ve hastane raporlarına rağmen Avşa'nın şikâyetleri "kovuşturmaya gerek yoktur" denilerek geçirilir. Ortada taciz yoktur, çünkü Avşa travestidir! Ve "Travesti oluşundan ötürü taciz hayatın olağan akışına aykırıdır, mümkün değildir!"

Bütün bu yaşadıklarından sonra Avşa açlık grevine girer. Mektubu yazdığı sırada açlık grevi 60. günündedir. 16 Şubat'ta Bafra'da yapılan muayenede sıvı kaybından dolayı hayati tehlike altında olduğu belirtilir. 2 ay içinde 20 kilo kaybeder:

"Sesimin yüksek makamlarca duyulması amacı ile 60 gündür açlık grevinde bulunmaktayım. 16 Şubat'ta Bafra Hastanesi'nde yapılan tedavilerim esnasında vücudumdaki sıvı kaybından dolayı hayati riskim olduğu rapor edildi."

"Bozulan sağlığımın ciddi anlamda hayatımı tehdit etmeye devam edip sağlığımın ciddiyetini koruduğunu bilmenizi isterim. 2-3 Nisan'da ailem ile bizzat yüce Adalet Bakanlığımıza başvurup ziyarette bulunarak tüm mağduriyetlerimi sundular."

"84 kilodan 2 ay içinde 62 kiloya düştüm. Tüm mağduriyetimi resmi olarak yüksek mercilere dilekçelerim ile beyan etsem"

de bir neticeye ulaşamadım. Allah kimseyi açlık ile terbiye etmesin. 60 gündür açım ve ölmek istemiyorum. Çünkü ben daha yeşermeden cezaevine girdim."

Avşa'nın bu mektubundan 2 yıl sonra uluslararası basını tararken başka bir trans kadının yaşadıklarına denk geldik. Dilimiz döndüğünce Türkçeleştirdik Avustralyalı trans kadın Mary'nin, Boggo Road (Erkek) Cezaevi'nde tutulduğu dört yıl boyunca yaşadıklarını.

"Sizi ya tehdit ederek ya da manipüle ederek istismar ediyorlar. Bir kere birinin tehditleriyle başa çıkamadığınızda ise artık diğer mahkûmlar için de kolay hedef haline geliyorsunuz" diyen Mary, dört yıl boyunca neredeyse her gün tecavüze uğradığını anlatıyordu Avustralya basınına:

"Kendinizi savunmak için yapabileceğiniz neredeyse hiçbir şey yok. Hayatta kalmak için yapabileceğim başka hiçbir şey kalmayana kadar dayak yedim. Yaşadıklarım tecavüzdür. Kimse cinsel saldırıların hedefinde olmamalı."

Türkiye'den Avşa ile Avustralya'dan Mary'i birleştiren şeyin tecavüz olmasının ağırlığıdır belki de hapisaneyi en iyi anlatan. Oysaki "Avşa ile Mary'de ortak olan nedir?" sorusuna verecek cevabımız müzik zevkleri, hobileri, okudukları kitaplar, sevdikleri diziler, favori roman karakterleri, ilk aşkları olabilirdi. Ve bu soruya verecek cevabımız gündelik hayatın rutinleri olana kadar kapatma kurumlarının kapıları transların üzerine bir kez değil, iki kez kapatılmaya devam edecek.

Burada anlatılması gereken bir diğer şiddet ve ayrımcılık hikâyesi ise Hollywood senaristi Maisha Yearwood'un yaşadıkları. Hollywood senaristi siyah, eşcinsel kadın Maisha Yearwood İstanbul'da tutuklanmasını ve Bakırköy Cezaevi'nde geçen günlerini Advocate.com'a anlattı, KaosGL.org Türkçeleştirdi.

“Bir hata yaptım. Yaptığımdan fazlasını ödedim çünkü ben butch bir lezbiyenim” diyordu Maisha yazısında ve yaşadıklarını şöyle anlatıyordu:

“Her sabah, yatağımın ayakucundaki dolabın üstündeki hoparlörden gelen anonslarla uyanırdım. Kulaklarımdan içeri girip zihnimi ele geçiren anonslar yabancı dildeydi. Türkçe dilinde. Bangır bangır odamda yankılanır, her sabah beni uyanırdır. Pembeye boyanmış hücre odası, yaklaşık 2,5 metre genişliğinde, 3 metre uzunluğundaydı. Yatağım yere sabitlenmiş, tek kişilikti. Bakırköy Cezaevi’nde hücre hapsi. Butch bir lezbiyen olduğum için tek başıma bir odaya konmuştum. Yöneticiler (Hapishane müdürü? Hükümet? Hiçbir fikrim yok) Amerikan Konsoloslugu’ndan iki kadının bana yaptığı açıklamaya göre kadın mahkûm popülasyonunda bir “terslik” yaratmamı istemedikleri için beni hücreye koydular. Komiktir, oral seksin kadın hapishanesinde ortaya çıktığını öne sürdüler.

“Her gün anonstan sonra, ayaklarımı soğuk çimento zemine koyar ve bir kulaç boyu genişliğinde, boyumun yarısı uzunlukta pencereye doğru 6 adım atardım. Akdeniz güneşi ışıl ışıl içeriye ışık saçardı. 30 metre boyundaki duvar etrafımı kuşatmıştı. Büyüdüğüm Harlem’deki kırmızı kumtaşının iki katı uzunluğunda dikey bir duvar. Yukarı baktığımda, gökyüzünü yararak ilerleyen 747’nin kulaklarımdaki gürültüsü, görüş alanıma girdiği gibi kayboluşu. Düşündüm ki, bir gün o uçağa ineceğim ve sevdiğim kadına döneceğim.”

Cezaevi yönetiminin kendisine sürekli “kadın mısın erkek mi” soruları yönelttiğini söyleyen Yearwood zorla doktora götürülür:

“Bir ay sonra, genç şirin bir Türk gardiyanı, beni bir yere götürmek amacıyla odama geldi. Odayı terk etmek sürekli his-

settiğim yalnızlık ve pişmanlık hislerinden kaçış, küçük bir seyahat ve keyifti. Hücreden son çıkışı sekiz gün olmuştu. Normalde boxer ve tişörtle oturduğum için, hemen bir sütyen ve eşofman kaptım ve dışarı çıktık. Küçük bir minibüs ve silahlı dört adamın bizi beklediği bodrum katına indik. Beni arkadan kelepçelediler ve gittik!

"Bir hastaneye vardık ve kelepçeli bir şekilde biri önümde, biri arkamda ve her iki tarafımda ellerinde silahlarıyla dik-katlice, gardiyanlar bana eşlik etti. Şirin olan gardiyan yolu gösteriyordu. Maskülen bir kadın olsam da, 1.60 boyunda, koltuk değneğiyle yürüyen birisiyim. 54 kilo ile fiziksel bir tehdit oluşturmam biraz zor. Doktorların, hemşirelerin, hastaların olduğu bekleme salonunu geçerken Hannibal Lecter gibi hissettim. Gardiyanlar beni Kadın Hastalıkları ve Doğum Bölümüne götürdü. Doktor yanık tenli, sarışın, hoş, 30'larında, bir kadındı ve akıcı olarak İngilizce konuşabiliyordu. Bana Türkiye'nin yüzde 90'ının Müslüman olduğunu söyledi. Cinsel organımı inceledi, rahmim olduğunu kanıtlayan sonogram çekti. Türk otoritelerinin kadın olduğumu doğrulamak için bacaklarımın arasına bakması gerekmişti. İğrendim ama ne yapabiliyordum? Bir tutukluydum."

Sonuç olarak, sadece üç kişinin yaşadıklarına bakarak dahi toplumsal cinsiyet normlarının hapisanelerin kurucu değerlerinden olduğunu söyleyebiliriz. Her an tekrar tekrar inşa edilen ritüellerle hapisaneler, LGBTİ'ler ve aslında bir bütün olarak toplum için baskıcı, disiplin edici bir toplumsal cinsiyet rejimi inşasında önemli rol oynuyor. Bu noktada bu rejimin kendisine, dayatılan toplumsal cinsiyete ve dahası cinsellik rejiminin bazı özneleri nasıl nesneleştirdiğine ve cinsel tacizin en kolay hedefi haline getirdiğine odaklanmak gerekiyor.

AYRICALIK MI? AYRIMCILIK MI?

Fırat Söyle*

Arkadaşlar merhabalar, aslında benim anlatacağım konuların başlıklarına Hilal” değindi. “Mahpushaneler” ya da “dışarı” diye tanımlayacağımız herhangi bir yerde; Anayasanın 10. maddesi geçerlidir, bilirsiniz: “kamu önünde eşitlik”. Bu madde kocaman bir yalan. Hayat sınıfsaldır. İçerde de, dışarda da... İçerde paranız varsa iyisiniz. Birkaç gün öncesinde havuz medyasından Bugün Gazetesi’de, Can DüNDAR ve Erdem Gül için çift katlı bir binadan bahsettiler; Silivri Cezaevi’nde dubleks bir yerde kaldıklarından bahsettiler. Gidip görmüşler fotoğraflamışlar, Adalet Bakanlığı’nın özel izniyle. Şaşırtıcı bir şey, ama az önce Hilal bahsetti cezaevinde bulunan LGBTİ’lerin (bu arada mahpushane yerine Cezaevi sözcüğünü kullanmam sizleri rahatsız edebilir, tekrarlamamaya dikkat edeceğim) çok ciddi anlamda çay, sigara içebilmek için ya da mektup gönderebilecek pul parası bulabilmede çok ciddi sıkıntıları var; yani çok daha temel şeylerden (hormon ilaçları vs.) bah-

* Avukat, Lambda İstanbul.

** Bu kitabın “LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları” başlıklı bölümü.

setmiyorum. İç çamaşırlarını alamayacak bir maddi yoksunluktan bahsediyorum. Bu tamamen sınıfsal bir şeydir çünkü bu yoksulluk dışarda da aynıdır, burada da aynı. Dışardayken bir nebze gönüllü ve zorunlu seks işçiliği yaparak bir şeyleri idame ettirebiliyorlardı ama cezaevinde, jandarmayla ya da infaz koruma memuruyla bir şeyler yaşanırsa... Bu insanlar zaten dışardayken annelerinden, babalarından ve kardeşlerinden gelirleri olmadığı için seks işçiliği yapmak zorunda kalan insanlar. İçeri girdiklerinde aynı şekilde devam ediliyor bu zorunluluğa. Hep aileden bashedilir ya hani, mahpusta aile hiçbir şekilde var değil. O insanlar aynı şekilde yoksullukla mücadele etmeye çalışıyorlar. CİSST ya da diğer LGBTİ örgütlerindeki arkadaşların, belki bazı özel şirketlerin girişimiyle (çok ciddi anlamda olmasa bile, küçük şeyler de olsa) bu insanların maddi ihtiyaçları bir şekilde gideriliyor.

Maltepe Cezaevi'nden bahsetti Hilal. Daha öncesinde L1'de kalıyordu bütün trans mahkûmlar, sonrasında bir ayrışmaya gidildi ve bazıları L3'e geçirildi. Kimler L3'e alındı? Yabancı mahpuslar. Neymiş işte, daha bir kolaylık sağlanacaktı tercüme açısından. Çünkü L1, L2 ve L3'te yabancı LGBTİ mahpuslar olursa, onların başkalarıyla iletişimleri ya da infaz koruma memurlarıyla ilişkileri ve iletişimleri anlamında çok ciddi sıkıntılar meydana gelmekte ve her yerde tercüman bulunmamasından kaynaklı olarak L3'e alındıkları gerekçe gösteriliyor. Bu yabancı mahpusların L3'e alınmasıyla beraber çok ciddi ekonomik sıkıntı baş gösterdi. Çünkü L1'de iken Türkiye'li mahpuslarla dayanışma içerisindediler ve bu dayanışmayla beraber bazı ihtiyaçlarını beraber karşılıyorlardı. Kendileriyle görüşmeye gittik. Çok kötü durumda olduklarından bahsettiler. Aslında ben bununla başlamayacaktım ama dedim ki şablon buradan kurulmalıdır. Lakin her şeyin sınıfsal olduğunu düşündüm. Yoksulluğun burada çok daha feci olduğunu bir göstergesidir koşullarda yaşananlar.

LGBTİ mahpuslarının asıl sıkıntısı, tekli hücrelerde kalıyor olmalarıyla ilgili vuku bulan sorunlardır. Sonuçta tekli hücreler dediğimiz şey, ağırlaştırılmış hapis cezası almış hükümlülerin cezalarını infaz edecekleri yerdir. 10 metrekarelik bir yer düşünün. Bu hücrelerde iki çeşit insan bulunduruluyor: Cinsel suçlar ve nitelikli insan öldürme suçundan hüküm giymiş kişiler. Genelde trans kadınlar bu hücrelere konuluyor. "Tekli hücrelerde kalmak ayrıcalıklıdır, televizyon ve yemek konularında" gibi bir algı yaratılmıştır fakat tam aksine belki de bu insanlar en basit olaylardan dolayı tutuklanmış (hırsızlık, hakaret...) kişilerdir. Öyleyse neden bu insanlar herkes gibi çoklu koğuşlarda değil de tekli hücrelerde tutuluyor?

Metris Cezaevi'ne gittiğiniz zaman trans kadınları görüyorsunuz. Sayıları 10'dan fazla. Biz birkaç ay önce oraya görüşmeye gittiğimizde, koridorlardaki kadınların topuklu ayakkabı seslerini duymam hoşuma gitmişti. "Evet, biz buradayız!" mesajı veriliyordu. Ama onlar hâlâ mavi kimlikleri olmasından dolayı, erkek gibi görülüyorlar. Bakırköy'deki kadın mahpushanesine değil, Metris mahpushanesinde tutuluyor bu insanlar. Neden? Çünkü kimlikleri mavi. Bu kimliklerin hiçbir öneminin olmadığını hâlâ anlatamadık bizler. Adalet Bakanlığı bunu görmek istemiyor ama Adalet Bakanlığı'nın yönergelerinde denir ki: cinsel yönelimi farklı hükümlülerin diğerlerinden farklı odalarda kalmaları sağlanılır. Düzenleme yapılırken koğuş sistemine benzer odalar yapılabilir ama bu odalar kesinlikle ve kesinlikle hücre bazında olmamalıdır. Çünkü hücre söz konusu olursa bunun etkisi ağır olacaktır, zira 3-5 günlük değil yıllarca kalacak insanlardan söz ediyoruz. En nihayetinde 2012 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye ile ilgili bir aleyhte karar vardı. İzmir'de yaşanan bir olaydan dolayı tutuklanan gey, yönetmeliğe göre ayrı odalarda kalması gerekirken, cezaevi yönetimi bu "farklı oda"yı hücre olarak anlayıp tutuklanan geyi hücreye yerleştiriyor. Akabinde fizyolojik ve ruhsal hastalıklar baş gösteriyor. Kişi, avukatı

aracılığıyla sürekli dilekçeler vermesine rağmen hiçbir şekilde durumu değiştirememiştir. Tutuklanması da komik bir olay: Başkasının kimliğini kullanmış, işlem yapılmış, sonrasında da kendisi gidip itiraf etmiş “ben başkasının kimliğiyle işlem yaptım ve cezasını başkası çekti ve ben bu yanlış düzeltmek istiyorum” demiş. Buna rağmen mahkemeler delillerin toplanmadığını gerekçe gösterip tutukluluğunun devamına karar verdiler. Dosya AİHM'e iletilindiğinde Türkiye cezalandırıldı. Yaşanan olayın hak ihlali olduğu belirtildi ve bu hak ihlali şu an binlerce mahpushanede devam etmekte.

Diğer bir konu mahpushanelerdeki trans kadınların (trans erkekler ile ilgili bir bilgim olmadığı için bir şey söyleyemeyeceğim) cinsiyet geçiş durumuyla ilgili. Ben Metrişte iken CİSST aracılığıyla bir trans kadın bana ulaştı ve görüşme gerçekleştirdik. Dışardayken ameliyat olduğunu ve aslında kadın cinsel organına sahip olduğunu ama mavi kimlik taşıdığından dolayı Metrişte tutuklu bulunduğundan bahsetti. Gidip görüştük, yönetim ile de görüştük. Mahpushane yönetimi sağ olsun, çok ciddi anlamda da yardımcı oldu. Şu şekilde: tayin için mahkûmun babasına ulaştık, tayin işlemleri sağlandı. Tüm bu işlemler bir infaz memuru birlikteliğiyle yapıldı. Memurun yardımıyla bir hafta - 10 gün içerisinde tayin gerçekleştirildi. Tayinden hemen sonra mahkemeye cinsiyet geçiş süreci için başvurduk. Diğer yandan raporların alınması gerekiyordu, hastahanelere yazılar yazıldı. Tayin ve cinsiyet geçiş süreci ile ilgili bütün işlemler iki ay içerisinde tamamlandı. Bu hızın asıl nedeni infaz memurunun yardımlarıyla oldu. “Her yerde bu durum bu kadar hızlı gerçekleşiyor mu?” diye sorarsanız; evet, prosedür bu şekilde işliyor ama hız anlamında belirsizlik söz konusu.

Biz avukatlar toplam 3 defa görüşme hakkına sahibiz vekalet olmadığı zaman. Fakat bu insanın hormon tedavisi veya benzeri ameliyatları geçirmesi gerekiyor. Bunu kim sağlayacak? Devlet bir yere kadar

sağlıyor bunları. Kamu hastanelerinde bu konuda uzman doktorlar bulmak çok güç. Dışardaki kimi doktorlar bu işi çok daha profesyonel yapabiliyor. Dolayısıyla bu para gerektiren bir durum. Ailesi olmadığı zaman tükenip kalıyorsunuz, hiçbir şey yapamıyorsunuz. Trans geçiş süreci sekteye uğramış oluyor. Tercih edilmese dahi son seçenek olarak kamu hastaneleri tercih edilebiliyor.

Mahpushaneleri bu açıdan eleştirmek ya da yerden yere vurmak mümkün. Ancak mahpushane çalışanlarının ve yönetimin yaklaşımı gayet insani olabiliyor kimi zaman. L3'e gittiğimizde cezaevi müdürü yeni atanmıştı. Biz orada yabancı mahpuslarla görüşmüştük (Brezilyalı ve vatansız bir kadın). Bu görüşmelerden sonra cezaevi yönetimi ile görüştük, ne yapabiliriz diye. Sıkıntılar ile ilgili konuştuğumuzda kendisi yeni atandığını ve bu insanlar ile konuştuğunda hitap sorunlarının bile olduğunu belirtti. Öyle ki, hitap konusunda nasıl davranması gerektiğini mahkûmlara sormuş kendisi. Kendisine bir makyaj listesi verilmiş ve kendisi gidip Gratis'ten mahkûmların istediklerini almış. Böyle insanlar var ama aynı zamanda kötü insanlar da var mı? Maalesef var. Mesela ayrı oda meselesini tek kişilik hücre olarak anlayan kişiler...

Sosyal ve kültürel etkinliklere katılamamaları ve iş kurumlarında çalıştırılmamaları ile ilgili bir takım problemler de mevcut. Düşünün Metris Cezaevi'nde heteroseksüel erkeklerin arasında trans kadınların çalışması ne kadar olasıdır? Taciz, saldırı vs. söz konusu olmaz mı? Olabilir. Bu açıdan sözü geçen insanlara kendi aralarında iş alanları yaratılabilir. Ama şu an bu durum mevcut değil.

Sosyal ve kültürel etkinliklere katılım ve havalandırmaya çıkarılmayla ilgili çok ciddi problemler var. Diğer mahkûmlar çok uzun süre havalandırmada kalıp kendi aralarında sosyalleşebiliyor ve dayanışma içinde olabiliyorken, trans mahkûmlar bu haktan faydalanamı-

yor. Herhangi bir etkinlik olduğunda, ya salt kendilerine özel olacak ya da yapılan etkinlikten mahrum bırakılacaklar. Aynı anda orada bulunmaları ihtimal dışı. Bir tiyatro gösterimi olduğunda sıkıntı olabileceği düşünülerek engellemeler yapılıyor.

Sonuç olarak durumla ilgili eleştirilecek çok kısım var. Ve öncelikle algının değiştirilmesi gerekiyor. Cezaevi çalışanlarının Adan Z'ye eğitilmesi (gardiyandan Adalet Bakanlığı'na kadar) gerekiyor ve mevcut algılarının değiştirilmesi gerekiyor. Bana göre ıslah evleri veya mahpushanelerin varlığı tartışılabilir bir durum. Algı meselesi demiştim, bu algılar değiştikçe bir şeylerin daha iyi olabileceğini düşünüyorum. İlişkiler güçlenecektir. Pembe Mahpushane projesinde görev alacak kişiler kimlerden seçilecek? Madem Pembe Mahpushane için böyle çalışanlar bulunabiliyorsa, neden Metris'te bu çalışanlar bulunamıyor? Neden sadece pembelere mahsus olsun ki bu!

Bir şey eklemek istiyorum damgalanma üzerine. Trans kadınların cinsiyet geçiş sürecinde mahkemelerde öncelikle adli sicil belgesi isteniyor. Bu prosedür hiç istisnasız herkese uygulanıyor. Bülent Ersoy'a da uygulanmış bir prosedür bu. Buradaki düşünce: bunlar potansiyel suçludur. Yargıtay da aynı şekilde düşünüyor. Adli sicil kaydı alınmamış diye mahkeme karar vermiyor.

HAPİSHANEDE HASTA OLMAK

HAPİSTE SAĞLIK

Berivan Korkut*

Avrupa Cezaevleri Kuralları “Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese, insan haklarının gerektirdiği gibi saygılı davranılmalıdır” maddesiyle başlar ve 102/2. maddesinde “Özgürlükten yoksun bırakarak hapsedmenin kendisi bir cezadır. Bu nedenle, hükümlü mahpuslara uygulanan rejim hapsedilmenin doğasında var olan sıkıntıyı daha da ağırlaştırmamalıdır” der. Aslında hem uluslararası sözleşmeler hem de Türkiye’deki mevzuat mahpusları sosyal yaşamdan koparıp kapatmasının başlı başına bir ceza olduğunu ve bu cezanın kapatılma haricinde bir ek cezaya dönüştürülemeyeceğini garanti eder. Aynı zamanda Hasta Hakları Yönetmeliği’nin 39. maddesinde; hastanın, kişilik değerlerine uygun bir şekilde ve ortamda sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkına sahip olduğunu vurgulanır. Avrupa Cezaevleri Kuralları ve Mahpusların Islahı için Asgari Standartlar Kurallar’da hasta mahpusların haklarına ilişkin asgari uluslararası kurallar tanımlanmıştır. Bu ilkeler göz önünde bulundurulduğunda,

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Hapiste Sağlık Ağı Temsilcisi.

Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü mahpuslar ceza infaz kurumlarının dışındakilere eş bir sağlık hizmetinden yararlanma hakkında sahiptir.

Sağlık hizmetlerine zamanında ve yeterli erişim hapisanelerde en temel insan haklarından biridir. Hapiste sağlık alanında sağlığa erişim hakkı kadar önemli bir diğer konu ise önleyici tedbirlerdir. Kişinin yaşam standartlarının, sağlığını ve vücut bütünlüğünü hem fiziksel hem de ruhsal olarak koruyacak düzeyde olması da temel insan haklarından biridir. Önleyici tedbirlerden birincisi, mahpusun kalacağı yerin sağlığa uygun bir şekilde inşa edilmiş olması ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmasıdır.

Mahpusa verilen besin maddeleri de önleyici tedbirler açısından önemli bir yer tutmaktadır. Besinlerin sağlıklı olması, miktarının yeterli olması, tüketilebilirlik kalitesi, çeşitliliği, besin değerinin korunması ve öğün sayısı dikkat edilmesi gereken noktalardır.

Tüm uluslararası sözleşmeler ve Türkiye'nin kendi yasal düzenlemelerine karşın Türkiye'de mahpuslar, sağlık hizmetlerine ulaşmada ve eşit haklardan yararlanıp eşit muamele görmede ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) mahpusların sağlık hizmetlerinden eşit faydalanmaları konusunda bir öncelikler listesi belirlemiştir. Bunlar; doktora erişim, bakımda eşitlik, hastanın onayı ve gizlilik, önleyici sağlık hizmetleri, özellikle ağır ve ölümcül hastalar olmak üzere insani yardım, sağlık personelinin mesleki bağımsızlığı ve mesleki yetkinliğidir.

Türkiye ceza infaz kurumlarında öncelikli olarak birinci derece sağlık hizmetleri ve doktora ulaşımında sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Türkiye'de sadece nüfusu 5.000'in üzerinde olan cezaevi yerleşkelerinde 30 yataklı C grubu kampüs hastaneleri yapılması mümkün-

dür. Toplam 360 tane hapishanesi bulunan Türkiye'de sadece İzmir/Aliağa, Ankara/Sincan, İstanbul/Silivri ve Maltepe'de olmak üzere toplam dört kampüs hapishanesi vardır. Bunun dışında hapishane nüfusu 500 ile 1.000 arası olan hapishanelerde haftada 5 yarım gün, nüfusu 500'ün altında olan hapishanelerde ise 2 yarım gün aile hekimleri gezici hizmet vermektedir. Cezaevi hekimliğinin ve çalışma koşullarının zorluğu nedeniyle birçok cezaevinde aile hekimliği uygulamasında sorunlarla karşılaşıldığı bilinmektedir. Düzenli hekim bulundurmayan hapishanelerde birinci derece sağlık hizmetine hızla ulaşmakta ve bu hizmetten faydalanmada ciddi sıkıntılar yaşandığı bilinmektedir. Yine bu hapishanelerde sağlık görevlisi veya doktor muayenesi sağlansa bile, sürekli sağlık personeli değişikliğinden dolayı hastalığın düzenli takibi ve tedavisi konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı bilinmektedir. Bu durum özellikle ağır veya kronik hastalıkları olan mahpusların tedavilerini ve hayat standartlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda hastalığın ilerlemesi ve ölüm de dahil olmak üzere birçok olumsuzluğa yol açmaktadır.

Hasta mahpusların hastaneye sevki revirdeki aile hekimlerinin onayıyla gerçekleştirilmektedir. Aile hekiminin hazır bulunmadığı acil durumlarda nöbetçi amir sevk işlemini gerçekleştirmektedir. Bu durumda sevk işlemini gerçekleştiren kişinin sağlık personeli olmaması, acil durum ve sevk gerekliliğine karar verme standartları hakkında endişelere yol açmaktadır. Hastane sevkleri öncelikli olarak cezaevi ambulansları tarafından yapılmaktadır. 360 hapishanesi olan Türkiye'de sadece 34 adet cezaevi ambulansı bulunmaktadır. Ambulansın bulunmadığı acil durumlar için 112 servisinden ambulans istenmekte ve diğer durumlarda cezaevi ring araçları kullanılmaktadır.

Acil durumlar dışında hastane sevkleri nakillerde kullanılan hapishane ring araçlarıyla ve dış güvenlikten sorumlu jandarma eşliğinde yapılmaktadır. Ring araçlarının hasta taşımaya kullanışlı olmama-

sının hastaların sağlık durumunu olumsuz etkilediği ve bazı hasta mahpusların tedavilerini yarım bıraktığı ya da hasta mahpusların ring araçlarının rahatsızlığı dolayısıyla hastane sevkine çıkmak istemediklerine CİSST'e gelen başvurularda sıkça rastlanmaktadır. Aynı zamanda mahpuslar, bu araçların havalandırmalarının sıklıkla çalışmadığını, kötü koktuklarını ve oksijenin yetersiz olduğunu, yazın sıcak, kışın çok soğuk olduğunu, çok kirli olduklarını mektuplarında dile getirmişlerdir.

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 39. maddesi, hastanın, kişilik değerlerine uygun bir şekilde ve ortamda sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkı olduğunu güvence altına alır. Buna karşın hastaneye sevk edilen hasta mahpusların tedavi süreçleri ve sevk esnasında bekletildikleri bekleme odaları ve hükümlü koğuşlarının sağlıksız ve yetersiz oluşunun da birçok soruna yol açtığı tahmin edilmektedir. Bekleme odalarının sayısının azlığı, hasta mahpusun uzun süre sağlıksız koşullarda ring aracında bekletilmesine sebep olmaktadır. Bekleme odası bulunan hastanelerde de bekleme odalarının darlığı, hijyenik ve hasta mahpusun temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olmamasının hasta mahpuslar açısından birçok soruna yol açtığı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde hükümlü koğuşlarının güvenlik gerekçesiyle çoğunlukla bodrum katlara yapılması, havasız olması ve yeterince hijyenik olmaması gibi şikâyetler de CİSST'e sıklıkla yansımaktadır.

Üçlü Protokol'ün 38. maddesinin 1. fıkrasına göre; "hastanelerde firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı muayene odaları oluşturulur" ve muayeneler bu odalarda yapılır. Türkiye'de muhafazalı muayene odalarının sayısı oldukça sınırlıdır. Aynı maddenin 4.

* Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakilleri ile Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol.

fıkrasında da "hastanelerde tutuklu ve hükümlüler için muhafazalı muayene odaları yapılıncaya kadar jandarma muayene odası içinde bulunur ve doktorla hasta arasında geçecek konuşmaları duymayacak uzaklıkta koruma tedbirleri alınır" denilmektedir. Jandarmanın muayene odasında olma ihtimali, devlet hastanelerindeki muayene odalarının ortalama büyüklüğü de düşünüldüğünde, hasta mahremiyetini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Mahpus muayenelerine dair başlıca sıkıntılardan birini de kelepçeli muayene dayatması oluşturmaktadır. Jandarma veya doktordan kaynaklı olarak mahpusun muayene odasında, muayene esnasında da kelepçeli olması istenmekte ve mahpus bunu kabul etmediğinde muayene edilememekte dolayısıyla muayene hakkı elinden alınmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında cezaevi koşullarındaki ağır hasta mahpusların düzenli ve yeterli bir sağlık hizmetine erişmekte ciddi sorunlar yaşadığı tahmin edilebilir. Birçok ülkede ağır hasta mahpuslar için hapis cezasının alternatifleri yaratılmakta ya da tahliye gibi farklı uygulamalar geliştirilmekte ve gerçekleştirilmektedir. Buna karşın Türkiye'de ağır ya da ölümcül hasta mahpusların durumlarına yönelik alternatif çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Türkiye'de denetimli serbestlik ve ceza infazının ertelenmesi işlemleri ilgili Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından yürütülür ve Adli Tıp Kurumu'ndan sağlık rapor almayı gerektirir. Adli Tıp Kurumlarında sağlık dosyalarının ivedilikle elle alınmasında ciddi gecikmeler yaşandığı bu alanda yapılan birçok araştırmaya yansımıştır. Adli Tıp Kurumu'nda sağlık raporları hakkındaki taleplerin hızla ele alınması durumunda bile, raporda eksiklik bulunması halinde geri gönderilerek eksikliklerin tamamlandığı ve bazı durumlarda yeni rapor istendiği bilinmektedir. Bunun yanında raporun yeterli görülmediği durumlarda da ayrıca mahpusun yeniden muayene edilebilmesi söz konusudur. Adli Tıp Kurumunca düzenlenen rapor ceza

infazının ertelenmesinin veya denetimli serbestliğin gerekli olduğu yönünde olsa bile, "toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmayacağına değerlendirilmesi" de gerekmektedir. Sağlık raporunun bağımsız bir doktorlar heyeti tarafından değil de devlete bağlı Adli Tıp Kurumu tarafından verilmiş olması raporun objektifliği konusunda ciddi endişeler duyulmasına yol açmaktadır. Yine hasta mahpusun ceza erteleme veya tahliyesinde son kararın güvenlik gerekçesiyle devletin kolluk güçlerine bırakılmış olması ve hiçbir bağımsız kurum veya kuruluşun bu konuda denetleyici olamaması da kaygıları artırmaktadır. Tüm bu süreçler tarafsız ve zamanında işlese bile, ciddi bir zaman almaktadır ve bu da ağır hasta tutuklunun tedavisini geciktirmekte ve birçok durumda geri dönüşü imkânsız sonuçlara yol açmaktadır.

DENEYİM AKTARIMLARI

Hüseyin Boğatekin*

Merhaba arkadaşlar, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Konuşmama başlamadan evvel üzerinden 50 ay geçmiş olan Roboski Katliamını kınıyor, yaşamını yitirenleri saygıyla anıyorum.

Hapishaneler meselesini ideolojik-politik arka plandan ayrı düşünmek eksikliğe düşmek olur. Gerçekten de Antik Yunan'dan toplum sözleşmecilerine, İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar, toplum için zararlı görülen kişi ve grupların belli bir vasıflandırmaya ve yatırımlar sistemine tabi tutulduğunu görürüz. Tarihte bunun en yakın örneği tartışmasız, Nazi devlet sisteminin meydana getirdiği özel bir yapıdır. Yani, toplum için zararlı görülen kişi veya kesimlerin toplumdaki uzaklaştırılması, yok edilmesi, ortadan kaldırılmasını öngören sisteme "düşman hukuku" diyoruz. Öyle ki, düşman hukuku mantığından ayrı ne ceza hukukunu, ne ceza muhakemesi hukukunu, ne de infaz hukukunu düşünebilmek mümkün değildir. Keza düşman hukuku disiplini dışlayarak yapılacak bir değerlendirme eksik olacaktır.

* Avukat. İnsan Hakları Derneği (İHD), Özgürlükçü Hukukçular Derneği (ÖHD).

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, sadece politik davalara giren ve doğal olarak politik tutsaklar üzerinde çalışma yapmış, onlarla mü-lakatlar yapmış bir avukat olarak yapılması gereken bir tespit de şudur ki; adli mahpusların da bu sistemin mağduru, doğrudan olmasa da dolaylı mağduru olduklarıdır. İnsan Hakları Derneği (İHD) deneyiminden sonra adli mahpuslarla da görüşme fırsatı buldum ve gördüm ki mesele sadece politik tutsaklarla ilgili değil. Onlara yapılan uygulamalar elbette ki daha sistematik, daha ağır koşulları kapsamaktadır fakat adli mahpusların bilinç düzeyi ve onlara bakış, beraberinde yoğun mağduriyetleri de getirmiştir.

Politik tutsaklar ve mahpusların genel sorunlarını belirlerken belki de kamuoyunun en çok gündemine gelen mesele ile başlamak doğru olacaktır. Bu durum, hasta tutsak ve mahpus meselesidir. Bilindiği üzere, Türkiye hapishanelerinde yüzlerce hasta tutsak ve mahpus bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ölümcül-ağır hasta, diğer kısmı ise tedavi koşulları olmadığı için sağlığı düzelemeyenlerden oluşmaktadır. Hasta tutsakların ve mahpusların özellikle “barış ve diyalog süreci” denen süreçte bir pazarlık konusu yapıldığını biliyoruz.

Hasta mahpus ve tutsakların durumunu ve genel işleyiş sorununu anlatmak için bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararından örnek vermenin faydalı olacağını düşünüyorum. Gülay Çetin adlı bir adli mahpusun durumu, AİHM'e taşındı ve AİHM, Türkiye'yi 3. ve 14. maddelerden mahkûm etti. 3. madde, biliyorsunuz, işkence maddesidir; kötü muamele, onur kırıcı davranış ve 14. madde de ayrımcılığı temsil eden maddelerdir. Başvurucunun talebi sağlık sorunları nedeniyle tahliyesinin gerçekleşmesiydi. Ayrıca, hapishane koşullarında uygun tedavinin yapılmaması da bir diğer yakınmasıydı. Yine Türkiye infaz mevzuatında hasta tutuklu ve hükümlüler arasında eşitsizliğin olduğu ve etkili bir yolun olmadığı da başvuruda dillendirilmiştir.

AİHM ilgili ihlal kararında, Türkiye Devleti'nin kişiyi hastalandıktan sonra hem etkili bir sağlık hizmetinden yararlandırmadığını, bunun aksini ortaya koyan belgelerinde olmadığını; hem de uygun tedavi koşullarına sahip olmayan başvuru için serbest kalabilme yollarının etkili olmadığını tespit etmiştir. Yani AİHM, Ceza İnfaz Kanununun 16. maddesinin, Cumhurbaşkanlığı affı veya tutuklular için tahliye olabilmek şartlarını göz önüne alarak bunların etkili birer yol olmadığını söyledi.

Aynı zamanda 14. maddeye yapılan atıfla da, hükümlüler açısından düzenlenen infaz erteleme kurumunun tutuklular açısından uygulanmadığı ve bu durumun ayrımcılığa yol açtığı söylenmiştir. Hakikaten baktığımızda tutuklunun tahliye talep etme şansı yasadan kaynaklı olarak var, fakat tutukluluk koşulları değerlendirilirken Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 100. maddesinde hastalık bir kriter olarak düzenlenmemiştir. Yani "hâkim veya mahkeme tutuk halinin devamına veya tutuklama kararı verirken hastalık halini de göz önüne alır." diye bir koşul yok. "Elbette ki hâkim her koşulu değerlendirmelidir ve vicdani kanaatiyle karar verir" diyoruz ama böyle bir inisiyatif hâkimin kendi vicdanına bırakmak da bu yönüyle bir ayrımcılık sebebi sayıldı. Hasta tutsak Vedat Dağ örneğini verebiliriz. Vedat Dağ, Ankara Sincan F Tipi hapisanesindeydi. Kobani'de IŞİD çetelerine karşı savaşırken yaralanmış ve Eğitim-Sen'de neredeyse canlı yayında gözaltına alınan politik tutsaklardan biriydi. Aldığı kurşunla felç kalmış, göğüs bölgesinden aşağısını kullanamıyor ve bu şekilde tutuklandı. Hâkimler arasında Tutuklama koşulları, hastalığın ve rahatsızlığın hiçbir öneminin olmadığını gösteren bir örnek.

Bu durumun oluşturduğu özel bir mağduriyet durumu da vardır. Örneğin, Ceza İnfaz Kanununa göre cezaların infazının ertelenmesi veya Cumhurbaşkanlığı affının talebi için hükümlü statüsünde

olmak gerekiyor. Yani tutuklu iseniz veya dosyanız Yargıtay aşamasında ise, sağlık durumunuz hapisanede kalamaz yönündeki rapora uygun olsa bile, bu kurumlardan faydalanamazsınız. Türkiye genelinde onlarca tutuklunun bu şekilde tahliye edilmediği bilgisi bize gelmektedir.

Asıl mesele, hapisanelerde bulunan tutsak ve mahpusların sahip oldukları hakların, uygulamada birer lütuf olarak görülmesi ve hakkaniyetle uygulanmamasıdır. Hem ceza kanununda, hem infaz kanununda hem de CMK de gerçekten hem tutukluya hem hükümlüye, denetimli serbestlikten tutun da, hükmünün açıklanmasından geri bırakılmasına kadar, yine cezaların hastalık nedeniyle infazının ertelenmesini düzenleyen infaz kanununun 16. maddesinden, 104. yani Cumhurbaşkanı affına kadar birçok hak, adeta bir lütuf olarak görülüyor. Halbuki bu tartışmasız bir hak olup, keyfi bir şarta bağlanması mümkün değildir. Örneğin 16. maddedeki toplum güvenliği meselesi ciddi mağduriyetler oluşturmaktadır. Toplum güvenliği adı altında "hapisanede kalamaz" yönünde adli tıp raporu verilse dahi hükümlüler serbest bırakılmamaktadır. Buna da Cumhuriyet savcısının bir kolu olan Emniyet Müdürlüğü karar veriyor. Zaten biz bu mantığın yarattığı mağduriyet ve haksızlıkları Güler Zere'den veya diğer trajik örneklerden gördük.

Biliyoruz ki eğer adli tıp sürecinden serbest bırakılıyorsanız, ister Cumhurbaşkanlığı affıyla, ister adli tıp raporu ile Cumhuriyet savcılığı kararıyla olsun kesinlikle ömrünüz çok azdır. İnfaz ertelemeden çıktıktan kısa bir süre sonra yaşamınızı yitirme ihtimaliniz çok yüksektir. Keza istatistikler bu yöndedir. Pratikler de bunu gösteriyor. AİHM de bundan bahsetti, vedalaşma hakkından bahsetti. Fakat bahsettiği böyle bir vedalaşma hakkı değildi. Dışarı çıkabilme ve tedavi olmanın dışında bir vedalaşma hakkından bahsetti.

Hasta tutsak ve mahpusların hapishane koşullarında kaldıkları sürelerde gelişen başkaca sorunlarda vardır. Örneğin Ali Kurban örneği çok meşhurdur, çünkü bize en çok başvuru yapanlardan biriydi. Ali Kurban, birden çok hastalığı ve kronikleşmiş bir durumu olan politik tutsaktı. Düzenli olarak diyalize girmesi gerekiyordu. Gidiyordu ve elleri kelepçeliydi, hatta bir dönem Menemen R tipi hapishanesinde çift kelepçe uygulaması geldi. Kırıklar F tipi hapishanesinde de keza bu uygulama sürdü.

Çift kelepçe, yani hem eliniz kelepçeli hem de bir kolunuzdan da jandarma görevlilerine bağlısınız. Böylesi bir durumu politik tutsakların kabul etmesi zaten mümkün değil ama adli mahpuslar da bunu kabul etmiyor. Adli mahpuslar da şunu diyor: "beni getiren görevli olan belki de yolda gelirken tartıştığım veya cezaevi sürecinde dış bölümlerde sorun yaşadığım güvelik görevlisidir. Ve bu kişi silahla yanımdayken hekim ve tedavi hakkımı kullanabilmek mümkün değildir." Öyle ki, mahpus belki cezaevinde tecavüze uğradı, belki cezaevinde daha kötü bir uygulamaya maruz kaldı, belki infaz koruma memurlarının saldırısına uğradı ve bunu söylemekten çekiniyor. Böyle de bir durum var. Yani sadece politik bir tutum olarak değil insani bir yönü de bulunmaktadır karşı duruşun. Görevlilerin muayene sırasında doktor odasında bulunmasının da böyle bir riskini gördük ve gerçekten sağlık koşulları gittikçe daha da kötüleşen mahpus ve tutsakların olduğunu da gördük. Sırf kelepçe uygulaması nedeniyle yıllardır tedavi olmayan hasta tutsaklar bulunmaktadır. Güvenlik meselesinin sağlık hakkının önünde tutulması asıl trajik yaklaşımdır.

Dinlediğiniz için teşekkürler.

HAPİSHANELER VE ADLİ TIP

Dr. Lale Tırtıl*

İstanbul Tabip Odası İnsan Hakları Komisyonu adına sizleri selamlıyorum. Türk Tabipler Birliği'nin cezaevleri ve sağlık konusundaki hassasiyetini anımsatarak, özellikle bu alanda yaptığı ön açan çalışmaları nedeniyle Dr. Ata Soyer'i anarak konuşmamama başlamak istiyorum.

Cezaevlerinde sağlık hakkına erişimin niteliği, insan haklarının her koşulda savunulmasını benimseyen sağlık çalışanlarının da gündemindedir.

Cezaevi koşullarının insan sağlığı yönünden asgari özellikleri konusunda uluslararası bağitların tarihi günümüzden 50 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Kronolojik olarak bir anımsatma yapmak gerekirse; 1955 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Mahpuslara Uygulanacak Asgari Standartlar, 1982 tarihli BM Tıbbi Etik İlkeler, 1988 tarihli BM Herhangi Biçimde Alıkonulan veya Hapsedilen Kişilerin

* İstanbul Tabip Odası.

Korunması için İlkeler Manzumesi, 1990 tarihli Mahpusların Islahı için Temel İlkeler, 1990 tarihli Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları, 1998 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Cezaevi Ortamında Yapılan Tedavilerin Yapısal ve Etik Yönleri hakkında 7 no'lu Tavsiye Kararı, 1999 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi İnsan Haklarının Korunmasına ve Sürekli Hastalar ile Ölümcül Hastalığa Yakalanmaların Rahatlıklarının Sağlanması hakkında 1418 no'lu Tavsiye Kararı, 2000 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Avrupa Topluluğu İçinde Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin Uygulanmasının İyileştirilmesine Yönelik Avrupa Kuralları hakkında 22 no'lu Tavsiye Kararı, 2006 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Avrupa Cezaevi Kuralları hakkında 2 no'lu Tavsiye Kararı, Avrupa İşkence Önleme Komitesinin Standartları da cezaevindeki tutuklu ve hükümlülerin sağlık hakkı yönünden temel normları oluşturmaktadır.

Ulusal hukuk yönünden öncelikle Anayasanın 104. maddesine atıf yapmak gerekir. İlgili maddede Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri düzenlenirken "sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak" yetkisi tanımlanmaktadır. Açacak olursak; Cumhurbaşkanı'nın cezaevinde olup da sağlık sorunları nedeniyle cezaevinde yaşamını idame ettiremeyecek durumdaki "sürekli hastalık, sakatlık ve kocama" durumunda olan kişilerle ilgili olarak tek başına takdir yetkisi bulunmaktadır, bu yetkinin kullanımında yasal bir sınırlama olmadığı gibi, yargısal denetime de tabi değildir.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü tarafından bildirilen 2000-2010 yıllarına ait istatistikleri değerlendirdiğimizde, 2007 yılından sonra cezaevinde hastalığı nedeniyle yaşamını yitiren insanların sayısında giderek artış gözlenmektedir. Ceza infaz kurumlarının 2006-2008 yıllarını içeren kurumdan çıkış nedenlerini ele

alan istatistiklere göre, hastalık nedeniyle cezanın ertelenmesinden 2006 yılında 9 kişi, 2007 yılında 18 kişi, 2008 yılında ise 27 kişi yararlanmıştır. Bu rakamlar (hastalık nedeniyle ceza ertelenmesi) sınırlı sayıda da olsa gerçekleşirken, bu sayısının çok üzerinde insanın hastalığı nedeniyle cezaevinde yaşamını yitirdiğini anlatmaktadır.

ÖLÜM TÜRÜ	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	GENEL TOPLAM
Normal Ölüm	154	123	71	128	12	21	121	150	170	155	213	1318
Hastalık N. Ölüm	91	79	42	88	4	9	87	115	114	122	161	913
İntihar İddiası	23	29	16	35	66	63	34	26	36	37	38	401
Diğer Tutuklular Tarafından	16	6	2	2	1	-	2	-	4	4	1	38
TOPLAM	284	237	131	251	83	93	244	291	324	318	413	2669

Ulusal hukukta bir başka düzenleme de 5275 sayılı Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanundur. Ceza infazının ertelenmesine ilişkin haller 16. maddede tanımlanmıştır. İlki akıl hastalığına tutulan hükümlünün cezasının infazının geriye bırakılması ve iyileşinceye kadar Türk Ceza Kanununun 57. maddesinde belirtilen sağlık kurumunda koruma ve tedavi altına alınmasıdır. Akıl hastalıkları dışında kalan hastalıklar ikinci fıkrada düzenlenmiş, diğer hastalıklarda cezanın infazına, resmi sağlık kuruluşlarının mahkûmlara ayrılan bölümlerinde devam olunacağı belirtilmiştir. Ancak bu durumda bile hapis cezasının infazı, mahkûmun hayatı için kesin bir tehlike teşkil ediyorsa mahkûmun cezasının infazı iyileşinceye kadar geri bırakılmaktadır. Takip eden fıkra uygulamaya açıklık getirir; geri bırakma kararı, Adli Tıp Kurumunca ya da Adalet Bakanlığınca belirlenen tam teşekküllü hastanelerin sağlık kurullarınca düzenle-

nip Adli Tıp Kurumunca onaylanan rapor üzerine, infazın yapıldığı yer Cumhuriyet Başsavcılığınca verilir.

Adli Tıp Kurumu görevleri arasında bulunan, Cumhurbaşkanlığı affına esas olacak incelemeleri yapma, aynı zamanda infaz ertelemesine esas olacaktır. Ancak tam teşekkülü devlet hastaneleri tarafından düzenlenebileceği belirtilmişse de tüm raporların “Adli Tıp Kurumunca onaylanma” sı karmaşa yaratmış, Adli Tıp Kurumunun da bir onay mercii gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu durumda tüm raporlar bir kez de Kurum tarafından ele alınacağından Adli Tıp Kurumu infazın ertelenmesinde başat rol oynamaktadır. Hasta hükümlüler yönünden böylelikle uzayan prosedür sadece sağlık değil, yaşam hakkını da ihlal eder niteliktedir.

Ayrıca ele almak gereken bir başka düzenleme de, 31 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6441 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına dair kanundur. Bu kanun ile ağır hastalık ve sakatlık nedeniyle cezaevi koşullarında yaşamını tek başına idame ettiremeyenlerin cezasının ertelenebilmesi için “toplum güvenliği için tehlike oluşturması” kriteri de eklenmiş oldu. Cezaevinde tek başına yaşamını idame ettiremeyecek kadar ağır hasta olan kişilerin aynı zamanda toplumun güvenliğini tehdit edebilmesi mümkün müdür? İnsan hakları örgütleri bu değişikliği mahpusta ölmek anlamına geleceğini duyurdu. Bu yasadan hareketle, uygulamada Adli Tıp Kurumu tarafından cezanın ertelenmesi uygun bulunan ağır hasta mahpuslar güvenlik nedeniyle cezaevi koşullarında kalmaya devam ettiler. Ağır hasta olduğu tıbben kabul edilen kişiler için onları ölüme mahkûm eden bir düzenleme olmuştur.

Cezaevleri yapılanması itibarıyla sağlıklı bir ortam değildir, buna karşın her insanın ve toplumun sağlık hakkı korunmalıdır. Ceza-

evlerinde yaşanan sağlık sorunları; düzenli ve yeterli tedavi, teşhis, kontrol imkânlarına ulaşımın güçlüğü, hastaneye erişimin zorlukları, sağlıkta dönüşüm programı ve aile hekimliği uygulaması ile birlikte mahpus sayısının yüzlerce olduğu hapishanelerde dahi sürekli çalışan doktor olmaması, doktorların haftada 2-3 kez, yarım gün cezaevinde kalması, revirde çalışan hekimlerin koruyucu hizmetler yerine sadece tedaviye odaklanması, hastane sevki sırasında yaşanan zorluklar (araç ya da personel eksikliği), hastanelere ulaşıldığında yaşanan zorluklar (kolluk kuvvetinin müdahalesi, hasta mahremiyetinin sağlanmaması, kelepçeli muayene dayatması, sağlık personelinin etik dışı yaklaşımları) olmaya devam etmektedir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun 2014 yılında yaptığı incelemeler sonrasında kamuoyu ile paylaştığı (Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu Ve Hükümlülerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi) rapor da bu sıraladığımız sorunları saptamıştır. Özetle, tutuklu ve hükümlülerin birinci basamak sağlık hizmetlerine erişiminde, hastaneye sevkler konusunda sorun yaşandığı, cezanın infazının ertelenmesine ilişkin sürecin çok ağır işlediği, "toplum güvenliği bakımından tehlike" ölçütünün hak kayıplarına yol açtığı belirtilmektedir.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün *Mazlumder'in* sorusu üzerine verdiği yanıtı göre, 2012 yılında cezaevlerinde 348 ağır hasta mahpus bulunuyordu. Bu ifade ile ağır hastaların verili sağlık koşulları altında cezaevinde yaşamaya çalıştığı kabul ediliyordu. 2013 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tutuklu iken kanser tanısı alan Gülay Çetin'in ağır hasta olmasına rağmen serbest bırakılmayarak 2011 yılında yaşamını kaybetmesi nedeniyle Türkiye'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. (işkence yasağı) ve 14. (ayrımcılık yasağı) maddelerinin ihlal edildiği kararına vardı.

* İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği.

Son olarak, tutuklu ya da hükümlü hastaların kelepçe ile muayene edilmesi konusuna değinmek istiyorum. Hekimlerin hangi koşullarda olursa olsun meslek etiği kuralları çerçevesinde ayrımsız sağlık hizmeti sunma görevi bulunmaktadır. Hekimlik mesleğinin nasıl yapılacağı konusu hukuki ve adli hükümlerle değil, hekimliğin evrensel değerleri, Türk Tabipler Birliği (TTB) Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, Tıbbi Deontoloji Tüzüğü, Hasta Hakları Yönetmeliği, Uluslararası Sözleşmeler ve İstanbul Protokolü'nde tanımlanmıştır. Hekimler asla kişiyi kelepçeli, yatağa zincirlenmiş bir durumda muayene etmemelidir. Muayene ortamı her hastanın mahremiyetine özen gösterecek şekilde hekim ve hastaya ait olmalı, güvenlik bu ortamın dışında sağlanmalıdır.

Cezaevlerinde yaşanan sağlık sorunları, sağlık ve yaşam hakkı ihlallerine son verilmesi konusunda önerilerimiz:

- Öncelikle cezaevindeki sağlık hizmetleri genel toplumsal sağlık sistemiyle ilişki içinde örgütlenmeli ve uyum içinde olmalıdır. Mahpuslar özel koşulları da dikkate alınarak ülkedeki sağlık hizmetlerinin her aşamasından eşit şekilde yararlanma imkânına sahip olmalı,
- Hapishanelerde sağlığını yitiren ve durumu ağırlaşan hasta mahpuslar için özgür yaşama ve farklı tedavi olanaklarından yararlanabilmenin yolu açılmalı,
- Hasta mahpuslarla ilgili tüm aşamalardaki değerlendirmelerin klinik ve etik yaklaşımla ve tıbbi bilimsel nitelikte olması güvence altına alınmalı, Adli Tıp Kurumu infaz erteleme kararı konusunda tek yetkili olmaktan çıkarılmalı, kişilerin cezaevinde kalıp kalamayacaklarına dair mesleki bağımsızlığı ve mesleki yeterliliği olan heyet raporları yeterli olmalı, üniversitelerin Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanlıkları veya Sağlık Bakanlığı'nın Eğitim ve

Araştırma Hastaneleri gibi kurumların birliktelik niteliği kabul edilmeli, buna göre yasal düzenlemeler yapılmalı,

- Hastalık nedeniyle infazı ertelenen kişinin tam iyilik hali sağlanıncaya kadar erteleme güvence altına alınmalı,
- Cezaevlerinde kalamayacağına tıbben karar verilenler geciktirilmeksizin serbest bırakılmalı, bürokratik hantal işleyişe son verilmeli,
- Alıkonuların muayenesinde İstanbul Protokolü hükümleri uygulanmalı,
- Kişinin ağır hasta olduğu, cezaevinin yaşamı için tehlike oluşturduğu durumda “toplum güvenliği bakımından tehlikeli olma” kriteri derhal kaldırılmalı,
- Cezaevlerinin etkili bir şekilde denetlenmesi için sivil toplum ve demokratik kitle örgütlerinden oluşacak ulusal önleme mekanizmaları etkin olmalı,
- Hastalıkları nedeniyle yaşamlarının sonuna gelmiş mahpusların hapis hane ya da hastane koşullarında tek başına ölüme gitmesine izin verilmemeli, kişilere ve ailelerine vedalaşma hakkı tanınmalı, insan onuruna yaraşır şekilde ölme hakkı sağlanmalıdır.

AĞIRLAŞTIRILMIŞ
MÜEBBET
HÜKÜMLÜSÜ OLMAK

AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET MAHPUSLARIN SORUNLARI

İdil Aydınoglu*

Merhabalar, ben ağırlaştırılmış müebbet mahpusların infaz rejimleri ve bundan kaynaklı sorunları aktarmaya çalışacağım, mahpuslardan aldığımız mektuplara dayanarak. Ama konuşmaya başlamadan önce bu çalışmayı başlatan ve çok emeği olan Murat arkadaşımızı anmak istiyorum. Murat Yurtgöl'ü biz Suruç Katliamında kaybettik. Tekrar hepimizin başı sağ olsun.

Bizim ağırlaştırılmış müebbet mahpuslarla ilgili aldığımız son sayısal veri Şubat 2014'e ait, ne yazık ki bu tarihten sora yaptığımız başvurulara yanıt alamadık. Bu sayıya göre Türkiye hapishanelerinde 1.453 ağırlaştırılmış müebbet mahpus var. Bunların 126'sı siyasi, 1.327'si ise adli. Başka bir veri yok ne yazık ki elimizde.

İnfaz koşullarına değinmeden önce, ağırlaştırılmış müebbet infaz re-

* Avukat, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpuslar Ağı Temsilcisi.

jiminin en temel ayırımının rejimin katı ve olağanüstü kurallarından kaynaklanıyor olduğunu belirtmek istiyorum. Hapishane koşulları için bile çok darlaştırılmış ve kısıtlanmış bir yaşam söz konusu. Diğer mahpuslar gündüz vaktinin tamamını havalandırmaya çıkabilecek biçimde geçirirken, ağırlaştırılmış müebbetler günlerinin 23 saatini 8 metrekairelik hücrede geçirirler. Tek hakları günde 1 saat havalandırma, 15 günde bir kez açık, bir kez kapalı olmak üzere aile görüşü ve yine 15 günde bir kez 10 dakikalık telefon görüşmesi yapmaktır. Kanuna göre, eğer mahpus disiplin cezası almamış ve iyi halli konumundaysa hapishane yönetiminin yetkisi altında havalandırma süresi uzatılabilir ve başka iki ağırlaştırılmış müebbet ile havalandırmaya birlikte çıkabilir. Ayrıca sosyal aktivitelere de katılabilir. Ancak sosyal aktivitelere katılma konusunda çok fazla bir uygulama olmadığı söyleyebilirim, aldığımız mektuplara dayanarak. Vurgulamak isterim ki bu bir hak olarak tanımlanmamıştır kanunda, hapishane yönetimine verilmiş bir yetkiden bahsediyoruz. Dolayısıyla mahpusun iyi halli olmasına rağmen bu iyileştirmelerden faydalandırılmaması yönünde hukuki bir engel bulunmamakta.

Sorunlara değinmeden önce son olarak şunu söylemek istiyorum. Mahpuslar mektuplarında sürekli olarak ağırlaştırılmış müebbet cezasını idam ile mukayese ederler. En çok değindikleri nokta ölümden daha kötü olduğudur. “Her gün her gün ölmek, her gün her gün ölümden uyanmak” gibi ifadeler kullanıyorlar. Bu ifadeleri hem adli hem siyasi mahpuslar kullanıyorlar. Daha sonra değineceğim gibi tahliye umudu olan kişiler dahi bu cezayı idam ile benzeştiriyorlar ve çoğu zaman daha kötü olduğunu vurguluyorlar.

En çok belirtilen sorunları aktarmak istiyorum:

Tek başlarına 8 metrekairelik bir hücrede yaşıyorlar. Bu çok yoğun bir izolasyon ve tecrit anlamına geliyor. Yalnızlık, iletişimsizlik,

bunun sonucu olarak da konuşamama, gülümsemeyi unutma gibi sonuçlar ortaya çıkıyor. Bazı mahpuslar rüyalarında konuştuklarını gördüklerini ancak günlük hayatlarında kimseyle konuşamadıkları için, büyük bir özlem duyduklarını anlatıyorlar. Biriyle çay içmeyi, yemek yemeyi özlediklerini, üzüntülerini sevinçlerini paylaşmayı unuttuklarını anlatıyorlar. Örneğin bir mahpus, Murat'ı kaybettiğimizi yazdığım bir mektuba yazdığı cevapta, ağırlaştırılmış müebbet olmak ne demektir sorumu, "ağırlaştırılmış müebbet olmak hiç tanışamayacağın bir insanı kaybetmek ve bu acıyı kimseyle paylaşamamak" diyerek yanıtlamıştı.

Bu hayat tabii ki çok yoğun bir içe kapanma, unutkanlık gibi farklı sorunlar da ortaya çıkartabiliyor. Öte yandan, bazı mahpuslar sağlığa erişim konusunda sorunlar yaşadıklarını anlatıyorlar. Sağlık oturumunda oldukça tartışıldı, ancak ağırlaştırılmış müebbetler için farklı bir boyutu da var. Örneğin, bir ameliyat geçirdikten sonra dinlenme döneminde mahpusun yanında refakatçi kalması mümkün olmuyor. Mahpus şu soruları soruyor: ben yataktan kalkamazsam bana kim su getirecek, tuvalete nasıl gideceğim? Bu nedenle ameliyatını sürekli erteleyen mahpuslar olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde günlerce yataktan kalkamadığı için, su alamadığı, tuvalete gidemediği için çok zorlanan mahpuslar olduğunu da biliyoruz. Bu oldukça önemli.

Sağlık sorunlarından devam etmek istiyorum. Çok küçük hücrelerde kalıyorlar ve bu hücrelerde buzdolabı, yatak, dolap gibi eşyalar var. Hücrenin tamamını kaplıyor bu eşyalar ve dolayısıyla mahpusun hücre içinde volat yapmak, spor yapmak, daha doğrusu hareket etmek imkânı yok. Bunu yapabileceği tek yer ise havalandırma. Havalandırma süresi belirttiğim gibi 1 saat, eğer artmışsa da maksimum

* Bu kitabın "Hapishanede Hasta Olmak" bölümü.

4 saate kadar çıkabildiğini gözlemledik şimdiye kadar. Bu oldukça kısa bir süre. Üstelik çoğu hapisanede havalandırma ile sıcak su saatleri çakıştığından çamaşır yıkama, duş alma gibi ihtiyaçlar bu zamanın daralmasına da sebep olabiliyor. Bundan kaynaklı dolaşım sorunları çok sık yaşanıyor ve romatizma, kireçlenme gibi fizyolojik sorunlar ortaya çıkıyor. Çünkü hücrede kaldıkları süre boyunca ya oturmak ya da yatmak zorundalar.

Odanın küçüklüğü ve kapının sürekli kapalı olmasından kaynaklı hava sirkülasyonu mümkün olmuyor. Ayrıca çamaşırları havalandırmaya asamamalarından dolayı, sürekli nemli çamaşırlarla kalmaktan kaynaklı da solunum sorunları yaşanıyor. Diğer mahpuslarda da gördüğümüz ancak ağırlaştırılmış müebbet mahpuslarda daha ağır şekilde karşımıza çıkan, görüş mesafesinin çok daha kısa olmasından kaynaklı görme yetisine ilişkin sorunlarla karşılaşılıyor. Bu problemi şiddetlendiren diğer bir sebep ise, hücrelerin güneş ışığı almamasından dolayı ışığın sürekli açık olması. Bu durumun da doğrudan etkilediği görme bozukluğuna ilişkin çok fazla şikâyet alıyoruz. Örneğin bir mahpus 1 yıl içinde 3 derece olan miyobunun, hücreye geçtikten sonra 9 dereceye çıktığını yazmıştı.

Yine ağırlaştırılmış müebbetlerde daha yoğun olarak karşımıza çıkan ses ve kokuya karşı aşırı hassasiyet geliyor. Yine çok sık tekrarlanan bir şey. Hücrelerde mutfak ünitesi yok ve bu nedenle mahpuslar çamaşırlarını, bulaşıklarını aynı yerde yıkamak zorundalar, aynı yerde banyo yapmak zorundalar ve aynı yerde tuvaleti kullanmak zorundalar. Bu, mahpuslar açısından bir hijyen kaygısı ortaya çıkartıyor.

Psikolojik sorunlara çok değinmeyeceğim, Sevda Hocam aktaracaktır.*

* Bu kitabın "Tecritin Nesnesi: Ruh ve Beden" başlıklı bölümü.

Mahpusların yine çok sık dillendirdikleri diğer bir nokta ise, görüş meselesi. Diğer mahpuslar, ağırlaştırılmış müebbet olmayan mahpuslar, haftada bir kez üçüncü dereceden akrabaları ile ve üç diğer arkadaşları ile görüşebilme imkânına sahip oluyorlar ve aynı anda görüşüyorlar. Yani bütün görüşçüler aynı anda geliyor. Ağırlaştırılmış müebbetler ise ayda bir kez açık bir kez kapalı olan bir saatlik görüşlerine gelen ziyaretçilerini tek tek ağırlamak durumundalar. Yani bu ne demek; anneniz geliyor, anneniz çıkıyor, babanız ancak o çıktıktan sonra görüş odasına girebiliyor. Tabii bu tek kişiyle geçirdiğiniz zamanın yarıya inmesine ya da daha da azalmasına sebep oluyor. Öte yandan ailenizi hiçbir zaman bir arada görememenize sebep oluyor. Yani bir fotoğraf dahi çekilemiyorsunuz, buna dahi izin verilmiyor bizim aldığımız mektuplara göre. Örneğin on nüfuslu ailesi olan bir mahpusun önemli bir aktarımı vardı. Ailesinin on ferdi aynı anda gelse, 6 dakika görüşecekler. Dolayısıyla her ay (kapalı görüşlere de pek gelinmiyor uzak olduğu için) ailesinden bir ziyaretçi geliyor. Bu durumda yılda sadece bir kere annesini, bir kere babasını, bir kere kardeşini görüyor. Dediğim gibi diğer mahpuslar üçüncü dereceye kadar akrabaları ile görüşebilirken, ağırlaştırılmış müebbet mahpuslar birinci dereceden akrabaları ile görüşebiliyorlar. Şöyle: anne - baba, yukarı doğru iki dereceye çıkabiliyor; büyük anne, büyük baba, çocuk, torun, kardeş, eş ve çocuk. Şimdi bu ne demek? Dayınızı, halanızı, amcanızı, kuzeninizi hiç göremiyorsunuz demek. Tabii bu aslında çok da garip bir cezalandırma, çünkü sizin çok sevdiğiniz bir akrabanız ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almış olabilir ve bu sizin de onu göremeyeceğiniz anlamına geliyor. Bu bir anlamda sizi, yani dışarıdakileri de cezalandıran bir şey. Burada benim çok çarpıcı bulduğum bir örnek var, bunu sizinle paylaşmak istiyorum. Bir mahpusun kız kardeşi çocuk bekliyor, doktor uzun yolu yasakladığı için kız kardeşi mahpusun görüşüne gelemiyor ve mahpus o yeğenini hiç göremiyor. Ancak daha sonra

kız kardeşi ikinci kez çocuk beklediğinde, hamile iken görüşüne geliyor. Ve mahpus bir saat boyunca hiç doğmamış ve hiç göremeyeceği yeğenine kendisini anlatıyor, sohbet ediyor. Bunu bana yazdığında yeğeni ilkokula geçmişti ve dayısını neden göremediğini anlayamadığını aktarıyormuş sürekli annesine.

Tabii çok uzun infaz sürelerinden bahsediyoruz, dolayısıyla burada mahpusların kendi görüşçülerinin hayatlarını kaybetmesinden dolayı da bu kısa ve dar olan liste iyice daralıyor. Burada ağırlaştırılmış müebbetlerin cenazeye katılma haklarının olmadığını da belirtmek gerekiyor. Eşiniz yoksa, çocuğunuz yoksa, anne ve babanız da vefat ettiyse artık sizi ziyaret edebilecek kimse de kalmamış oluyor. Çoğu mahpus ailesinden çok uzak yerlerde kapalı kaldıkları için, görüş imkânları bu nedenden dolayı da iyice azalmış oluyor. Çünkü aileler iki haftada bir uzak şehirlerden gelecek zamanı ya da ekonomik kaynağı bulamıyorlar.

Son olarak tahliye meselesine değinmek istiyorum. Adli ve siyasi ayırımını en yoğun, en çarpıcı şekilde gördüğümüz yer aslında ağırlaştırılmış müebbet sistemi, çünkü adli mahpuslar 36 yılın sonunda (eğer indirim almışlarsa daha erken) tahliye olabiliyorken, siyasi mahpusların tahliye olması mümkün değil. Koşullu salıverilme siyasi mahpuslara uygulanmıyor. Bunun anlamı bu mahpusların ölünceye kadar hapisanede kalacak olmaları. Burada şöyle enteresan bir durum var aslında, bir çelişki var: devletler bütün vatandaşlar gibi mahpusların yaşam haklarından da sorumlular. Dolayısıyla bir yanda onları yaşatması gereken devletin, bir yandan hapisaneden çıkmaları için ölmelerini beklemesi gerekiyor.

Ölünceye kadar hapsedilmeye ilişkin ruh halini kendi kelimelerimle anlatmayı çok yeterli bulmuyorum, çünkü çok hafif kaçacağını düşünüyorum. Sadece mahpusların kullandığı bazı kelimeleri

aktarmak istiyorum: "tabutluk" diyorlar mesela. İdamla mukayese ediyorlar sürekli olarak, uzay boşluğuna atılmış gibi hissettiklerini söylüyorlar, dipsiz bir kuyuda hissetmek vb. ifadeler kullanıyorlar. Uzay ve mekânın dışında kaldıklarını hissettiklerini söylüyorlar. Tabii Türkiye'deki tahliye edilme umudu olmayan hapis cezasının yalnızca siyasilere uygulanmasının özgün bir sonucu var, çünkü siyasi mahpuslar bu uygulamayı bir direnme haline de çevirdiklerini beyan ediyorlar. Bu önemli bir durum çünkü orada yaşamının, bir hayatı devam ettirmenin kendisi, bu siyasi duruşu devam ettirmek olarak ortaya çıkabiliyor.

Kararlara değinmeyeceğim; sadece bu uygulamanın kendisinin ne kadar problemlili olduğunu göstermek için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AIHM) tahliye umudu olmayan hapis cezasına yönelik verdiği ilk ihlal kararından bahsetmek, Birleşik Krallık'taki başvuru Vinter'in yazdığı mektuptan alıntı yapmak istiyorum. Bu mahpus tahliye umudu olmayan, ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış bir mahpus. The Guardian gazetesine yazdığı bir mektupta, hapisanede birinin gözüne bir kalem sapladığını ve bunu çok rahat yazabildiğini, çünkü kendisine bu ceza verildiğinde bir zırh sahibi olduğunu belirtiyor. Bütün cezalara karşı artık bir zırh sahibi olduğunu çünkü verilebilecek daha fazla cezanın kalmadığını söylüyor. Ancak, bu aktardığım, Vinter'in çıldırdığı, herkesi öldürmek istediği anlamına gelmesin. Çünkü mektubun devamında önünde 50 yıllık muhtemelen sağlıklı bir ömür olduğunu ve bir kalp krizi geçirmek ya da kanser olmak için dua ettiğini belirtiyor. Ömrün geriye kalanına ilişkin herhangi bir tahayyül ya da tasarruf bulunmadığı noktada eylemlerin anlamlılığı ve karşılığı farklı bir tartışmaya açılıyor. Bu hikayeleri, kişilere acınması niyetiyle aktarmıyorum, anlatmaya çalıştığım şey hak ihlalinin yoğunluğu. Ayrıca Vinter'in çok kısa mektubunda işaret ettiği, tahliyesiz, ömür boyu hapis cezasının anlamını kaybettiği kör noktaların altını çizmek istiyorum.

Son olarak tahliye umudu olanlar açısından ne kadar ciddi problemler olduğuna değinip konuşmamı bitireceğim. Tahliye umudu olan kişiler 36 yıl izolasyon içinde yaşıyorlar. Bu ne demek? Kimse ile iletişim kurmamak, kimse ile anlamlı bir ilişki yaşamamak demek. Ve bu insanlar 36 yılın sonunda bizim bile adapte olmakta çok zorlandığımız bir hayatın içine bırakılıyorlar. 36 yıl boyunca varlığını koruyacak ve hayatın geri kalanını idame edebilecek ekonomik bir birikim pek mümkün değil. Bu kadar uzun süre hapis-hanede kaldıktan sonra barınabilecekleri bir yer bulma ihtimali de çok azalıyor. Dışarı çıktıklarında mesleki ve ekonomik hayata tekrar katılma imkânları çok düşük oluyor, imkânsız demek daha doğru olabilir. Bize yazılan mektuplarda şunu gördük: tahliye umudu olan ağırlaştırılmış müebbet mahpuslar için tahliye olmak ayrı bir kaygı sebebi. Çünkü dışarı çıktıklarında neler yaşayabilecekleri konusunda bilgi sahibi değiller. Hapishane yönetimlerine soru sorduklarında kendilerine Koruma Kurulları ile ilgili bilgi verilmediğini biliyoruz. Koruma Kurulları, tahliye olan kişilerin adaptasyonu ile sorumlu olan kurumlar. Kaldı ki koruma kurullarının ne kadar etkili olabileceği konusunda da endişelerimiz var. Bu konuda bir çalışmamız yok, ama bize yazan bir mahpus birkaç ay sonra tahliye olacak ve bu süreci takip etmeye çalışacağız.

Bir mahpus bize şunu söylemişti: "Benim ailem yok, hiçbir ekonomik gelirim yok. Bütün birikimimi tükettim ve dışarı çıktığımda ne yapacağıma dair hiçbir fikrim yok. Hayatımda ilişki sahibi olduğum tek kişi burada tanıştığım insanlar. Ve onlarla birlikte olmaya devam edersem sonum tekrar burası olacak."

Dolayısıyla hak ihlallerinin yanı sıra ağırlaştırılmış müebbet infaz rejiminin herhangi bir boyutuyla ilgili gerçekten sağlıklı bir sürecin işlemediğini ve üzerine çok düşünülmemiş, çok atıl bırakılmış bir rejim olduğunu söylemek mümkün. Elbette başka sorunlar da var,

örneğin mahpusların çalışmaması gibi. Siyasi mahpuslar çalışmayı tercih etmiyorlar ama adli mahpusların bu yönlü ihtiyaçları var. Çalışmaları yasak. Çalışmanın kendi içindeki sorunlarını Tayfun aktaracak ama hiçbir şekilde çalışma imkânına sahip olamamak da oldukça ağır bir problem ağırlaştırılmış müebbet mahpuslar için. Zira aydınlatma ve üç öğün yemek dışındaki tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılamak durumundalar ve bu ihtiyaçları karşılayacak ekonomik herhangi bir geliri olmayan mahpuslar bulunmakta. Etraflarındaki mahpuslar ile iletişimleri neredeyse imkânsız olduğundan bu konularda destek almaları da çok zorlaşıyor. Aylarca çay, kahve, sigara, jilet, ped, pul satın alamayan mahpuslar bulunduğunu biliyoruz. Bu da ağırlaştırılmış müebbetin tartışılmayan kısımlarından bir diğeri.

Benim aktaracağım sorunlar bu kadar. En çarpıcı olanlarını, en çok dillendirilenleri aktarmaya çalıştım. Ancak şunu açık ve net bir şekilde söylemek gerekiyor ki, bu infaz rejimleri derhal kaldırılmalı ve infaz eşitliği getirilmelidir. Bunun yanı sıra tahliye umudu olmayan hapis cezasının da bir an önce kaldırılması gerekir. Bu süreç işleyene kadar, bu süreç gerçekleşene kadar da daha önce saymış olduğum bu hak ihlallerinin ve sorunların bir an önce çözümlenmesi gerekir.

Teşekkür ederim.

* Bu kitabın "Hapiste Çalışma" bölümü.

AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBETİN TÜRKİYE HUKUKUNDAKİ YERİ

Hadice Korkut*

Aslında ben tek bir soru sormak istiyorum. Niye ki? Öncelikle bu sorunun cevabını vermeliyiz, bütün bu tartışma niye ki, bütün bu anlatılanlar az, eksik, yarım aslında, ama niye bu cezayı uyguluyoruz? Niye bu insanlara ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası uyguluyoruz? Kim uyguluyor? Suç toplumsal bir şeydir. Hepimizin bir parçasının suça dahil olduğu, suç dediğimiz fiilin yaşadığımız toplum tarafından üretilen bir gerçeklik olduğu, ceza hukukunun en temel belirlemelerinden biridir. Ama ceza bizim onayımız, bizim meşruyetimiz, bizim ona kattığımız olabilirlik olmadan var olabilen bir şey değil. Ben şimdi size her şeyi dışarıdan biri olarak anlatacağım. Dinlerken lütfen bunun sizi ilgilendiren ve sizin yüzünüzden olan bir şey olduğunu hatırlayın. Hiç de içerde olan arkadaşların duygularından bahsetmeyeceğim, çünkü ben onlarla karşılaşan bir bireyim ve ben her seferinde kendi sorumluluğumdan doğru yorulan biriyim. Beraber yorulalım, niye ki? Evet, niye ki?

* Avukat.

Bir soru geldi: müebbet ile ağırlaştırılmış ile müebbet arasındaki fark... İnanılmaz kolay aşılabilir ve bir hayli kötü sonuçları olan iki durumdan söz edeceğim, birinin sorunlarını tanımlıyor olmak öbürünü meşrulaştırmak anlamına gelmeden tartışmalıyız. Önce bir yanlışı düzeltelim: idam cezası kaldırıldı ve yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis getirildi. Külliye yalan. Türk Devleti, idam cezasının fiili olarak uygulanmadığını, aslında Türkiye’de idam cezası olmadığını 1984’ten itibaren moratoryumla Avrupa Parlamentosuna, uluslararası bütün kurumlara, Birleşmiş Milletler’in bütün kurumlarına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ndeki (AİHM) her türlü bireysel başvuruya sunmuştur. “Moratoryum var, biz fiili olarak idam cezasını kaldırdık. De facto olarak uygulamıyoruz. Türkiye’yi idam cezası uygulayan ülkeler kategorisinden çıkarın.” Bu çok uzun bir tartışmaydı. Bu tartışma yürürken ve Türkiye’de idam cezası verilip uygulanmayacağı, fiilen bu cezanın ortadan kalktığı söylendiği dönemde ağırlaştırılmış müebbet diye bir ceza yoktu. Müebbet hapis cezası vardı ama ağırlaştırılmış müebbet gibi bir kavram yoktu. Ağırlaştırılmış müebbet kavramıyla biz 2002’de “idam cezasını kaldırıyoruz, idam cezasını tarihe gömüyoruz ama bu asla idam cezası alan mahpusların lehine bir durum yaratmayacak” diyen çok sığ siyasal tartışmalar içinde tanıştık. Haklı tartışmalar mıydı? Hayır.

Size şunu da söyleyeyim ağırlaştırılmış müebbet dediğiniz şey, yani insanların en iyi ihtimalle tahliye umudu olacak biçimde cezaevinde tutulma süreci yapılan son yasal değişikliklerle sadece ağırlaştırılmış müebbet ya da müebbet için söz konusu değil; 120 yıl hapis cezası alan insanlar da var. Her suça ayrı ayrı ceza verme vs. üzerinden gelişen bir süreç... Bu anlamda ağırlaştırılmış müebbetin bu kadar umutsuz olma sebebi sadece uzun süreli ya da ömür boyu hapiste tutulmak değil, evet bu yeterince ciddi bir sorun ama dahası var. Bu da infazının düzenlenme biçimidir. Bu arada şunu söylemeliyim,

cezaevleri ile bir biçimde temas eden herkes "ağırlaştırılmış müebbet hapis" falan demez, "müebbet" ya da "düz müebbet" der ki, bu müebbet hapis cezası demektir ya da direkt "ağırlaştırılmış" der ve herkes ne demek istediğini anlar: ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası. Ben de her zaman yaptığımı yapıp "müebbet" ya da "ağırlaştırılmış müebbet" demeye devam edeceğim, deminden beri yaptığım gibi.

Müebbetin Türkiye tarihinde eski bir yeri var. Siyasiler için 36, adliler için 30 yıla varan sürelerle hapis yattığınız ve daha sonrasında tahliye edildiğiniz, bunun dışında infaz rejiminde özel hiçbir kısıtlamaya, ayrımcılığa tabi tutulmadığınız bir süreci ve ağırlaştırılmış müebbetten önce idam cezası verilip idam cezası uygulanmayan her birey de müebbet koşullarında tutuluyordu. 2002'de, kendisi benim de müvekkilimdir, Sayın Öcalan'ın şahsında yürütülen idam tartışmaları ve siyaseten kendini bir yerlere koyabilmenin getirdiği o kısır tartışmalar içinde ağırlaştırılmış müebbet cezası idam cezası yerine ikame edildi. Kim bu kadar anlamsız bir durumu tanımladı, ben çok merak ediyorum, ama kamu içinden geldi. Ben aramızda bulunan bürokrasiden arkadaşları tenzih etmekle birlikte çok şüpheleniyorum bu cezayı tanımlayanlardan. Bu kadar ucube durumu kim hayal edebildi? Bakın dünyada örnekleri var ama şöyle var: Cezası ömür boyu süren ya da cezasının ömür boyu sürme ihtimali olan, çünkü 120, 130 yıl dediğim gibi ceza alan, insanlar başka ülkelerde de var, fakat hiçbiri bu kadar ağır bir izolasyon rejimine tabi değil. Sonuç olarak bu insanlar da herkes gibi mahpus, ama şu da var; ağır izolasyon koşullarında tutulan insanlar var, özel koşullarından dolayı ya da siyasal gerekçelerle, fakat ömür boyu hapis cezası almış olmak koşulu yok, cezanın süresi değil, niteliği esas alınarak bu statü belirleniyor. Kaldı ki bu Türk hukuk sisteminde de var, Terörle Mücadele Yasası (TMY) tarafından tanımlanıyor ağırlıklı olarak. Fakat ikisini birleştiren akıl sanıyorum, bildiğim kadarıyla sadece bu ülkede var;

bir insanı tamamen izolasyon koşullarında önce “ölene kadar” diye tanımlanıp, sonra kaydı hayat şartına bağlı olarak tutmak... İnfaz hukuku, bunun bir ceza olup olamayacağı bir yana, gerçekten bu yasayı tanımlayan herkese şunu sormak istiyorum: niye ki? Neden bu cezayı tanımlamak ihtiyacı duydunuz?

Şunu görmeniz gerekiyor: ağırlaştırılmış müebbet, idam cezasının 1984'ten sonra de facto olarak kaldırılmasından çok sonra, 2002'de yani idamın de jure olarak artık yasalardan çıkarılmasının tartışıldığı bir dönemde, yani 14 yıl gibi bir süre sonra tanımlandı. Ağırlaştırılmış müebbet eğer bu kadar ciddi ve gerekli bir ceza ise, bunu da görmek ve bu duruma bir açıklık getirmek gerekiyor. Önce 2002'de idam kaldırıldı, yerine ağırlaştırılmış müebbet getirildi. Ağırlaştırılmış müebbet cezasını tanımlayan yasının ikinci fıkrasıyla, bu insanların yüksek güvenlikli cezaevlerinde tutulacağına dair bir tanımlama yapıldı. Ama hiçbir şekilde özel bir infaz rejimi uygulanmadı, gerek duyulmadı ve ben bireysel olarak birebir bildiğim için çok rahat söylüyorum, normal infaz sistemine devam ettiler. Ve pek çok diğer mahpusla birlikte zaten ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya idiler. 2005'te bir yasal değişiklik gerçekleşti. Bu yasal değişiklik ile birlikte, idam sözcüğü tamamen literatürden çıkarıldı, yerine önce “ölünceye kadar sürmek” deyimini eşliğinde, sonra bu ifadenin bürokrasimizi bile rahatsız etmesi üzerine “ömür boyu sürmek” üzere ağırlaştırılmış müebbet getirildi. Ve o ağırlaştırılmış müebbet bir infaz rejimi tayin edildi. İşte sorun -uzun süreli ya da ömür boyu hapsedilmek durumunun yanı sıra- tam olarak bu infaz rejiminin tayin edildiği noktada çıktı. Ceza, cezalandırabilme kapasitesi taşıdığı zaman cezadır. Ceza bireye uygulanır, yani uygulanabilir olmak durumundadır. Ağırlaştırılmış müebbet baktığımız zaman, ben aramızda Adalet Bakanlığı'ndan yana bulunan arkadaşları gelecek sorular için önceden tenzih edeyim, ne kadar iyi bir sistem kurmaya

çalışırsanız çalışın, istediğiniz kadar ağırlaştırılmış müebbetin yasal infaz koşullarına uyun, hiçbir şekilde bu yasaların, bu cezanın niteliğini değiştiremezsiniz ve bu cezanın niteliğini dönüştüremezsiniz. Cezanın mantığında çok ciddi bir hata var. İnsan naturasına, fıtratına aykırıdır. Birey toplumsal bir yaratıktır ve siz bireyi toplumsallığından soyutluyorsunuz. Bu toplumsallıktan soyutlama boyutu öyle bir noktaya geliyor ki, bireyin bütünlüğüne, bireyin varlığına tehdit anlamına geliyor. Şimdi bu cezaya çarptırılan mahpusların, sağlık durumunu ve bir sürü şeyi tartışabilirsiniz; tartışın da, ama şunu tartışmayın: onların dayanıklılığı ya da onların bu sürece getirdiği karşı koyma biçimleri sizin sorumluluğunuzu ya da benim sorumluluğumu ortadan kaldırmaz. Bu bizim "niye ki?" sorumuza cevap vermez. Ben şu sorunun cevabını emin olun bilmiyorum. Bu ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası niye var? Çok basit bir biçimde Türk Ceza Kanununda iyi hal olarak bilinen maddeyi uygulayan herhangi bir hâkim, bütün suçlar için siyasi ve adli ayırım yapmadan ağırlaştırılmış müebbet yerine müebbet vermek şansına sahipken, bu kadar ince bir çizgide duruyorken... Çizginin bir tarafının bu kadar ağır, bir tarafının bu kadar farklı (hafif demiyorum, 36 yıla bunu demek kimsenin haddi değil), nasıl bu kadar ciddi bir değişikliğe neden oluyor?

Başka bir açıdan bakabiliriz. Diyebilirsiniz ki, bu insanlar çok ciddi tehdit oluşturuyorlardı. Bin dört yüz kişinin bin küsür kişisi 2002'ten önce aldı bu idam cezasını ve yaklaşık 20 yıldır cezaevindeler. Şimdi bu kişiler yeni mi tehdit oldu, 2005'ten sonra ne değişti? Hiç sanmıyorum. Mantığını oturtamıyorsunuz. Mahpuslar için de ciddi anlamda kendi çevresi için tehdit oluşturmak ağırlaştırılmış müebbet ile ilgili bir şey değil. Ağırlaştırılmış müebbet dışında da siz herhangi bir ceza alır ve cezaevi için tehdit oluşturursanız, onun kuralları ve buna uygun bir rejim içine çekilirsiniz. Size şunu da söyleyeyim,

ağırlaştırılmış müebbet hükümlülerinin işlediği suç tiplerinden cezalandırılan ve cezaevinde olan pek çok insan var. Siz onları o insanların arasına koyduğunuz zaman suçlarda bir artış olmayacak, yeni ve yakın bir tehlikeyle de, uzak ve eski bir tehlikeyle de karşı karşıya gelmeyeceksiniz. Kaldı ki yüksek güvenlikli cezaevlerinde yeterince ciddi hak kısıtlamaları var ve biz burada ağırlaştırılmış müebbet mahpusların başka cezaevlerine naklinden söz etmiyoruz, mevcut F tipi cezaevleri içinde yaratılan ikinci bir cezaevinin, insan yaşamı ve onurunu açıkça tehdit eden infaz koşullarının ortadan kaldırılmasından söz ediyoruz. Aslında bir koridor ötedeki infaz koşullarının, bir başka koridorda, duyuşal ve ruşal izolasyon olarak nitelenecek koşullarda tutulan mahpuslara da uygulanmasını tartışıyoruz. Siyasal saiklerle işlenen suçları gerekçe göstererek ağırlaştırılmış müebbet cezasını açıklamaya çalışıldığında, bu mahpusların cezaevinde tehdit oluşturduğu algısına yönelik olarak ise özellikle infaz hakimliğinin yargılama dosyalarından bu durumu takip edebilirsiniz, siyasal anlamda suç işlemiş olmak bireysel anlamda suç işleyeceğiniz ya da suça yatkın olduğunuz anlamına gelmez. Aksine çoğunun günlük hayatlarında ya da birebir ilişkilerinde çakı kullanmayacak insanlar olduğu ve disiplin cezalarının verilme sebebinin bireysel sorunlardan ziyade, hak ihlalleri ve demokratik tepkilerine yönelik olduğu gerçeği ortada duruyorken, ağırlaştırılmış müebbeti siyasal gerekçelerle dayandırmak ne kadar mümkün? Yine, tekrar ediyorum cezaevinde yakın ve etkili bir tehdit oluşturmak ve disiplin suçu işlemek her mahpus için, aldığı cezadan bağımsız olarak söz konusudur. O halde biz bu insanları hangi gerekçeyle, neden ve kimden soyutluyoruz? Bunu anlamak imkânsız.

Gerçekten bu cezayı anlayamıyorum. Dedim ya, bir gerekçenizin olması gerekiyor. Diyebilirsiniz ki "bu insan şu kadar tehlikeye sebep oluyor ve yargılaması bunun üzerine kurulu"; peki gerçekten bun-

dan emin miyiz? Tekrar ediyorum, yargılama ve tutukluluk sürecinde herhangi bir ayrıma tabi tutulmayan ve yargılama süreçlerinde Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 62. maddesinde düzenlenen takdiri indirim ihtimali dahil hiçbir ihtimali dışlamayan bir yargılama sürecinden sonra, ne tür bir hukuk mantığı ile insanlar böyle bir ceza ile karşı karşıya kalıyor? Ama bu tartışma zaten çok anlamlı da değil. İnfazın mantığı ve uygulanma koşullarını tanımlayan bir dizi hukuk kuralına zaten sahibiz. Bir de şöyle bir gerçekliği var bu yasanın: bu yasa hiçbir denetim mekanizmasına sahip değil. Ne yargılarken bu kadar ağır bir cezayla yargıladığınız bireylere karşı bir sorumluluğunuz var, ne de infaz sürecinde.

Hata herkese özgüdür, hele de Türk yargı sistemine ben kefil değilim. Ben sanmıyorum, bir sürü hâkim de kefil olamayacaktır. Bunu gözettığınız zaman bu yargılamalar normal hukuki prosedüre tabiler; yani sizin 3 yıl, 5 yıl, 20 yıl, her ne kadar sürelerle ve suçlamalarla yapılıyorsa, bu yargılamalardaki aynı hata payını ömür boyu ağırlaştırılmış müebbette, az önce arkadaşımın söylediği koşullarda yaşamaya zorlanmak için, aynı hata payını göğüslemek durumunda kalıyorsunuz. İnfazın süre ve uygulama olarak bu denli ağırlaştırılmasının olası bir sebebini bulamıyorsunuz.

İnfaz rejimi için de şöyle bir sorum var: Tamamen bu cezaya özgü, mahpusları bütün kurallarına uygun bir cezalandırma sürecine tabi tutduğunuzu varsaysak bile, bütün iletişim ve hak arama yöntemlerinden mahpusu soyutlanıyorsunuz. Siz ancak avukatınız varsa ki, çoğu ağırlaştırılmış müebbet için bu çok da kolay ulaşılabilir bir şey değil... Görüşçülerin sayısı daha sınırlı, çok uzun süre içeride kaldıkları için ailenin taşıdığı yük ağırlaşıyor vs. bir dizi problemle dışarıyla iletişim dahil pek çok koşul çok ağırlaşıyor. Bu infaz sürecinde eğer hak arayacaksanız, sizin bütün kontrol mekanizmanızı elinde

tutan idarenin aynı zamanda bu hakkı arayacağınız mekanizma olması başlı başına bir sorun. Adalet Bakanlığı'ndan doğru dahil olan arkadaşım az önce "bize emanettirler" dedi, ben de diyorum ki "ben olsam bu kadar ağır bir emaneti almam". Bir insanın özgürlüğünden –cezaevinde temel hakları kullanmanın da bir özgürlük sorunu olduğunu hatırlamalıyız– bu kadar soyutlanarak, yaşamı hakkının tehdit edildiği, haklarının var oluş sınırına getirildiği bir noktada böyle bir kamu görevi tanımı yapılamaz. Kamu görevlisi de olsanız, bir insandan böyle bir emaneti taşımasını Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin isteyememesi gerektiğini düşünüyorum. Şu bir gerçek: cezaevlerinde idari cezalardan biri hücre hapsi cezasıdır ve ağırlaştırılmış müebbet cezasının infazı ile benzer koşullar tanımlar. Mahpus hücre hapsine konur en fazla 20 gün kalabilir ve üst üste hücre hapsi cezası uygulanamaz, mutlaka ara verilir. 20 gün dahi kalabilmek için doktorun raporuna ihtiyaçları var mı? Var. Kişinin hücreye konmaya fizik ve ruh sağlığının uygun olduğu yönünde... Ve hücre hapsi için tanımlanan yer de bu insanların tutulduğu yerle aynı koşullarda, hemen hemen aynı koşullar söz konusu. Bir saat havalandırmaya çıkarsınız, avukat görüşü yapabilirsiniz. Ağırlaştırılmış müebbette fazladan aile görüşü, telefonla konuşma hakkı, gazete, dergi, mektup alma hakkınız vardır; ama eğer uzun süre yatıyorsanız zaten mektup alma şansınız çok azalmıştır. Eğer paranız yoksa cezaevinde zaten alamazsınız diğer şeyleri. O anlamda biz diğer mahpuslar için düzenlediğimiz, bir idari disiplin cezası olarak tanımladığımız ve infaz hâkiminin onayına tabi kıldığımız, en fazla 20 günle sınırladığımız bir infaz sistemini getirip bir insanın bütün hayatı boyunca çekmek zorunda olduğu bir rejim olarak uyguluyoruz. Sadece bu çelişki bile kamu vicdanı açısından yeterince sorunlu.

İşlenen suçları önceleyen bir bakış açısı ile bu cezayı anlamlandırmak isteyebilirsiniz. İşlenen ağır suçlar, kamuoyunda infial uyandı-

ran bir dolu olay, sebep olarak pek çok arkadaşın kafasında şu anda var. Ama şunu size temin edeyim infaz uygulamaları üzerinden cezanın meşruiyetini sağlamanız, infaz üzerinden kamu vicdanını tatmin etmeniz mümkün değil. Kamu vicdanından söz edeceksek, vicdanı yaralanan kamu o infaz sürecinde zaten değişmiş oluyor. Suç ve ceza gibi mahpus da değişir, dönüşür ve infaz gerçek anlamda demokratik temellere sahip değilse, asıl kamunun meşruiyetinin ve sorumluluğunun tartışılması gereken yerdeyiz demektir. Gerçek anlamda siz kamu vicdanını arıyorsanız, arayacağınız yer yargıdır; adil ve dürüst bir yargılama kamu vicdanını sağaltabilir. Arayacağınız yer toplumsal anlamda o suçun var olduğu koşullardır ve ancak o alanda çözüm bulabilirsiniz. İnfaz sonuçtur ve infazı sonuç gibi tartışmalıyız. Bu anlamda “kamu vicdanı yaralandı” diye her atılan çığlık aslında kamu vicdanının ve bu toplumun önüne genel anlamda sadece ötekini anlamak sorunu olarak değil, genel bir varoluş sorunu olarak çıkmaktadır.

İnanıyorum ki, toplum olarak ağırlaştırılmış müebberi gerçekten içselleştirebiliyorsak bizim işimiz bitmiştir. Ben hâlâ sadece şöyle desem ne olurdu acaba: arkadaşlar bu durumu biz niye yarattık, sahi bu ceza niye var ki? Bu “niye ki?” sorusunu doğru sorup, bir an önce doğru bir tavır almak zorundayız. Hiçbir anayasal düzenlemeye ihtiyacınız yok. İnfaz hukuku anlamındaki tek ihtiyacınız Ceza İnfaz Kanunundaki 25. maddeyi kaldırmak. Zaten ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yüksek güvenlikli cezaevlerinde infaz edilmekte ve İnfaz Kanunu sosyal tecrit modelini esas alan bu cezaevleri için özel bir infaz rejimi düzenlemiş. Tekrar ediyorum, aslında bir koridor ötedeki infaz koşullarının bir başka koridorda duyusal ve ruhsal izolasyon koşullarında tutulan mahpuslara da uygulanmasını sağlamaktan başka bir sonuç doğurmayacak basit bir yasal değişiklikten söz ediyoruz.

Ağırlaştırılmış müebbet kimi durumlarda ömür boyu süren bir cezadır ve en iyi ihtimalle tahliye umudu olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasından söz edebiliriz. TCK, müebbet ve çok uzun süreli hapis cezalarını yüksek güvenliki cezaevlerinin infaz koşulları çerçevesinde düzenlemektedir ve bunun da tartışılması gerekiyor ancak, bu tartışmaya girmeye artık vaktimiz kalmadı ne yazık ki. Yalnızca AİHM'in bu konudaki tavrını belirtmekle yetineceğim. Uzun süreli hapis cezalarını belli zaman dilimleri çerçevesinde bağımsız, denetlenebilir ve yargının elinde olan, yani kendi içinde ciddi mekanizmaları olan denetimlere tabi tutularak değerlendirilmesi gerekliliğini, bunun dışındaki tutumların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. maddesinin ihlali olarak tanımlamaktadır.

Genel anlamıyla şu da bir gerçek: dünyada, ağırlaştırılmış müebbeti geçin, hücre tipi cezalandırmaların kalkmasına, hücre hapsinin bir idari disiplin olarak dahî uygulanmamasına yönelik ciddi bir duruş sergilenirken, bu kadar ucube bir şeyi, toplumsal olarak her birimizin sorumluluğunu yeniden hatırlayarak, 2005'te getirip hayatımıza sokmak niye ki?

TECRİDİN NESNESİ: RUH VE BEDEN

Yrd. Doç. Dr. Pervin Sevda Bıkmaz*

Bir psikiyatri ve ruh sağlığı çalışanı olarak hapisane koşullarında insanların ruhuna ve bedenine neler olduğundan söz etmeye çalışacağım. Aslında tecrit sadece hapisanede değil; zaman zaman bireylere, zaman zaman ülkelere, şehirlere, medyaya, bazı insanların kendi kendine uyguladıkları, bazen de topluluklara uygulanan bir şekilde karşımıza çıkabiliyor. Dünyanın çeşitli yerlerinde tecrit yaşayanların kendi paylaşımlarından aktarımlar yaparak konuşmama başlayacağım.

“Yıkım” diye tarif ediyorlar, “yalnızlık” diyorlar; “çoğalan biriken ve etkisi günden güne artan ve devam eden bir şey” diye tanımlıyorlar tecridi yaşayanlar. “Tecrit beni güneşten mahrum etmektir. Şüphesiz, tecrit ilk günden itibaren gün be gün insanı öldüren bir şeydir. Tecrit altında ilk günden itibaren ölmeye başlarsın ve kendine zarar verdiğin noktaya eriştiğin gerçeğidir; kendini koyuvermektir” diye anlatıyor tecrit deneyimini yaşayanlar. Bu bizim temel okumalarımızdan olan Freud’un ‘Psikanalize Giriş’ derslerinden bir alıntı, yalnızlık kaygısı ve karanlık korkusuyla ilişkili: “Teyze bana bir şeyler söylesene korkuyorum” diyor sessizlik ve yalnızlık karşısında çocuk. Tecrit insanda hem fiziksel olarak hem de duygusal olarak ciddi kaygı ve korku bozukluklarına neden olabiliyor. Ama “neye yarayacak?” diye soruyor teyzesi belki o “neden?” sorusuna benzer olarak. “Birin sesini duyduğum zaman etrafım aydınlanıyor” diyor küçük çocuk.

* Haliç Üniversitesi, Psikoloji Bölümü.

Tabii bir yandan bakılırsa, cezaevinde tutuklular daha az aç kalırlar, daha az üşürler; birçok yoksulun ve işçinin çoğundan daha az yoksunluk çekerler, gibi bir bakış açısı var. Buradan da yola çıkarak, bedene ulaşmayan bir cezanın daha az gaddarlık demek olduğunu, daha az acı demek olduğunu, daha yumuşak bir ceza yöntemi olduğunu savunanlar var. Bu yüzden de belki bu koşulları ağırlaştırarak cezanın ıslah koşulu olarak ağırlaştırılması bekleniyor. Böylece de mahkumun kötülüklerden uzaklaşarak bilincinin derinliklerindeki iyiliğin sesini duyabileceği, bir şok etkisiyle ıslah edilmesi tercih edilebiliyor. Böylece toplumsal antlaşmanın hukuk öznesi yeniden yaratılıyor ve kişiler uygun koşullara uygun bireyler haline bu ceza ve ıslah yöntemiyle getirilebiliyor.

Bu Foucault'dan bir alıntı. Çok eskilerden, Fresnes Hapishanesi'nde alkolizmin kötülükleri hakkındaki konferanstan bir görüntü. Tabii tecrit sadece hapishanelerde olmuyor. Adli suçluların bulunduğu ruh sağlığı merkezlerinde de yıllarca sürelerle tecrit altında bulunan suçlular olabiliyor. Basına da yansıyan, etrafa zarar vermiş olan ve bu riski taşıyan, suça karışmış hastaların yıllarca tecritte tutulduğu, günde yarım saat güvenlik eşliğinde odadan çıkarıldığı, bulunduğu kurumun çalışanları tarafından paylaşılıyor. Hatta ayrıca çocuklara da benzer şekilde tecrit uygulanabiliyor.

Ben biraz dünyadan örnek vermek istiyorum. Tecrit hücrelerinde intihar oranları olağandan çok daha fazladır. Bizim için tabii verilerin net olmamasıyla birlikte, 2015'in ilk altı ayı içinde 212 mahpus (176'sı hastalıktan, 29'u intihar nedeniyle) hayatını kaybederken, aynı yıl Manisa hapishanesindeki 5 ölümün 4'ü yine intihar nedeniyle gerçekleşmiş, Adalet Bakanlığı verilerine göre aynı yıl içinde toplam 46 intihar vakası bildirilmiştir. Aynı verilere göre 2014 yılında 53 kişi hapishanede intihar etmiştir. Hapishanedeki intiharların yaklaşık yarısının (oransal olarak hapishane mevcudunun sadece %5'ini oluşturan) tecrit altındaki hükümlüler tarafından gerçekleştirildiği sonucundan yola çıkarak sosyal izolasyonun rehabilite etmek bir yana daha fazla acı çektirmek ve daha fazla cezalandırmak amacına hizmet ettiği görülmektedir. Ancak hapishanenin cezalandırıcılığının üzerine eklenen sosyal izolasyon, yetersiz ışıklandırma, yetersiz havalandırma gibi mahrumiyetler, tıpkı aşırı kalabalık koşullar gibi tutukluların sağlık koşullarının kısıtlanması ve 'ceza içinde ceza' anlamına gelir. Benzer şekilde kendine ve çevreye zarar verme riskini içeren psikopatolojiye sahip bireylerin tespit edilerek tecrit altında izole edilmesinin de tartışmalı ve olumsuz yanları bu alandaki çalışmaların bir diğer konusudur.

Hapishanelerde yapılan araştırma ve raporlamaların yetersizliği nedeniyle tutukluların beden ve özellikle ruh sağlığı konularındaki bilgile-

rimizin tüm sınırlılığına rağmen; tutuklular arasındaki intihar girişim oranının yaklaşık 7,5 kez daha fazla olduğunu biliyoruz. Hapishanede koşullarının fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden olumsuz etkileri, hükümlüleri sağlık açısından riskli grup haline getirmektedir. Oluşan sağlık sorunları fiziksel veya ruhsal kronik hastalıkları içermektedir.

Yapılan deneysel çalışmalarla olduğu kadar hapishane izlemleriyle de elde edilen bilgiler ışığında tecridin yarattığı tıbbi sorunlar görme alanında daralma, işitme duyusunda azalma, sinirsel tipte sağırılık, tinnitus (kulak çınlaması), hücreyel immün yanıtta azalma, tümör büyüme hızında artış, viral enfeksiyonların yarattığı tahribatta artış, amenore sendromları- adet düzensizlikleri, hirsutik değişiklikler (kullanmada artış) , premature (erken) menapoz, algı ve duyu bozuklukları, agresivitede artış, saldırgan davranış, güvensizlik, sosyal ilişki kalitesinde azalma, depresyon, anksiyete, uyku bozuklukları, kilo kaybı, konsantrasyon bozuklukları, işitsel ve görsel halüsinasyonlar, çevreye ve karşı cinse ilgi kaybı olarak sayılabilir.

Sinir sisteminde meydana gelen hasarla; zaman ve mekânlmalar, mide-sırt ağrısı gibi bedensel yakınmalar, psikosomatik uğraşlar, kontrasyon ve algı bozuklukları, lojik düşünce bozuklukları, paranoidlar tecrit altındaki bireylerde karşıla Cezaevi intiharlarının %90'dan fazlasının mahkûmun yalnız başına kaldığı hücrelerde gerçekleştiği, tecridin intihar eğilimi olan bireylerde kendine zarar verme girişimini arttırdığı ve intihar riskinde belirleyici faktörlerin başında olduğu yapılan farklı çalışmalarda gösterilmiştir.

Yine, uyarılmış potansiyeller dediğimiz, dış uyarana karşı sinir sisteminin elektriksel aktivitesindeki değişimi ölçen çeşitli çalışmalar var. Burada da en ciddi bozulmalar yine tecrit altında tutulan ve bilinç kaybı olan hastalarda görülmüştür. Türkiye'deki tutuklu ve tutuklu yakınlarıyla yapmış olduğumuz görüşmelerde de yapılan uluslararası duyuşal deprivasyon deneyleri ve hapishane çalışmalarıyla benzer

sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalardan çıkan öneriler var: Hükümlülerin travma merkezlerinde takip edilmesi ve ruh sağlığının desteklenmesi yönünde görüşler var.

Burada da izole tutulan tutuklularla tutulmayanlar arasındaki sağlık problemleri karşılaştırılmış. Daha çok fiziksel yakınmaların olduğu, ağrının daha sıklıkla olduğu, baş ağrısı, mide ağrısı, omuz ağrısı, sırt ağrısı, anksiyete ve depresyonun izole olanlarda daha fazla olduğu yapılan çalışmalarda gösterilmiş.

Yine burada da 12 ay süreyle hücrede tutulmuş bireylerde psikotik özelliklerin ve bedensel ilginin çok arttığını görebiliyoruz. "Bir hastalığım var" inancı ve bedensel uğraşılarda bir artış olabiliyor. Hatta psikiyatrik yatış ihtiyacına varan bozukluklar ortaya çıkabiliyor ki bunların nedeninin de aynı şekilde algıyla ilgili bozukluklar olduğunu gösteren çalışmalar var.

Hapishane koşullarının etkilerine ilişkin çeşitli deneyler yapılmıştır. Stanford Hapishane Deneyini herkes bilir. İtaat üstüne yapılan bu sosyal psikoloji deneyi mahkûm ve kontrolsüz güç verilen gardiyan rollerinin çatışmasının yarattığı korkunç sonuçlar ve etik tartışmalarla son bulmuştur. Uyarıcı yoksunluğunun etkilerinin araştırıldığı 33 sağlıklı denekle yapılan bir başka çalışmada, katılımcıların 17'si gözlemlendiği hakkında bilgilendirilerek, gözlemcilerin dışarıdan müdahale etmesine izin verilmiştir. 16 katılımcı ise iletişim kanalları kısıtlanarak, yalnız bırakılmış deney sonuna kadar herhangi bir ilişki olmaksızın izlenmiştir. Sosyal mahrumiyetin etkilerini incelemek üzere duygusal olarak da herhangi bir uyarandan mahrum bırakılan sosyal tecrit grubunda daha fazla korku, daha fazla tuvalete gitme ihtiyacı ve artmış duygusal tepkisellik, "dışarıdan yardım gelmeyeceği" korkusu ve duygusu, korku ve huzursuzluğun diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmüş.

Tecritte amaç iletişimin kesilmesi ve duyuşsal izolasyonun sağlanması, bunun içinde işaret dili de dahil her türlü iletişim yolunun, görme ve duyma işlevlerinin engellenmesi vardır. 1840'lardan itibaren ceza yöntemi olarak çeşitli duyuşlara ilişkin kısıtlamaya yönelik çalışmalar var. Yine böyle benzer bir çalışmada tecrit altındayken paranooid algıların arttığını görüyoruz. İşitsel ve görsel halüsinasyonlar olabiliyor. Denek 'bir kuşun şakıdığını duyuyorum', "yok hayır kuş değil, kuş taklidi yapan biri var" sözleriyle daha paranooid algılarını ifade ediyor. Kulak çınlaması, kokuyla ilgili halüsinasyonlar da görülebiliyor.

Burada mahkûm yakınlarından alınan bilgiler var. Bir mahkûm yakını "5 yıldır tecritte kalıyor", "beş ay tek kişilik hücrede kaldıktan sonra değişiklikler başlamıştı, bir süre sonra artık onu tanıyamaz olduk. Kulakta uğultular başladı, hafıza kaybı başladı, kendini 10 yaşında gibi hissediyordu ve halüsinasyonları vardı. Ve bir süre sonra neden orda bulunduğunu bilmiyordu. Geçmişle ilgili bir takım sorular soruyordu bize" diye anlatıyor. Gerçek ile hayal olamı ayırt edemediği bir zaman kendini yakarak zarar verme girişimi oluyor. Daha sonra bir buçuk ay süreyle psikiyatri kliniğinde yatarak tedavi görüyor. Bir diğer olgu, takip ettiğimiz 25 yaşında bir kadın mahkûm. Muayene poliklinik kartında mesleği "mahkûm" olarak belirtilmişti. Uyurken diş gıcırdatma şikâyetleri, sabah uyandığında çenede ağrı, diş sıkılamaya bağlı, kilo kaybı, sinirlilik ve sinirli olduğunda kusma yakınmaları vardı. Sürekli telsiz, tank sesleri duyduğundan ve kâbuslar gördüğünden şikâyet ediyordu. "Günlüğümü yüksek sesle okuttular. Ailemle, sevgilimle olan bölümleri...". 'Çaresizlik, suçluluk, utanç' diye ifade ediyordu. "Beynimde susmam gerektiğini söyleyen sesler var. Bütün felaketler üst üste geliyor. Düşünmekten yorulduğum düşünmek istemiyorum" diyordu. İlaç tedavisi başlanmasının ardından bir sonraki kontrolüne de sıkıntılı geliyor. Ses ve gürültüyü kaldıramama; (en ufak bir sestten çay karıştırma sesinden dahi rahatsız

olabiliyorlar.) Giyinirken bile düşündüğünü, sürekli "yaşayayım mı, öleyim mi" diye düşündüğünü paylaşıyor. İntihardan sıkça bahsettik; bu durum tedavi çabası içindeyken bile karşımıza çıkabiliyor. Ölürsem birçok kişi "kurtulur" diye düşünüyor. Baş ağrıları oluyor. İritabilesi oluyor. Bir yıl sonraki kontrolünde revire çıkmadığını, ilaçlarını düzensiz olarak kullandığını söylüyor. Yine bir yılın ardından kontrole geldiğinde biraz daha iyi, duygu durumu depresiften ötimiye doğru düzelmiş, uykusuzluk yakınmaları sürüyor. Hormonal yakınmaları, tiroitle ilgili sorunları başlıyor. İki ay sonra duygu durumu yine ötimik olduğu için, yani depresif olmadığı için ilaçları kesiliyor. Yakında tahliye olacağını söylüyor, mutlu ve heyecanlı... Gelecek ile ilgili planları var ama aynı zamanda da kaygıları var ve kontrollerini sürdüreceğini söylüyor. İki ay sonraki kontrolünde dışardaki hayatla ilgili kaygılarından söz ediyor. "Önümüzdeki ay çıkabilirim" diyor ama halen dışarıdaki seslere duyarlılığı var, uyku sorunları var ama depresif değil. Altı ay sonra geldiğinde depresif; geleceğe yönelik kaygıları artmış, dışarıya uyumla ilgili korkuları var, karamsarlık ve güvensizliği var, tekrar ilaç tedavisine başlanıyor.

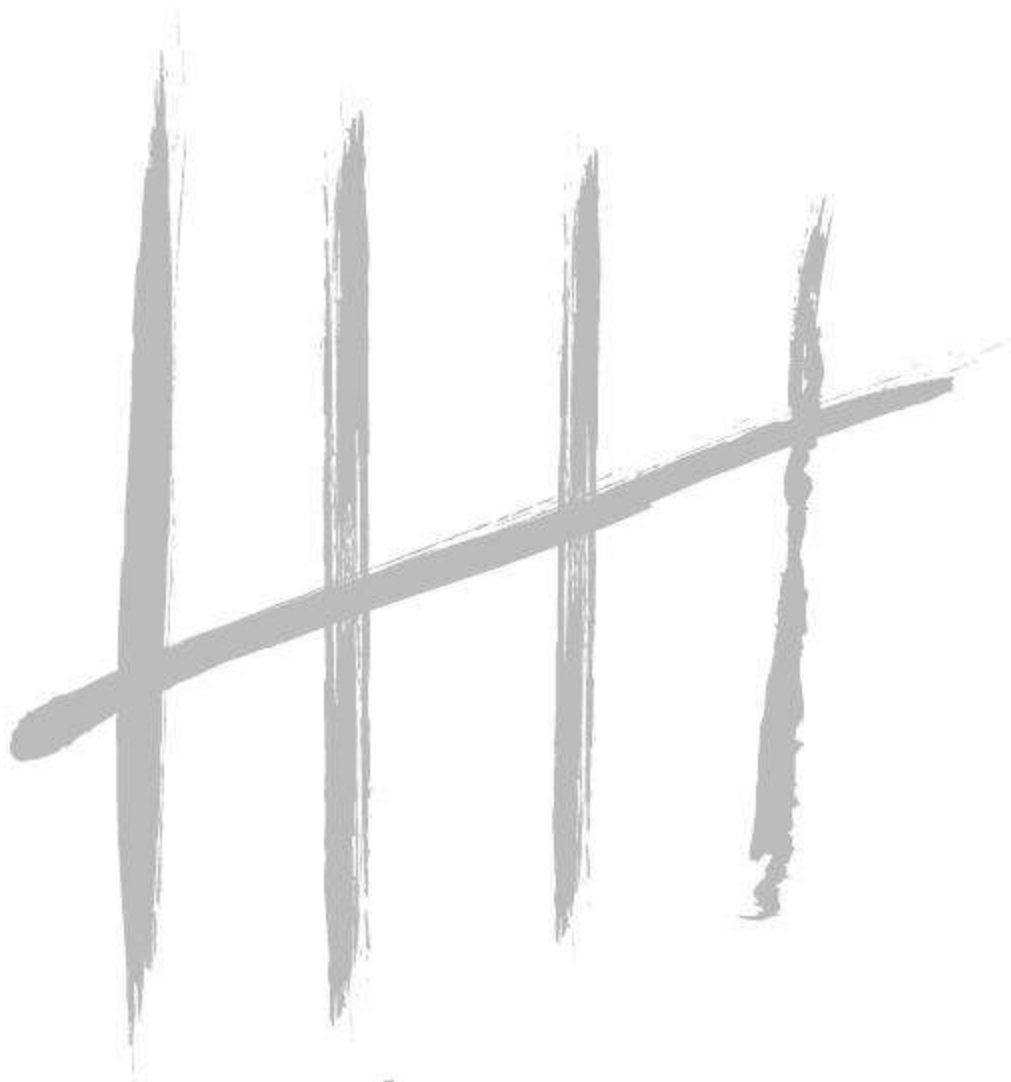
Cezaevinde intihar az gördüğümüz bir durum değil, topluma göre risk daha fazla; özellikle astıyla intihar oranı daha fazla ama çeşitli intihar yöntemleri var: sıvrılmış çay kaşığıyla, battaniyeden kesilmiş bir şeritle, çamaşır ipiyle, kendini yakarak intihar girişimleri olabiliyor. Son on yılda, cezaevlerinde 400'e yakın intihar gerçekleşmiş. Çeşitli tanıları ve ruh sağlığı bozuklukları görebiliyoruz. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB/ Akut- Kronik) Uyum Bozukluğu, Majör Depresif Bozukluk, Yaygın Aksiyete Bozukluğu, Diğer Duygu durum Bozuklukları, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Uyku Bozuklukları, Somatoform Bozukluklar, Psikotik Bozukluklar, Major Depresif Bozukluk, Panik Bozukluğu, Sosyal Anksiyete Bozukluğu, Somatizasyon Bozukluğu, Distimik Bozukluk, Akut Stres Bozukluğu, Konversiyon Bozukluğu, Alkol Kötüye Kullanımı, Amneziler

şeklinde uzayabiliyor bu liste. Cinsel işlev bozuklukları, bedenselleştirme bozuklukları görülebiliyor. Bu Finlandiya'da yapılan bir çalışma. Burada hapishane ölümlerinin %47'sinin intihar sonucu olduğu tespit ediliyor ve bu oran yetişkin Finli erkeklerin intihar oranından üç kat daha fazla. Yine aynı çalışmada, bu bireylerin yarısından fazlası daha önce bir psikiyatrik rahatsızlık yaşıyor ve yine yarısı bir hafta önce sağlık servislerini ziyaretin ardından bu girişimde bulunuyorlar. Yani intihar edenlerin yarısı Sağlık servisini ziyaret etmiş oluyorlar. Ve bu intiharların üçte biri tecrit odalarında gerçekleşiyor. İntihar eylemlerinin daha çok hafta sonları, dini tatillerde, mevsim değişikliklerinin olduğu dönemlerde ya da mahkûmiyet başlangıcında olduğu söylenebilir de, özellikle cezaevine girişten sonraki ilk bir hafta ve tahliye olduktan sonraki süreç riskli bir dönem oluyor, intihar oranları açısından. Burada intihar düşüncesini ortaya koyan bireylerin ruh sağlığı hizmetlerini almasına yönelik bir takım etkinliklerin, çabaların artması gerekiyor; çünkü sahiden de bunlar çeşitli servisleri, sağlık servislerini ziyaret etmiş olsa da, yapılan müşahadelere göre bir hafta sonrasında da intihar etmiş olabiliyorlar. Bir başka çalışma intiharların %34'ünün ortak hücrede ancak bunların da yarıya yakını hücre arkadaşının olmadığı saatlerde gerçekleştiğini gösteriyor. Bu çalışmaya göre intiharlar daha çok kendini asma ve boğulma ile gerçekleşiyor. Pencere demirleri, yataklar, tuvaletler yöntem içinde kullanılan çeşitli malzemeler olabiliyor. Bu çalışmada erkek-kadın intihar oranlarından da söz ediliyor. 12'ye 1 gibi bir oranla erkeklerde daha fazla. 21 yaş altında bu oranın 6'ya 1 olduğu belirtiliyor. Bunların bir kısmında eşlik eden ruhsal bozukluklar, gözden kaçırılmış olabiliyor. Psikotik bozukluklar, duygu durum bozuklukları eşlik edebiliyor. Öncesinde herhangi bir bağımlılık var mı, madde kullanım öyküsü var mı, değerlendirilmesi gereken klinik özellikler. Tabii varsa bu klinik durumların hapis hayatına girişle birlikte tespit edilmesi, ruh sağlığı desteklerinin hızla verilmesi de son derece

önemli. Bu nedenle psikiyatrik destek arayan mahkûmların intihar düşüncesi ve eğilimlerini ortaya koyabilecek nitelikli bir ruh sağlığı danışmanlığının sunulması gerekliliği aşikar. Hapishaneye giristen sonraki ilk bir hafta intihar riskinin en fazla olduğu dönemken, 'asi' en sık kullanılan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm yaş gruplarında, yakın zamanda tahliye edilmiş hükümlülerin intihar sıklığı da genel nüfusa göre 3-10 kat daha yüksektir. Tahliye sonrasındaki ilk bir yıl özellikle de ilk 1-6 ay intihar açısından en riskli dönemdir. Bu nedenle hapishaneden çıkmadan önce ve çıktıktan sonra, sosyal hizmetler ve barınmayı içeren toplum hizmetlerine, kaliteli bütüncül ruh sağlığı bakımı ve sosyal destek imkânlarına ulaşmaları, belki zayıflamış olan aile bağlarının korunması veya tekrar inşası, toplum sağlığı, uyum ve tedavi programlarına erişimlerinin sağlanması, eğitim ve iş fırsatları başlıca ihtiyaçlardır.

Hacakları beden ve ruh sağlığı hizmetlerinin etkinliği, ruh sağlığının, ihtiyaçlarının ve intihar risklerinin yapısal değerlendirmesi ve takibi gerekmektedir. Riskin tespit edilmesi ve koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin, önleme tedbirlerinin önemini hatırlatmak istiyorum. Herhangi bir bağımlılık ya da bir ruh sağlığı bozukluğu varsa tespit edilmesi gerekirken; bu koşulların sağlanması için gerekli en önemli unsur olan 'güven' ilişkisinde bir bozukluk olabiliyor. Hapishane ortamında bulunmak ve mevcut koşulları yönetmek mahkûmlar kadar, orada çalışanlar için de kuşkusuz kolay bir süreç değil; tahmin edebiliyorum. Daha fazla eğitim, destek ve çeşitli mesleki çalışmalarla cezaevi çalışanlarının işleri de daha kolaylaştırılabilir diye düşünüyorum. Ayrıca bir kamu denetimi olmasının önemini altını çiziyorum.

Benim paylaşacaklarım bu kadar, teşekkür ediyorum.

HAPİSHANEDE
YABANCI OLMAK

YABANCI MAHPUSLARIN GÜNCEL DURUMU

Hilal Başak Demirbaş*

Yabancı uyruklu mahpusların sayısı tüm dünyada artış göstermektedir. Bu artışın sebepleri arasında küreselleşme ve göç de, insan ya da uyuşturucu ticareti gibi ulusal sınırları aşan suçlar da sayılabilir.”

Bu yüksek oranlara ve süregelen artışa rağmen, ülkelerin çoğunda yabancı uyruklu kişilerin adalet sistemi içerisinde özel ihtiyaçlarının karşılanarak yer alması için idari bir strateji bulunmamaktadır.”^{***} Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal mevzuatına göre de durum pek farklı değildir. Cezanın infazı sürecinde yabancı uyruklular ve Türkiye vatandaşları hemen hemen eşit haklara sahiptir. Bu da yabancı uyruklu mahpusların özel ihtiyaçları sebebiyle, pratikte eşitsizliğe ve haksızlı-

* Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CISST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (FCPS), Yabancı Mahpuslar Ağı Temsilcisi.

** Atabay, T. (2013) Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı, çev. Ömer B. Albayrak, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi ve CISST, s. 80.

*** A.g.e., s. 81.

ğa uğramalarına yol açar. İdari stratejilerin eksikliğine, sosyal destek mekanizmalarının hapisanelere erişiminin olmayışı da eklenince yabancı uyruklu mahpuslar hapisanede birçok ayrımcılık, hak ihlali ve engelle karşılaşmaktadır.

Bu sunum, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin yabancı mahpuslar hakkında yazdığı raporlar, güncel bilgi edinme başvuruları ve 3 seneye aşkın yabancı uyruklu mahpuslarla mektuplaşmalar neticesinde edinilen bilgilerle oluşturulmuştur.

Sayısal Veriler

Sivil toplum örgütleri, bağımsız araştırmacılar ve akademisyenlerin gözlem yapacağı, üretimde bulunabileceği bir zeminin hapisanelerde var olmaması nedeniyle yasal bilgi edinme yolları, başvurular ve soru önergelerinden ibarettir.

Elimizdeki en güncel veri Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin (CİSST) 5 Temmuz 2013 tarihli başvurusuna gelen cevaptır. CİSST, güncel verileri elde edebilmek için daha sonra birkaç defa daha başvuru yapmış, ancak sonuncusu 29 Nisan 2015 tarihinde yapılan bu başvurulara "özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden" bilgi içermeyen cevaplar verilmiştir. Verdiği son cevaplardan da anlaşılmaktadır ki, Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ya hapisanelerinde tuttuğu yabancı mahpusların sayısına ve uyruğuna göre dağılımını içeren bilgilere sahip değildir; bu bilgileri elde etmesi için "özel bir çalışma, araştırma ve inceleme" yapması gerekmektedir ya da bu bilgilere sahiptir ancak bunları sivil toplumla paylaşmak istememektedir.

15 Nisan 2013 tarihli verilere göre Türkiye hapisanelerinde 122

ülkeden 2.222 yabancı mahpus tutulmaktadır.* Bu mahpusların 1.109'u hükümlü, 1.113'ü tutuklu; 1.871'i erkek, 351'i ise kadındır.

2013 yılında Türkiye hapisanelerinde en fazla uyuğu olan 10 ülke ve mahpus sayıları şu şekildedir:

Türkiye'de En Fazla Mahpusu Bulunan 10 Ülke	
İran	376
Suriye	195
Nijerya	157
Türkmenistan	152
Gürcistan	130
Bulgaristan	111
Azerbaycan	60
Afganistan	56
Romanya	51
Bolivya	44

Bu 10 ülkenin uyuğundaki mahpuslar, Türkiye'deki yabancı mahpusların 1.332'sini oluşturmaktadır. Geriye kalan 890 mahpus 112 başka ülkenin uyuğundadır.

Daha güncel verileri ise Malatya Milletvekili Veli Ağbaba'nın 20.12.2013 tarihinde verdiği soru önergesine dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ'ın 20.01.2015 tarihinde verdiği cevapta bulabilmek mümkün. Bu cevaba göre 05.05.2014 tarihi itibariyle, ceza infaz kurumlarında 1.324'ü hükümlü ve 1.131'i tutuklu olmak üzere toplam 2.455 yabancı uyruklu kişi tutulmaktadır. Yine bu soru önergesine verilen cevaptan öğreniyoruz ki, 2000 yılından bu yana toplam 32 yabancı hükümlü kendi talebi üzerine ülkesine nakledilmiştir ve

* <http://www.thea.org.tr/?q=node/111> Erişim: 25.01.2016.

41 yabancı'nın ülkelerine nakil işlemleri de devam etmektedir.' Her ne kadar sayısal veri içerse de, bir milletvekilinin başvurusuna 1 yıl sonra, 9 ay önceye ait bilgilerle cevap verilmesi soru önergesinin de işlevliliğini sorgulatmaktadır.

Yabancı Uyruklu Mahpusların Özel İhtiyaçları

Türkiye hapishanelerinde kalan yabancı mahpuslardan edindiğimiz bilgiye göre Türkiye sınırları içerisindeyken hapsedilen, kimsesi olmayan, maddi veya manevi destek görmeyen mahpuslar sayıca fazladır. Mahpusların yabancı uyruklu olmalarının dışında etnisite, ırk, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi özgün durumları sebebiyle de farklı, özel ihtiyaçları bulunmaktadır. Örneğin yabancı uyruklu bir kadın mahpus için ailesinden uzak kalmanın vermiş olduğu olumsuz etkilere damgalanma ve taciz edilme korkusu eklenebileceği gibi, hapishanede çocuğu ile kalan yabancı uyruklu bir kadının ihtiyaçları da diğer mahpusların ihtiyaçlarından farklılık gösterecektir.

Mahpuslardan edindiğimiz bilgiler doğrultusunda yaşanan sorunları dil ile ilgili engeller, adalete erişim, sağlık hizmetlerine erişim, ziyaretçi kabul ve telefon ile haberleşme hakları, nakil, kültür ve din, ayırıcılık, maddi sorunlar, göçmen statüsünde olma başlıkları altında toplayabiliriz.

• Dil ile ilgili engeller

Yabancı mahpusların maruz kaldığı hak ihlallerinin başlıca sebebi anlayabilecekleri bir dilde konuşabilen personelin ve yine bu dilde hazırlanmış olan bilgilendirici metinlerin olmayışıdır. Bu sebeple

* Bekir Bozdağ'ın cevap verdiği 20.01.2015 tarihli soru önergesi, Exas Numarası: 7-36179sgc.

adalet ve sağlık başta olmak üzere, diğer mahpuslar için görece erişilebilir olan tüm hizmetler yabancı mahpuslar için imkânsızlaşır; bu imkânsızlık kimi zaman hayatlarını dahi tehdit eder.

Yabancı mahpuslar gözaltına alınmalarıyla birlikte sorunlar yaşamaya başlamaktadır. Sorguları dil bilmeyen kolluk kuvvetleri tarafından yapılmakta, savcılık aşamasında kendilerini ifade etmede yaşadıkları sorunlar nedeniyle tutuklanabilmektedirler. Zira aynı dili konuşmayan insanlar birbirini ya anlamaz ya da yanlış anlar. Hatta mülteci statüsünde görülmesi gereken yabancıların bu sebeple tutuklandığı ve hapishaneye gönderildiği durumlarla dahi karşılaşmaktadır.

Aynı sebeplerden haklarını bilemeyen yabancı uyruklu mahpuslar hak ihlaline uğradığını anlayamamakta, uğradığı hak ihlali için hangi merciye, nasıl başvuru yapacağını bilemeyenler bu yolda mücadele edememektedir. Tüm bunları bilse dahi, ihtiyacı olan dilekçeyi Türkçe yazamayan yabancı mahpusların hapisane hizmetlerine erişiminde aksamalar yaşanmaktadır.

• Adalete Erişim

Önceki bölümde değinildiği üzere, adalete erişim konusunda yaşanan sıkıntıların temelinde de dil ile ilgili engeller gelmektedir.

Her şeyden evvel, baroların atadığı dil bilmeyen avukatlar yabancı mahpusların savunmalarını yapmak durumunda kalmaktadır. Avukat atamalarının davadan birkaç saat önce yapılıyor olması, avukatın davayı inceleyememesine ve uygun bir savunma geliştirememesine neden olmaktadır.⁷

⁷ Yeniaras, A. G. (2015) Türkiye Hapishanelerinde Yabancı Olmak ve Uluslararası Mevzuattan Öneriler. *Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTI Olmak* içinde, Zeynep Alpar (der.) İstanbul, TCPS Kitaplığı, s 138.

Yabancı uyruklu mahpusların yaşadığı bir diğer sorun Türkiye'de hiçbir tanıdığıının olmaması durumunda devletin atadığı vasilerdir. Mahpusların devlet tarafından atanan vasilerle tanışmadığı ve iletişime geçemediği durumlar evrak işlerinde de aksamalara neden olur.

Hapishanelerde bulunan yabancı mahpusların sığınma talebinde bulunabileceği de göz önünde bulundurularak, kendilerine bu konuda gerekli bilgiler verilmeli ve sığınmacılarla ilgili çalışan sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmak bir idari strateji haline getirilmelidir.⁷

• Sağlık Hizmetlerine Erişim

Tipki adalete erişimde olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunların da başlıca kaynağı dil ile ilgili engellerdir. Türkçe bilmeyen bir yabancı mahpus, hapishane çalışanlarının dilini bilmediği ve hapishane idaresinin tercüme sağlamadığı durumlarda sağlık hizmetlerine erişmekte sorun yaşar.

Mahpusun revire çıkmak için Türkçe dilekçe yazması gerekmekte, Türkçe bilmediği durumlarda koğuş arkadaşlarından yardım istemektedir. Bu durumda dilekçenin yazılması diğer mahpusların inisiyatifine bırakılmış olur. Revire çıkabildikten sonra da dil ile ilgili engel belirleyici olmaktadır. Çoğu zaman hastalıkların teşhis ve tedavisinde gecikmeler ve problemler yaşanır.

HIV Pozitif olan bazı yabancı uyruklu mahpuslar CİSST'e göndermiş oldukları mektuplarda ilaçlarına gereken sürede erişemediklerini, değişen infaz koruma memurlarına ilaç kullanımı konusunda tekrar tekrar açıklama yapmak zorunda kaldıklarını, hiçbir infaz

⁷ Algan, A. (2015) LGBTİ, Yabancı Uyruklu ve Engelli Mahpuslar için Uluslararası İyi Örnekler ve Öneriler. *Hapishanede Engelli, Yabancı, LGBTİ Olmak* içinde, Zeynep Alpar (der.) İstanbul, TCPS Kitaplığı, s.210.

koruma memurunun kendilerini anlayamaması sebebiyle tedavinin aksadığını, tüm bunların yanı sıra diğer mahpuslar ve hapishane personeli tarafından ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir.*

• Ruh Sağlığı

Yabancı uyruklu mahpuslar, diğer mahpuslardan farklı olarak dil engeli nedeniyle sosyalleşememekte ve ayrımcılığa uğramakta; aile ve çevrelerinden uzak olmaları sebebiyle yalıtılmış hissetmektedirler. Yabancı uyruklu olmaktan kaynaklı yaşadıkları tüm sorunlar göz önüne alındığında ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerinin önemi de anlaşılmaktadır. Fakat yabancı uyruklu mahpusların sorunlarını bir kısır döngü haline getirir şekilde, psikologların dil bilmemesi de bu erişimi zorlaştırır/imkânsızlaştırır.**

• Ziyaretçi Kabul ve Telefon ile Haberleşme Hakları

Türkiyeli ve yabancı mahpuslar, ziyaretçi kabulü ve telefon ile görüşme konularında aynı haklara sahiptirler. Bu hak biri açık, üçü kapalı görüş olmak üzere ayda 4 defa ziyaret edilebilme ve haftada 10 dakika telefon görüşmesi ile sınırlıdır. Yasal olarak tüm mahpuslar eşit ziyaret ve telefon hakkına sahip olsa da, yasalardaki bu eşitlik uygulamada yabancı mahpuslar aleyhine bir zemin oluşturmaktadır. Yabancı mahpusların yakınları için ziyaret, Türkiyeli mahpusların yakınlarına göre çok daha masraflıdır. Bu nedenle yabancı uyruklu

* Köse, H. (24 Mayıs 2015) Jacinta, Kenya'nın Güneşini Görebilsin. *Cumhuriyet Gazetesi*. s 15.

** 164.461 mahpusa 262 sosyal çalışmacı, 524 psikolog, 480 sosyolog düşüyor. Bkz: Alpar, Z. (2015) Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu. *Hapishanede Engelli Yabancı LGBTİ Olmak* içinde, Zeynep Alpar (der.) İstanbul, TCPS Kitaplığı.

mahpusların aileleri ziyarete sıklıkla gelemedikleri gibi ziyaret ettiklerinde mahpuslarla görüşebildikleri süre Türkiyeli mahpuslarınkı ile eşittir.

Bu durumu daha da zorlaştıran bir diğer etmen "adli suçlardan hükümlü ve tutuklular"ın ziyaretçilerinin ziyaretten 1 hafta önce ilgili Cumhuriyet savcılığına, "terör veya örgütlü suçlardan hükümlü ve tutuklu" olanların ziyaretçilerinin ise ziyaretten 15 gün önce Adalet Bakanlığı'na başvurmak zorunda olmasıdır.⁶ Zira bu prosedür, ailelerin ziyaret gününden daha önce Türkiye'ye gelmelerini ve konaklamalarını gerektirdiği için hem zaman hem de maddi giderler açısından ziyaret koşullarını ağırlaştıran bir uygulamadır. Ziyarete gelmek isteyen mahpus yakını Türkçe bilmiyorsa bu koşulların ağırlığı da katlanmaktadır.

Ziyaretçi kabul etmekte yaşanan bu durum telefon hakkı için de geçerlidir. Yabancı uyruklu mahpuslar Türkiyeli mahpuslarla aynı haklara sahiptir. Ailesi ziyarete gelemeyen yabancı uyruklu mahpusları düşündüğümüzde telefon görüşmesinin süre sınırı mahpusların aleyhine olmaktadır. Bir diğer problem ise ülkeler arasında yapılan telefon görüşmelerinde telefon ücretinin artması ve bu maliyet mahpusların maddi imkânlarını zorlamasıdır. Mektuplarda mahpuslar, ailelerinin ödemeli arama yapmak istediklerini fakat bu durumun mümkün olmadığını da belirtmişlerdir.

• Nakil

Türkiye hapishanelerinde tutulan yabancı uyruklu mahpusların sevk ücretini kendileri karşılaması ve gerekli prosedürü gerçekleştirmesi

⁶ Hükümlü Ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, Dördüncü Kısım: Yabancı Uyruklu Hükümlü ve Tutuklu Ziyareti, Madde 27.

kaydıyla, vatandaşı oldukları ülkeye nakledilme hakları vardır.*

Türkiye’de yabancı mahpusların nakil başvuruları sırasıyla savcılık, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, mahpusun vatandaşı olduğu ülkenin konsolosluğu ve kendi ülkesine gitmektedir. Çoğu zaman başvurular bürokrasi içinde kaybolmakta ve mahpuslar mağdur edilmektedir.**

• Kültür ve Din

Aileleri ve yakınları tarafından sıklıkla ziyaret edilemeyen yabancı uyruklu mahpusların, kendi kültür ve dinlerinden kişilerle yegâne bağlantısı vatandaşı oldukları ülkenin Türkiye’deki temsilciliği olabilmektedir. Türkiye’de yabancı uyruklu bir mahpus hapishaneye yerleştirildikten sonra kendisine durumunun ülkesinin diplomatik temsilciliğine bildirilmesini isteyip istemediği sorulur; ancak mahpus bunu onayladığı takdirde durum temsilciliğe bildirilir.***

Yabancı mahpusların kültürlerinden kopmamaları için gerekli bir diğer unsur da, kendi dillerinde görsel, işitsel yayınlara ulaşabilmeleridir. Bu yayınlar dergi, gazete gibi basılı malzemeler olabileceği gibi radyo, televizyon gibi araçlarla sağlanan yayınlar da olabilir. CİSST’in Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’ne televizyon kanalları ile ilgili yapmış olduğu bilgi edinme başvurusu, 17.11.2015 tarihinde “Ceza infaz kurumlarında bulunan yabancı hükümlü ve tutuklular İngilizce yayın yapan TV kanallarını izleme hakkına sahiptir” diye cevaplanmıştır.

* Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsis, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler Hakkında Genelge, 167.

** Algan, A., s 211-212.

*** Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük, 68-3-a.

- **Ayrımcılık**

Türkiye hapisanelerinde tutulan yabancı uyruklu kişilerin çeşitli ayrımcılıklara uğradığını söylemek mümkündür, sağlık hizmetlerine erişim başta olmak üzere karşılanmayan bütün özel ihtiyaçlar zaten ayrımcılık ürünüdür. Bunun dışında kalan bariz ayrımcılık örneklerine ise mahpusların yazmış olduğu mektuplarda rastlayabiliyoruz.

Dil bilmedikleri için kendilerinin atölyede çalışma imkânından haberdar edilmemeleri de bir çeşit ayrımcılık olarak değerlendirilebilir. Oysa ailelerine ve yakınlarına uzak olmaları sebebiyle maddi ve manevi destek alma yolları da kısıtlı olan yabancı uyruklu mahpusların atölyede çalışmak gibi imkânlardan faydalanmaları maddi sorunları aşmak için bir adım olduğu gibi, ruh sağlığı sorunlarını aşmak için de bir sosyalleşme vesilesi olabilir.

- **Maddi Sorunlar**

Türkiye hapisanelerinde, herkese verilen üç öğün yemek ve aydınlatma elektriği dışında her şey para karşılığı satılmaktadır. Örneğin mahpus çay içmek istiyorsa, kantinden su ısıtıcısı ve çay satın almak, su ısıtıcısını taktığı prizde harcadığı elektriğin ücretini de ödemek zorundadır. Televizyon izlemek istiyorsa kantinde satılan televizyonu almalı ve onun yaktığı elektriğin parasını da vermeli. Daha da önemlisi bütün temizlik malzemelerini kendi parasıyla satın almak mecburiyetindedir. Yoksa kendisini ve çamaşırlarını temizleyebileceği sabuna sahip olamaz. Mahpuslar için hayli önemli olan bu gibi ihtiyaçların yanı sıra mektup göndermenin, telefon edebilmenin yolu pul ve telefon kartı satın almak ile mümkündür; bu ihtiyaçlar için de maddi bir kaynağa gereksinim vardır. Eğer mahpus maddi güçten yoksunsa ailesi ve yakınlarıyla haberleşebilmenin olanaklarından da yoksundur. Bu sebeple yeterli pa-

rası olmayan mahpuslar hapishane yaşantısında hayati denebilecek zorluklar yaşar.

Çok düşük ücretler karşılığında olsa dahi, hapishanede para kazanma yollarından biri kapalı hapishanelerin iş atölyelerinde çalışmaktır. Açık hapishaneler ise zaten çalışma esasına dayalı olduğu için, açık hapishanede tutulmakta olan tüm mahpuslar düşük ücret karşılığı çalıştırılır. Bazı mahpuslar ise ailelerinin ve yakınlarının kendilerine yollayabildikleri para ile geçinmeye çalışırlar.

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere yabancı uyruklu mahpusların yakınlarından uzak olması, kendilerine maddi yardımda bulunacak kişilerden de uzak oldukları anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, ziyaretçilerinin sıklıkla gelememesi ve maddi yardımda bulunamamaları yabancı uyruklu mahpusların herhangi bir ihtiyacını karşılamak için sahip olması gereken parayı ancak hapishanede çalışarak kazanabileceği anlamına gelir.

Yabancı uyruklu mahpusların dil engeli nedeniyle haklarından haberdar olamamaları iş atölyelerinden ve çalışma imkânlarından da faydalanamamalarına sebep olur. Yabancı uyruklu mahpuslar diğer mahpuslar gibi çalışmalarının karşılığında oldukça az bir ücret alırlar (mahpusların bir günlük ücreti çıraklar için 8,50, kalfalar için 9, ustalar için 11 TL'dir). Ağırlaştırılmış müebbet olan mahpuslar ise iş atölyelerinden ve kurslardan faydalandırılmamaktadırlar.*

* Hapishaneletle çalışma, bir başka ifadeyle "işçi mahpuslar" konusunda yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına CISST'in talep ettiği şu kriterleri dile getirmek gerekmektedir: 1- Çalışmak zorunlu olmamalıdır, 2-Çalışan mahpus ile çalışmayan mahpus arasında bir statü farkı oluşturulmamalıdır, 3- Maaşlar sendikaların da katılımıyla yeniden belirlenmelidir, 4- Çalışan mahpusların sigortalı emekliliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir, 5- İş güvenliği ve işçi sağlığı açısından uzman denetimlerine açık olmalıdır.

- **Göçmen Statüsünde Olmak**

Yabancı uyruklu mahpuslar, tutuklandıkları ülkede ikamet izinlerinin olmaması veya işledikleri suç nedeniyle izinlerinin kaybedilmesi durumunda hapsedilmelerine ek olarak sınır dışı edilmeye cezalandırılmaktadırlar. Mahpusların sınır dışı edildikleri ülke ile hiçbir ilişkileri olmayabilir; dilini konuşamayabilir, kültürünü bilmeyebilirler. Bazı durumlarda da sınır dışı edildiği ülke mahpusu almayı kabul etmeyebilir. Bu gibi durumlar bireyin uzun süre belirsiz bir statüde kalmasına neden olur.*

Sürenin yetersizliği sebebiyle yabancı uyruklu kadınlar, çocuklarıyla kalan kadınlar, yabancı uyruklu çocuk mahpuslar ve yabancı uyruklu LGBTİ mahpuslara değinemedim. Daha detaylı bilgi için TCPS Kitaplığı'ndan çıkan *Hapiste Yabancı Uyruklu Mahpus Olmak* kitabına bakabilirsiniz.

* Arabay, T., s 92.

TÜRKİYE'DEKİ YABANCI MAHPUSLARIN HAPSEDİLMİŞ HAKLARI

Arın Gül Yeniaras*

Türkiye hapisanelerinde yabancı mahpusların durumunu somut örnekler üzerinden tek tek niteledikleri için, bu yazı, mağduriyetlerin “hak ihlalleri”ne tercümesi ekseninde, yasal bir zemin ile sınırlı kalmayacak. Bu bağlamda da, bir hukuk alanı yaratmak için önce tanımların yanına bazı notlar almakta fayda olabilir.

Bu yazının başlığını neden “hapsedilen haklar”?

Türkiye’de yabancı mahpusun mağduriyetlerine, o kişinin “ihlal edilen hakları” değil de, “hapsedilen hakları” olarak yaklaşmak biraz daha elverişli olabilir. Çünkü hak ihlalden farklı olarak “hapsedilen haklar” demek, hakkın öznesi yani yabancı mahpus ile bu kişinin yasal hakkı arasında hiç bağlantı kurulmamış bir durumu ifade ediyor. Türkçe dilini bilmeyen bir insan, Türkiye’de hapsedildiğinde bir suçlamanın Türkçe söylenen sözcüklerine hangi uzaklıkta ise,

* Avukat.

yasal hakları da o kişiye o uzaklıkta, oldukları yerden çıkamaz, hapis haldedir. "İhlal" nitelemesi bir hakkın; eksik uygulanışını, kötü uygulanışını kastediyor diye kabul edersek, bir yabancı mahpusun Türkiye'de 'hakkının varlığından dahi haberi olmayışını' ihlalden farklı bir yere koyabilmemiz gerekir.

Mevzuat işaretlemelerine geçmeden önce bir işareti de "yabancı"lık haline koymak ihtiyacı doğuyor. Birleşmiş Milletler'in 2009 yılında yayımladığı "Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı"nda yer verdiği tanıma göre; 'yabancı mahpuslar', "hapsedildikleri ülkenin pasaportunu taşımayanlardır." Peki, Türkiye'de 'yabancı mahpus'ları konuşurken Türkiye Cumhuriyeti devleti pasaportunu taşıyan ve fakat Türkçe bilmeyen halkları hangi tarafa koyacağız? İşte bu noktada tanım genişliyor. Yani, başka pasaporta sahip kişiler olduğu kadar, savunmasız bırakılmış, ötekileştirilmiş ve kasıt veya ihmal ile adalete erişimleri engellenmiş, bu coğrafyada yaşayan ırksal ve etnik azınlık halkların mensupları yani "yabancılaştırılmış" kişilerdir aynı zamanda yabancılar. Türkçe bilmeyen bu kişiler de, hiç şüphesiz ne ile suçlandığını dahi anlayamadan özgürlüğü tahdit edilmiş ve hapsedilmiş kişilerdir. Haklarına erişimde dil engeli bulunan kişilerdir, ta ki bir tercüman gelip anadilinden, kendisine yöneltilen suçlamaları ve haklarını tercüme edene kadar.

Yabancı mahpuslar, hapisane harici çözümlere erişim hakkından (adalete erişim hakkının bir parçası) da mahrum bırakılıyor çünkü zaten "yabancı" oldukları için sürece daha en başından, haklarını, hak arama yollarını bilmeden ve neticede hak talep edemeden başlıyorlar.

Avrupa için istatistiki dağılım konuşulabilirken, Türkiye için yabancı mahpuslara ilişkin rakamlar hâlâ güncel değil. Hazırlanışından bu yana zaman geçmiş olmasına rağmen, Türkiye için yabancı mahpus bilgilerini kamuoyuna aktaran kaynaklardan en önemlisi, hapisha-

nelerde olan bitenin en dolaysız paylaşımlarının yer aldığı, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği'nin (CİSST) "Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Projesi Sonuç Raporu (Kasım 2013)".

Yabancı mahpusun hakları nelerdir? Türkiye hangi korumaları yerine getirmekle mükelleftir?

İlk önce yabancı bir kişinin Türkiye'de gözaltına alındığını yani mahpus olmaya giden ilk adımı yaşayalım birlikte. Türkiye'nin taraf olduğu "Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi"nin 36'ncı maddesine göre; *"İlgilisi talep ettiği takdirde, devletin yetkili makamları, konsolosluga görev çevresinde tutuklanmasından, hapsedilmesinden veya önleyici mahiyette veya herhangi bir şekilde gözaltına alınmasından vakit geçirmeksizin söz konusu konsolosluğu haberdar edeceklerdir"*.

Konu, dava aşamasında, ulusal mevzuatta, Ceza Muhakemesi Kanunu madde 202'de de yer buluyor. Duruşmada "iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktaların sanığa tercüme edilmesi" ifadesi ile...

Peki, Türkiye altına imza attığı bu uluslararası sözleşme hükmüne sadık bir pratik ile mi hareket ediyor?

Cevabı uygulamacılar veriyor:

Almanya, İngiltere, Kenya, Hollanda gibi ülkelerin Türkiye'deki konsolosluk yetkililerinin ifadelerine göre; Türkiye'de, avukatlar baroların ilgili servislerinin yönlendirmesi ile geliyor ve fakat gözaltındaki yabancı kişinin savunmasını yapacak avukat da dil bilmeyebiliyor, (kolluk görevlileri zaten iletişim kuracak, suç isnadını anlatacak yeterlilikte dil bilmiyor) ve bu halde, kişinin bir avukat ile temsil edilmesi hakkının kullanımı da imkânsızlaşıyor.

Pratikte, devletin etkili bir tercümanı gözaltı zamanında veya yargılama esnasında bulundurmasının sonucu ne olabilir?

- Daha gözaltına alınma ya da yakalanma aşamasında, konsoloslukları derhal haberdar ederek dil desteği talebinde bulunmaması, bu aşamada kişinin tutuklanmasını, sonra da hüküm giymesini adeta kolaylaştıran bir etkene dönüşüyor.
- Yine iletişim kuramaması gerekçesi ile ve Türkçe bilmemesi dolayısıyla, kişi hapisanede neyin disiplin suçu olduğunu bilmediği için sürekli ve giderek ağırlaşan disiplin cezalarına maruz kalıyor.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin de altında imzası olan Türkiye'deki bu uygulama, kendisi için bağlayıcı olan bu sözleşme tarafından bakılınca nasıl görünüyor?

Adil yargılanma hakkının yani 6. maddenin ihlali gibi görünüyor. Ek olarak bu madde çatısındaki "savunma hakkı"nın açık bir ihlali.

Kendisine yöneltilen suçlamayı anladığı lisanda ama açık biçimde anlatılmadığı için anlayamayan kişi kendini savunmak için gereken argümanları da ileri süremiyor veya sürülmesi için savunmanına bilgi veremiyor.

Hemen burada dönüp hızlıca savunmanın meslek örgütü barolara bakalım, nasıl bir pozisyon belirliyorlar?

Örnekse, Antalya Barosu Başkanlığı düşünmüş, "anadilde savunma hakkı"na ilişkin anadilde savunma yapma hakkını "üniter yapıya tehdit" olarak tespit etmiş ve bunu 6.12.2012 tarihli basın duyurusu ile şöyle duyurmuş:

"Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının arasında ayırım yaratılmasına, yargı dili ve dolayısıyla kamuya Türkçe'den başka bir resmi dil getirilerek anayasanın ihlal edilmesine, ülkenin üniter yapısının bo-

zularak parçalanmasına, hukuka ve anayasaya aykırı uygulamalara Antalya Barosu olarak karşıyız.”

Neden karşıyorsunuz? Hangi dayanakla karşıyorsunuz? Sizin karşı oluşunuz ve açıklamanız avukatlarınız üzerinde nasıl bir baskı yaratacak? Bununla hareket eden avukatın bu hali sanığın haklarına nasıl yansıtacak? gibi sorular havada asılı kalıyor. Bir baro yönetiminin böyle bir duyuruyu resmi internet sitesinden yayınlatabilmesi, yabancı mahpusun kendini nasıl ifade edebileceğine ilişkin, Türkiye’de savunmanın refleksi, titizliği ve özenini göstermesi açısından bu tartışmayı ilgilendiren bir konu.

Yabancı mahpusun dil engelini aşmak için yapılabilecekler arasında Güney Afrika örneğinde olduğu gibi “etnik azınlıkların dillerini konuşan personelin işe alımı” var. Türkiye için de koşulları zorlayan bir tedbir değil. Yapılabilir.

Yabancı mahpusun, dil problemi yaşaması neticesinde etrafı ile iletişim kuramaması sadece adalete erişim hakkını ihlal etmiyor çok önemsenmesi gereken bir ihlali de işaret ediyor aynı zamanda, o da; sağlığa erişim hakkı. Sağlık kontrolünden geçirilen yabancı kişi, hapishane personeline, hekimine, hemşiresine, memurlarına ve o sırada etrafında her kim varsa o yetkiliye şikâyetini/sağlık sorununu anlatmaya uğraşıyor ama bu kişiler anlatılanı o dili bildikleri ölçüde anlıyorlar ve eğer dil bilmiyorlarsa ya yanlış teşhis koyup yanlış tedavi uyguluyorlar, ya da teşhis koyamıyorlar. Özellikle HIV Pozitif gibi bakımı ve tedavisi zamanında ve özenle yapılmaz ise, hayati riski doğacak yabancı mahpuslar bakımından Türkiye hapishanelerinde kaygı verici pek çok vaka bilgisi var. Yabancı mahpus kendini ifade edemediği için, ilaç alamıyor, aldığı ilaç yanlış ilaç oluyor ve bu kez yan etkilerle başkaca rahatsızlıklar başlıyor.

Bu saydığımız durumların hepsi de, “eşit sağlık hizmeti alma

hakki"nın ihlalidir. Uluslararası Cezaevi Tıp Hizmetleri Konseyi kararı, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme; Yaşam hakkı, Sağlık hakkı ve İşkence ve Kötü Muamele Yasağına Dair Genel Düzenlemeler; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (md 2, 3); İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (md 3, 5, 25); Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesindeki (md 6, 7) hükümler tüm insanlar için geçerli olduğu gibi hapisanelerde bulunan yabancı mahpuslar için de geçerli. Ancak gerektiği gibi uygulanmıyor.

Bir başka mesele maddi imkânsızlık. Yabancı mahpus, ailesi ile Türkiye'de bulunmamaları dolayısıyla çoğu zaman görüşemiyor. Yaptığı telefon konuşmaları, eğer telefonla aradığı yakınları uzak bir ülkede ise bu mesafeye göre giderek artan görüşme ücretlerini karşılayamıyor. Düşünün ki, bilmediğiniz bir ülkedesiniz, tanıdığınız, yakın olduğunuz, konuştuğunuz hiç kimseniz yok, temel ihtiyaçların dahi para ile satıldığı hapisanede atölye çalışmalarına katıldıkça elde ettiğiniz çok cüzi ücretlerle telefon kartı satın alıp kendi dilinizde konuşabileceğiniz çok sınırlı bir zamanınız var. Bu koşullar altında eğer bir sebeple atölyede çalışmanız engellenirse (ki engellendiği örnekler mevcut) sabun, ped gibi temel ihtiyaçlar dahil hiçbir şeye ulaşmadan, hiç kimse ile konuşmadan bir yabancı mahpus olarak gittikçe ağırlaşan koşullarda yaşamaya çalışıyorsunuz.

İşte bu karanlık tabloda bir yabancı mahpusun aklını yitirmemesi için psikolojik destek almaya ihtiyacı doğuyor. CİSST'in araştırmalarına göre, Maltepe 2 No'lu L Tipi Hapishanesi'nde, bir psikoloğa 1400 kişi düşüyor. Bu rakam gerçek dışı gibi görünse de bundan yaklaşık bir sene önceki yapılan ziyarette alınan rakamlar. Bu psikolog da dil bilmiyorsa yabancı mahpus açısından durum yine bir kısır döngüye işaret ediyor. Burada da yine sağlığa erişim hakkının ihlali mevcut.

Konu her ne kadar; Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan "Mahpuslara Uygulanması Gerekli Asgari Standart Kurallar", Dünya Tabipler Birliği'nce 1975 yılında kabul edilen ve 2006 yılında gözden geçirilerek düzeltilen "Tokyo Bildirgesi", Avrupa Konseyi bünyesinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik "Avrupa Cezaevi Kuralları" hakkında (2006) 2 no'lu Tavsiye Kararı, Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) belgesi gibi resmi rapor ve belgelerde düzenlenmiş ve belirli standartlara bağlanmış ise de, Türkiye fiiliyatta bu anlaşmalara hiç varılmamış gibi bir işleyişi sürdürüyor.

Çok önemli bir başka mesele, yabancı mahpusun kendi ülkesine nakli ve cezanın burada infazının sürdürülmesi meselesi. Hükümlülerin Nakline Dair Avrupa Sözleşmesi'ne Türkiye üç çekince koymuş ve Sözleşme'yi bu hali ile imzalamıştır. Bu çekinceler; (i) yazışmaların diplomatik kanaldan yapılması, (ii) nakle esas tüm yazışma evrakının Türkçe tercümeleri ile birlikte iletilmesi ve (iii) nakil masraflarının Türkiye'deki mevzuata uygun olarak infaz devleti veya her iki tarafın anlaşması halinde hüküm devleti tarafından ödenebilmesidir.

Türkiye'deki cezaevi koşullarında yani mahpusların günde 7-10 TL arasında çalıştırıldığı bir düzende en az 10bin - 15 bin lira artı adli para cezası gibi meblağların biriktirilmesi kuşkusuz gerçekçi değil. Parasızlık da, dil sorununun yanında, yabancı mahpusun adalete erişiminin önünde bir engel.

Diyelim ki, yabancı mahpus bir biçimde nakil için gereken parayı topladı. Hemen ülkesine gidebiliyor mu? Hayır gidemiyor.

Yabancı mahpusun nakil talebi Dış İşleri Bakanlığı'na ilgili ülkeye iletiliyor ve eğer ülkeden onay gelirse, yabancı mahpusun oradaki ceza infaz koşulları da öğrenilip, nakline ilişkin karar Adalet Bakanı

tarafından veriliyor. Bu karar verme süreci bütün masraflar ödenmiş olsa dahi, 3 yıl gibi çok uzun süreleri bulabiliyor.

Adalet ve sağlığa erişim hakkı, insanların haklarda ve onurlu yaşamda eşitliği gibi çok temel ilkelerin varlığını sürdürmek, hukuki düzenlemelerinde ve pratiğinde bu ilkelere uygun bir yaşam tasarlamak hiç şüphesiz devletin pozitif ve negatif yükümlüklerinden. O sebeple de yabancı mahpusu tartışırken, ülkenin ekonomik, siyasi, kültürel koşulları gibi parametreler bir “yabancı” olmanın maliyetini günlük yaşamda nasıl belirliyorsa hapisanede de bundan farklı sonuçlar doğurmuyor, hatta öğrenilmesi ve önlenmesi güç durumlar yaratabiliyor.

Avrupa'da da Türkiye'de de giderek artan yabancı düşmanlığı ve Türkiye özelinde sınır tanımayan nefret söylemleri beraberinde değersizleştirme, itibarsızlaştırma gibi telafisi belki nesillerce sürecek bir kutuplaşmaya hepimizi sürüklüyor. Yabancı mahpuslar için haklarının kendilerine bildirildiği ve etkin savunma yapabildikleri bir dünya oluşturma çabasını elden bırakmadan şunu da belki daha sık hatırlamak gerebilir: İlkokul kitaplarında, medya dilinde, televizyon dizisi, köşe yazıları gibi kitlelere kolay ulaşan kültür ürünlerinde ve siyasi demeçlerde her gün tekrarlanan ve “popüler” hale gelen, yok etmek icazetine kadar varan ayrımcılık ve ötekileştirmenin olduğu bir ortamda haklarınızı bilmek bunları vurgulamak hatta uluslararası koruma usullerini işler kılmak tek başına yeterli olmayacaktır. Türkiye'de, yabancı mahpusların durumu hakkında temas etmeye çalıştığımız bu ihlaller, kuşkusuz bir atmosferin de neticesidir. O hapisane koşullarını değiştirecek dönüştürecek olan, bunu eleştirecek, eşitleyecek, hukukileştirecek hatta adil hale getirecek olan o hapisanenin topraklarında olduğu ülkeyi yöneten devletin politikasıdır. Devletin bu anlamda ısrarı, siyaseti, egemen anlayışı ve hâkim dili, ilişkiler bütünü üzerinde yadsınamaz bir etki yaratır.

Bu yüzden de bu ülkede yaşayan halkların insanları olarak, 'yabancı' olarak nitelenen bu insanlara da daha iyi muamele edebilmek için, hukukun iyice bükülen omurgası kırılmadan önce, bir diktatörlüğün değil, temel hakların, insan onurunun ve eşitliğinin dokunulmaz olduğu bir geleceği inşa, sadece hukukçuların veya hak savunucularının değil bu toplumda yaşayan istisnasız herkesin sorumluluğudur. Buradan hareketle; bir dili, bir ağacı, bir dereyi de bu sorumlulukla savunan, temel haklarını onurlu mücadeleler ile talep eden herkesi saygı ile selamlıyorum.

MAHPUSTA YABANCI OLMAK VE ÇOCUKLU KADINLAR

*Zeynep Çukadar**

Yabancı uyruklu kadınların hemen hepsi uyuşturucu veya hırsızlık sebebiyle cezaevinde bulunmaktadır. Yabancı uyruklu kadınlarla yaptığım görüşmelerde, genel itibari ile Azerbaycan, Özbekistan gibi daha çok doğu ülkelerinden gelen kadınların, Türkiye'de öncelikle olarak çalıştıkları, yaptıkları işlerin genel itibari ile çocuk bakımı ve ev temizlikleri gibi iş kollarında olduğu fark edilmiştir. D.J. Stteffensmeier, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha çok tek başına veya iş birliği yoluna gitmek suretiyle suç işlediklerini belirtmiştir. Büyük çaplı hırsızlar veya benzer suç girişimlerinde kadınlar ikinci planda kalmakta, suçun organizasyonu veya işlendiği esnasında temel fonksiyonlar erkekler tarafından yerine getirilmektedir. Bu çalışmada, kadınların iki fonksiyonu olduğu; ya cinsel araç olarak ya da erkeklerin yönettiği suç faaliyetlerinde daha az dikkat çekmeleri, kolayca bilgi sağlayabilmeleri ve çalıntı malları saklayabilmeleri

* Sosyal Çalışmacı.

sebebiyle, suç gizlemede araç olarak kullanılmakta oldukları ifade edilmiştir. Benzer bir şekilde bu kadınlarla yapılan bireysel görüşmelerde, Türkiye’de tanıştıkları erkekler tarafından suça sürüklendikleri ve çalıştıkları evlerde bulunan kıymetli eşyaları çalmaya teşvik edildikleri öğrenilmiştir. Daha çok güney ülkelerden gelen kadınların da benzer bir şekilde uyuşturucu çeteleri tarafından kullanılarak, vucutlarında uyuşturucu taşımaları sonucunda cezaevlerine girdikleri öğrenilmiştir. Kadın suçluluğu açısından ele alındığında kadınların genel itibari ile hangi suç grubu ile gelirse gelsin, mutlak suretle bir erkeğin yönlendirmesi ile cezaevlerinde bulunduğu yapılan görüşmelerde elde edilen bilgi olarak karşımıza çıkar.

Yabancı uyruklu kadınların cezaevlerinde karşılaştıkları problemler ise genel itibari ile ayrımcılık, adalet mekanizmalarında kendilerini ifade zorlukları yani dil engeli, yalıtılmışlık, kültür ve din, çocuklu kadınların yaşadığı zorluklar başlıkları altında toplanabilir. Yabancı uyruklu kadınların en önemli sorunlarından birinin ailelerinden uzak bir ülkede cezalarının infaz edilirken, sosyal destek sistemlerinin bulunmamasıdır. Yabancı uyruklu mahpuslar, öncelikli olarak ceza infaz süreci içine dahil edildiklerinde, konsoloslukları aracılığı ile ailelerine ulaşabilmektedir. Bu ise ceza evinden gönderdikleri dilekçeler ile mümkün kılınmaktadır. Öncelikli olarak konsolosluklara cezaevinde bulduklarının haberini veren mahpuslar, ailelerine ulaşmak istediklerini ve aileleri ile telefonda görüşmek istediklerini beyan etmektedir. Bu duruma istinaden ise, konsolosluklar vatandaşı oldukları ülkelerle yazışarak verilen telefon numaralarının kişinin ailesine ait olup olmadığını teyit etmekte ve akabinde kişilerin aileleri ile görüşmeleri mümkün kılınmaktadır. Ancak tahmin edildiği üzere, bu işlemler oldukça uzun süreler almakta ve kişilerin aileleri ile görüşmeleri 1-2 yıl gibi süreler almaktadır. Konsoloslukları olmayan ve temsilcilikleri bulunan yabancı uyrukların ise durumu daha da zorlaşmaktadır. Temsilciliklerin genel itibari ile ülkemizde o ülke ile ticari işler ger-

çeken firmalar olması sebebiyle, kişilerin cezaevinde ziyaretleri mümkün olmadığı ve keyfiyete bağlı olması sebebi ile kişilerin sosyal destekleri bulunmamaktadır. Temsilcilikleri dahi bulunmayan çeşitli ülkelerin vatandaşları cezalarının infazları süresince çok daha dezavantajlı durumlar yaşamaktadırlar. Konsolosluklar genel itibari ile üç ay da bir, sene de bir gibi süreç aralıkları ile kişileri ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerde kişiler, aileleri, işlemleri gibi durumlar hakkında bilgi almakla birlikte, varsa var olan sorunları ve ceza infaz kurumları ile ilgili şikâyetlerini dile getirmektedir. Ancak gözlemlerime bakılırsa bu durumlarda, kişiler yaşadıkları ayrımcı tutumların ayrımcılık olduğunu bile fark etmemekte, yaşanan ayrımcılıkları normal kabul etmeleri sebebi ile ifade etmemektedir. Ancak yine de aldıkları sosyal destek, kendilerini değerli hissettirmekte ve kişilerin psiko-sosyal yönden rahatlamasını sağlamaktadır. Temsilcilikleri ile bağlantı kuramayan ve ziyaretçisi gelmeyen kişilerin yaşadıkları durumlar ise son derece ağır geçmektedir. Aileleri ile işlemlerin sonucunda 1-2 sene içinde ilişki kurabilen kadınlar bir şekilde bağlarını devam ettirebilirken, bağlantısı kopanların, ailelerine yönelik merakları ise kişilerde psikolojik olarak ağır tahribatlar yaratmaktadır.

Kişilere, uyuşturucu ticareti sebebiyle verilen cezalar genel itibariyle taşıdıkları malın cinsine ve ağırlığına göre değişmekle birlikte 6 ila 18 yıl arasında değişiklikler göstermektedir. Bu süreçler içinde ise aile bağlarının kurulmaya çalışılırken geçen sürenin uzunluğu, kurulduğu takdirde ailelerinden uzakta geçirdikleri uzun yıllar; kişilerin sosyal destek sistemlerinin yalnızca haftada 1 kez 10 dakikalık telefon görüşmeleriyle sağlanması yaşadıkları en önemli sorunlardandır. Bu nedenlerle kişilerin yargılanma süreçlerinden sonra, ülkelerle geri gönderme anlaşması yapılmalı ve kişilerin infazlarının buldukları ülkelerde gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu durum kişilerin talepleri doğrultusunda değerlendirilmelidir. Ayrıca yabancı uyruklu kişilerin aile üyeleri ile görüşmemeleri sebebi ile telefon

görüşmelerinin, Türk vatandaşı olup, aileleri ile görüşen kişilerden daha fazla olması sağlanarak, kişilere pozitif ayrımcılık uygulanabilir. Ülkemizle geri gönderme anlaşması olan ülkelere, kişilerin sevkleri ise olabildiğince hızlı olmalı –çünkü bu süreçler de genel itibari ile 2 yıla yakın zaman almaktadır– ve olmayan ülkelerle de anlaşmalar yapılarak kişilerin özellikle çocukları ve aileleriyle olan ilişkilerinin devam etmesinin önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Kadınların özellikle renklerinden, cinsiyetlerinden ve özel durumlarından kaynaklı yaşayabilecekleri ayrımcılıklar düşünülerek çeşitli özel politikalar geliştirilebilmelidir. Özellikle Afrika kökenli olup HIV Pozitif olan kişilerin ceza infaz kurumları içinde izole edilmeden çalışma haklarına ulaşmaları sağlanmalıdır. Ceza infaz kurumlarında çalışan personellere yönelik, kurum idaresinin desteği sağlanarak, bu tarz hastalıklar hakkında bilgilendirme ve yaratıcı drama gibi yöntemler kullanılarak ayrımcılık ve insan hakları konularında duyarlı olmalarını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Bu durumların farkında olmayan personel ve mahpuslar arasında gerilime de sebep olabileceği öngörülmesi gereken konulardır. Renkleri farklı ve özel durumları olan kadınların, genel itibari ile kurum içinde çalıştırılırken, nerelerde çalıştırılmakta olduklarına bakılarak, olası ayrımcı tutumlar üst kamu birimleri veya sivil toplum kuruluşları tarafından fark edilmeli ve kurum idaresine fark ettirilmelidir.

Kişilerin ceza infaz kurumlarına gelişlerine kadar geçen süreç içinde yaşadıkları dil sorunlarının bulunduğu aşikâr olmakla birlikte, özellikle ceza infaz kurumlarında kendi ana dillerinde kendilerini ifade etme durumları bulunmamaktadır. Ancak kişiler çoğunluklu olarak İngilizce dilini kullanmakta, fakat ceza infaz kurumu personellerinde İngilizce kullanım düzeylerinin çok düşük olması sebebiyle, kişilerin kendilerini ifade etmelerinde sorunlar ve aksaklıklar yaşanabilmektedir. Kişilerin hiç bilmedikleri bir ülkede kendilerini ifade edemedik-

leri ve nasıl çalıştığını anlamadıkları adalet sistemi içinde son derece travmatik olayların yaşanmasına yol açabileceği sebebi ile, özellikle ortak dil olan İngilizce dilinde ceza infaz kurumu ve adalet sisteminin nasıl işlediği konusunda broşürler hazırlanması kişilerin, süreçlerin nasıl işlediği konusunda bilgilendirilmesini sağlayacağı için son derece önemlidir. Gerek ilk girişleri gerekse yargılanma süreçlerinde yaşanan krizi ve travmaların etkilerini en aza indirgeyebilmek adına, çeşitli sivil toplum kuruluşları, kamu birimleri veya gönüllü kuruluşlarla ceza infaz kurumları irtibat içinde kalarak, hukuksal anlamda destek verecek birimlerin kişilere toplu danışmanlık hizmetleri verdiği bilgilendirme toplantıları düzenlemesini sağlamalıdır.

Yine yabancı uyruklu kadınlar ve diğer tüm kadınların yaşamsal deneyimlerine bakıldığında, hepsinin yaşamında birçok travma yaşamış oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle ceza infaz kurumlarının özellikle psiko-sosyal servis birimlerinin etkileri önemi kurum idarelerine fark ettirilmelidir. Bakanlık tarafından psiko-sosyal servis çalışanlarına yönelik çeşitli terapi eğitimleri verilmesi sağlanmalıdır. Birçok kadının yaşamlarında tecavüz, göç, aile parçalanması, şiddet gibi ciddi ve büyük travmalar yaşayarak son kertece ceza infaz kurumlarına geldikleri ve bu süreçlerin kadınlar için çok daha ağır geçtiği gözlemlendiğinden, özellikle kadınlar, LGBT, engelli, hasta ve yaşlı gibi özel ihtiyaç sahibi olan bireylerle çalışan meslek elemanlarının donanımlara sahip olması sağlanmalıdır. Bu işe çeşitli özel terapi eğitimlerinin bakanlık bünyesinde çalışan personele verilmesi ile mümkündür. Bu alanda destek veren sosyal hizmet uzmanları ve psikologların terapötik destek vermeleri için özel eğitimlere ihtiyaçları vardır.

Yabancı uyruklu kadınların sorunlarının yanı sıra, anneleri ile birlikte kalan çocukların durumları da son derece önemli bir konudur. Büyüme ve gelişmenin sağlıklı olabilmesi için, çocukların temel gereksinimleri olan beslenme, eğitim, sağlık, bakım, sosyal ve duy-

gusal gereksinimlerin sağlanması gerekir. Bu temel gereksinimleri karşılanmayan çocukların büyümesinde ve gelişmesinde aksaklıklar yaşanır. 0-6 yaş grubunda çocukların gelişimleri; motor, sosyal ve duygusal, dil ve zihinsel gelişim evrelerinde problem yaşanmamasına bağlıdır. 0-1 yaş aralığında bulunan çocukların özellikle ihmal edilmemesi gereklidir. Bu aşamada ceza infaz kurumunda bulunan annelerin, cezaevinde bulunmaları ile birlikte yaşadıkları ağır travmalar, tartışmasız olarak çocukları da etkilemektedir. Bu yaş aralığında bulunan çocuklar, zamanla oyuncaklarını, biberonlarını tutmaya başlarlar. Ancak kadın ceza infaz kurumlarında çocukların oyuncak ihtiyaçlarının genellikle güvenlik gerekçesi ile karşılanmasında aksaklıklar yaşanmaktadır. 2 yaş grubu çocukların, yürümeye başladıkları dönemde cezaevi koşullarının olgunlaşmamış olması nedeni ile genellikle anne kucagında olması çocukların kendilerine duyacakları güvenin ve bireyselleşmesinin önündeki en büyük engeller arasındadır. Bu dönem çocuklara yönelik oyuncak, beşik gibi ihtiyaçların karşılanması ve buldukları alanların düşme tehlikelerinden arınmış olması son derece önemlidir. Zihinsel gelişimlerini desteklemek adına çeşitli oyuncakların ve kitapların bulunması ve beslenmeleri için özel bir takım ek besinlerin sağlanması gerekmektedir. 1-2 yaş grubunda bulunan çocukların taklit davranışları başlar ve bu gruptaki çocuklar için ceza infaz kurumlarında diğer kadınlarla bir arada bulunan kadınların davranış kalıpları çocukları olumsuz olarak etkilemektedir. Ceza infaz kurumunda bulunan kadınların genel itibarı ile çok fazla küfür, argo ile iletişim kurması, sürekli olarak ceza infaz süreçleri hakkında konuşuyor olmaları sebebi ile çocuklar bu konuşmalara bağlı olarak olumsuz model davranışlar geliştirebilmektedir. Birbirleri ile kurdukları iletişim tarzları argo sözcükler içeren, infaz süreçleri hakkında konuşulan ve agresyonların yüksek olduğu ortamlarda yetişen çocukların geliştirdikleri taklitlerin farklı olmaması sebebi ile çocuklar bu durumlardan etkilenmekte ve taklit

geliştirmektedir. Yabancı uyruklu kadınların bu anlamda çok daha dikkatli ve eğitilmiş olduğu söylenilebilir. Ancak çocukların farklı diller konuşulan ve yetişkin sohbetlerine maruz kaldıkları alan içinde geçirdikleri zamanların çocukluklarının gelişiminde olumsuzluklar yaşanmasına sebep olmaktadır. 3 yaş aralığında topa vurma, merdiven inme ve bisiklete binme becerileri kazanması gereken çocukların cezaevi koşulları içinde bunlardan mahrum kalmamaları adına var olan koşulların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. 3 yaş grubu çocukların akranları ile ilişkiye girmesi gereklidir ve sosyalleşmeleri son derece önemlidir ve bu grup çocukların akranları ile iletişime geçebilecek sağlıklı koşullardan mahrum kaldıkları gözlemlenmektedir. Bu süreç içinde yabancı uyruklu çocukların renkleri, dilleri sebebi ile sosyalleşme sorunlarına maruz kaldığı ve tüm bu süreçlerde son derece dezavantajlı olduklarını belirtmek gereklidir. Bu yaş grubu tüm çocukların renkleri öğrenmeleri ve uyaranlara maruz kalmaları gereklidir. Dünyayı keşfetmeye başlayan 3 yaş grubu çocukların cezaevi koşullarında uyaran eksikliklerinin olması sebebiyle gelişimlerinin eksik kaldığı yapılan diğer araştırmalarda da ortaya çıkmıştır. Cezaevlerinin renksiz, resmi, soğuk duvarlara sahip olduğu, koğuş sistemi içinde bulunan fiziki yapılar sebebi ile doğadan uzak alanlarda büyümelerinin önüne geçilmelidir. Motor ve kas gelişiminde çizgiler çizmesi ve makas kullanma becerisini kazanması beklenen çocukların, ceza infaz kurumlarında bu olanaklardan faydalanmalarının önündeki engellerin aşılması sağlanmalıdır. Erkek çocukların 5-6 yaş grubunda anne ve babaları ile özdeşim kurdukları bu zaman dilimlerinde, erkek figürü görmeleri son derece önemlidir. Ancak kadın cezaevlerinde genel olarak çalışanların erkek olması sebebiyle, çocukların bu evrelerinde sağlıklı ilişki geliştirmeleri adına model alacakları cinsiyet gruplarının da olmaması yine çocukların gelişimini etkilemektedir. Bu dönemlerinde oyuncak, kitap gibi temel ihtiyaçları olan çocukların, yabancı uyruklu olmaları sebebiyle

bu olanaklardan kendi dillerinde faydalanamadıkları göz önünde bulundurularak, okuma yazma gibi ihtiyaçlarını kendi ana dillerinde yapabilmeleri adına ortam hazırlanmalıdır. Ceza infaz kurumu içinde kalan ve kreş yaşı olan 0-3 yaş grubu çocukların, anaokulu yaş grubuna dahil olan 3-4 yaş grubu çocukların mümkün olduğu ölçüde ceza infaz kurumlarında bulunmamaları ve dışarıda bulunan okul veya kreşlere gitmeleri sağlanmalıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Kurumu ile işbirliği protokolü yenilenmeli ve bu kuruma bağlı olan kreşler kullanılmalı, çocukların ceza infaz kurumu bahçesinden çıkarak, dünyayı keşfetmeleri sağlanmalıdır.

Aynı zamanda yaşını dolduran ve 6 yaşına giren çocukların ceza infaz kurumu gibi olumsuz bir ortamdan uzaklaştırılması elbette önemlidir. Buna bağlı olarak Hollanda da 9 ay -3 yaş grubu süreçlere kadar anne yanında kalması ve son olarak koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırılarak bir aile yanına yerleştirilmesi sağlanmaktadır. Ancak bu süreç anne ve çocuğun ayrılması gibi travmatik bir olayın yaşanmasına sebep olmaktadır. Hem anne hem de çocuk için son derece ağır yıkıcı etkileri olan bu durum sebebiyle, çocuklu annelere yönelik tasarlanmış yeni çağdaş ceza infaz kurumları yapılması önemlidir. Bu kurum içinde çocukların faydalanabileceği bahçelerin ve parkların olması, çocukların zarar görmelerine sebep olacak tüm aksaklıkların ve fiziki şartların düşünülmüş bir cezaevi projesinin yapılması gereklidir. Bu tarz bir ceza infaz kurumunda sadece çocuklu annelerin kalması mümkün kılınmalı ve annelere çocuk yetiştirme ve gelişim evreleri, oyunların çocukların zihinsel gelişimindeki önemi gibi konularda annelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak, psiko-sosyal servis elemanlarınca eğitimler verilmesi sağlanmalıdır. Sağlıklı ebeveynlik dersleri, çeşitli meslek edindirme kursları verilerek bireylerin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Böylesi bir projede çocuklar, anneler bu derslere katılım sağlarken, personeller eşliğinde bahçe veya benzeri alanlarda oyun oynamaları sağlanabilir.

Böylelikle annelerin çocuklarını kreşlere göndermeleri ve çocukların boş zaman değerlendirilmesi sağlanabilir. Tüm bu sebeplerle; Adalet Bakanlığı tarafından çocuklu kadınlara yönelik olarak farklı bir proje tasarlanması mümkün kılınabilir. Tasarlanacak olan cezaevinin, bir kampüs içinde olması ve müstakil evler şeklinde düşünülmesi, 1+1 şeklinde olabilecek evler şeklinde tasarlanmaması bu sürecin çocuklar açısından en az hasarla atlatılmasını sağlayabilir. Evlerin komşuluk ilişkisini yürütebilecekleri, marketten alışveriş yapmalarının sağlanabileceği, süreç içinde çocukların sosyalleşmesinin mümkün kılındığı bir sistem içinde düşünülmesi önemlidir.

Var olan durumda anne ve çocuğun ayrılmalarının son derece travmatik olması sebebi ile, 6 yaşına gelene kadar çocuk ve annenin birlikteliğini bu şekilde farklı ihtiyaçlara yanıt veren bir kurum projesi ile mümkün kılmak son derece önemlidir. Eğer anne ve çocuğun ayrılması durumu söz konusu ise; Aile ve Sosyal Politikalar ile işbirliğine gidilmeli ve bu çocuklara öncelikler tanınması çeşitli protokollerle sağlanabilmelidir. Bu çocuklar koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırıldığında, her hafta anne ve çocuğun buluşması ve bağlarının kopmaması adına şartlar koyularak bu anlaşmalar gerçekleştirilmelidir. Koruyucu aile hizmet modelinden faydalandırılacak olan çocuğun koruyucu ailesi ile cezaevinden çıkmasına 1 yıl kala bağlarının kurulması sağlanmalıdır. Haftalık ziyaretler ve çocuğun alınarak koruyucu ailede kalmaya başlaması sağlanmalıdır.

Çocuklar kesinlikle kurum bakımına verilmemelidir. Kurum bakımını dünya genelinde vazgeçilen, çocuğu yalnızlaştıran, aile bağlarını kopartan bir modeldir. Genel itibari ile kurum bakımı altına verilen çocukların, akabinde kurumdaki kaçma davranışları sergiledikleri, sokak yaşantısı gösterdikleri, bu durum sonunda maddeye alıştıkları ve suça sürüklendikleri yapılan araştırmalarda ortaya koyulduğu gibi, var olan çalışma yaşamımda edindiğim deneyimlerdir. Özel-

likle cezaevi gibi bir kurumda büyüyen çocukların suçu tanımları ve normalite kavramlarının arasına yerleştirdikleri düşünüldüğünde, çocukların suça sürüklenme riskleri normal kurum çocuklarına oranla daha fazla olacaktır. Bu nedenle çocuklar kurum bakımı altına alınmamalı ve anne ile çocuğun ayrılma zamanları gelmeden önce Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ile işbirliğine girilerek, ceza infaz kurumundan çıkar çıkmaz işlemleri bitmiş bir şekilde gideceği aileye teslim edilmelidir. Bu durumun çocukta yaratacağı tüm travmatik süreçlerle ise Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri personelleri ilgilenmelidir.

Cezaevlerinde Olumlu Örnekler:

Öncelikli olarak HIV Pozitif olan ve yabancı uyruklu kadınların yaşadıkları dezavantajlı durumu düşünmüştüm. Bu durumun değişmesi ve kişilerin koğuş ortamlarından çıkarak, kendilerini iyi hissetmelerini sağlamayı amaçladığımda; kişiler için bir dans grubu oluşturmak ve dansla terapi, yaratıcı drama yöntemlerini kullanarak bir grup oluşturmak istemiştim. Ceza infaz kurumunda bulunan tüm HIV Pozitifleri bir araya toplayarak bir toplantı gerçekleştirdim ve kişilerin bu çalışmaya katılmalarını istediğimi belirttim. Kişilerle yaptığım toplantı oldukça keyifli ve katılım sağlanmış şekilde bitmişti. Ancak bir gün sonra iki kişinin bana bu çalışmaya katılmaları neticesinde HIV Pozitif olmalarını herkesin bileceğini ve bu durumu yaşamak istemediklerini beyan etmeleriyle; aslında fark etmeden benim de kişilerin yaşayacağı ayrımcı tutumları perçinleyebileceğim gerçeğini fark etmeme sebep oldular.

Bu süreç sonrasında dans grubunu yabancı uyruklu ve Türk kökenli olan tüm kadınlara açtım. Öncelikli olarak sanıyorum çeşitli toplumsal baskılar sebebiyle Türk kadınlar katılım göstermedi. Yalnızca yabancı uyruklu kadınların katıldığı bir grup oluşturdum. Bu gru-

ba, bana hastalığını herkesin öğreneceğini söyleyen kadınlardan biri tüm ısrarlarıma ve grubun dinamiğini değiştirmiş olduğumu söylemeye rağmen katılmamakta kararlıydı. Grup öncelikli olarak 8 kişi ile başladı. Danslara ilk olarak yabancı müziklerle başladık ve waka waka, loca loca, single ladies ve Rengarenk parçasının Hintçe versiyonu ile tamamladık. Yaptığımız grup çalışması haftanın her günü öğlen aralığında yapılmaya başlıyordu ve yaklaşık 12.30'dan 14:00'a kadar çalışıyorduk. Çalışmalarda gruptaki arkadaşlıkların, iletişimin, dayanışma ve dostluğun pekiştiğini gözlemledim. Bu süreç yaşadıkları cezaevi koşullarında mutlu olmalarını ve buldukları ortamı 1,5 saatliğine unutmalarını sağlıyordu. Farklı kurs ve etkinliklere katılımların genel itibari ile düştüğü gözlemlenen ceza infaz kurumlarında, dans topluluğumuzun sayısı her geçen gün artıyordu. Her gün dans grubuna yaklaşık olarak 5-6 katılım talebi dilekçesi alıyordum. Ancak bu durumun mümkün olması için ceza infaz kurumu idaresinin destek vermesi ve kişilerin toplanmasını sağlayacak bir personeli bu hizmeti yapması adına görevlendirmesi gerekliydi ki bu durum mümkün olmamıştı.

İlk olarak başladığımız dans son derece basit figürlerden oluşurken, son yaptığımız dans çalışması sanıyorum profesyölen dans ekiplerince başarılı bulunabilecek nitelikteydi. Dans grubunun bu denli tanınması ise, ceza infaz kurumunda yapılan özel etkinlik günlerinde sahne alması ile mümkün kılındı.

Ceza infaz kurumundan tayin sebebi ile ayrıldığımı öğrendiklerinde, yaptığım çalışmanın onlar için ne denli önemli olduğunu, ceza infaz kurumunun yetersiz koşullarına rağmen bana yaptıkları, hayatımdaki en büyük pastayı gördüğümde anladım. Sürpriz bir kutlama ile veda eden yaklaşık 30 kadının ve benim gözlerimdeki yaşlar, hem mutluluk hem de hüznü aynı anda yaşamama sebep olmuştu.

HAPİSHANEDE
ÇALIŞMA VE
ÖĞRENİM HAKKI

TÜRKİYE HAPİSHANELERİNDE ÖĞRENCİ OLMAK VE ÖĞRENİM HAKKI*

Kadir Selamet**

Öğrenim hakkı; bireyin bir değer kabul edilmesi, temel insan hak ve özgürlükleri için mücadele vermeye başlamasıyla birlikte, 1789 Fransız Devrimi sonrası “eğitim hakkı” kavramı olarak gündeme gelmiş ve 1793 Fransa Anayasasının başına eklenen ikinci İnsan ve Vatandaş Hakları bildirisininin 22. maddesiyle, yani “Öğrenim herkesin ihtiyacıdır. Toplum, kamu eğitiminin gelişmesine bütün gücüyle yardım etmek ve öğrenim imkânlarını bütün vatandaşlara sağlamak zorundadır.” cümleleriyle anayasal boyuta taşınmış ve kamu hizmeti haline getirilmiştir. Günümüzde eğitim hakkı, evrensel düzeyde kabul gören hakların ilk sıralarında bulunmakta ve bütün insanlığın bu haktan yararlanabilmesi amacıyla, anayasalarda, yasalarda ve uluslararası belgelerde eğitim hakkına yönelik güvencelere yer verilmiştir.

* Bu yazı konferansta sunulmamıştır.

** Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Hapiste Öğrenci Ağı Temsilcisi.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 42. maddesinde de bu hak "kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" hükmünü ile yer alır. Bu hüküm hiçbir ayrıma tabi tutulmadan, herkesin eşit eğitim hakkına sahip olmasını gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, eğitimin temel bir insan hakkı olması, kamusal sorumluluğu gerektirir; yani devletin, nitelikli eğitimi, herhangi bir ayırım gözetmeden sağlaması gerekir. Yani öğrenimine devam ederken dezavantajlı bir grup olan mahpuslara fırsat eşitliği sağlamak devletin sorumluluğundadır. Devlet, eğitim olanaklarının ve ilgili alt yapının sağlanması yükümlülüğü yanında, hiçbir ayırım yapmadan, herkesi eşit bir şekilde bu haktan yararlandırmak durumundadır. Bundan başka, devletin, kendi dışında diğer bireyler ve kurumlar tarafından da öğrenim hakkının kullanılmasını engelleyen uygulamalara son verecek tedbirleri alması gerekir. Aksi takdirde bu durum eşitlik ilkesinin ihlali dolayısıyla hak ihlallerine sebebiyet verecektir.

Günümüz ceza infaz sisteminin amacının, intikam alma ve suç sayılan fiilin bedelini ödettirme olmadığı, mahpusun iyileştirilmesi, rehabilite edilmesi, topluma kazandırılması tretmanı olduğu söylenmektedir. Mahpuslar, özgürlükten mahrum bırakılmanın sonucunda kaybettikleri haklar dışında, bütün insan haklarına sahip olmaya devam eder. İşte bu anlayışla; cezalandırmanın amacının hükümlüleri topluma yeniden kazandırmak olduğu, onları cezalandırmayı haklı kılmak, ceza adaletini meşrulaştırmak için uydurulmuş bir yalan değilse, mahpusların eğitim hakkı güvence altına alınmalı ve mahpusların özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları için öğrenim hayatına devam ederken yaşadığı eşitsizlikler giderilmelidir.

Ceza adaleti anlayışıyla ceza infaz kurumlarında yapılan tüm eğitimler mahpusların salıverilmesinden sonraki yaşama hazırlanmaları ve uyum sağlamaları için uygulanmaktadır.

Bu durum Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı 46/1 no'lu genelgede eğitim ilkeleri bölümünde kısaca aşağıdaki iki maddeyle açıklanmaktadır:

1. Hükümlü ve tutukluların maddi ve manevi kalkınmaları için eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerekliliği ve yararı bütün dünyaca kabul edilmiştir. Bu faaliyetler, en etkili iyileştirme aracı olduğu kadar, kurum rejiminin gerektirdiği disiplin ve düzene en iyi uyan yaşamış sistemidir.
2. Eğitime yönelik çalışmalardan beklenen; hükümlü ve tutukluların doğru davranış, tutum ve alışkanlıkları benimseyerek, yeniden suç işlemelerini önleyecek ahlâki değerler kazanmalarını sağlamak, kurum hayatını normal hayata yakınlaştırarak, bu kişilerin salıverilmelerinden sonra topluma uyumlarını kolaylaştırmak ve dış olaylara, tahriklere karşı sabırlı, dayanıklı ve soğukkanlı hale getirmektir.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü "Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri Hakkında Genelge" ile "Genç Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirme İşlemleri ve Diğer Hükümler Hakkında Genelge" adlarını taşıyan iki genelge de yayınladı ve mahpusların eğitim ve öğrenimi bu genelgelerle ayrıntılı olarak düzenledi.

Genç yetişkin mahpuslara ilişkin genelgeye göre eğitim ve öğretim çalışmaları şu başlıklar altında ele alınıyor:

- Yetişkin 1 ve 2. Kademe Eğitimi Başarı Kursları
- Açık İlköğretim Okulu ve Açık Öğretim Lisesi
- Açık Öğretim Fakültesi (AÖF)
- Açık İlköğretim Okulu, Açık Öğretim Lisesi ve Açık Öğretim Fakültesine İlişkin Ortak Hükümler

- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi ve Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Yapılan Sınavlar
- Yüksek Öğretim Çalışmaları
- Hazırlık Kursları
- Din Hizmetleri ve Ahlaki Gelişim
- Kütüphane Faaliyetleri
- Eğitimde Teknolojik İmkânlardan Yararlanılması
- *Diploma, Sertifika vb. Törenlerin Yapılması

Yetişkin 1. Kademe Kursu okuma yazma bilmeyenler için düzenlenir. Bunun bir adım sonrasında ise Yetişkin 2. Kademe Kursu vardır. Bu kurstan başarı belgesi alanlar, Açık İlköğretim Okuluna kayıt yaptırabiliyor.

İlkokulu bitiren, ortaokul 1, 2, 3 veya ilköğretim okulu 6, 7, 8. sınıflardan ayrılan, ortaokulu dışarıdan bitirme sınavlarına kayıtlıyken terk eden kişiler de Açık İlköğretim Okuluna kayıt yaptırabiliyorlar. Ortaokul veya ilköğretim mezunu ya da lise 1, 2 veya 3. sınıflardan ayrılan mahpuslar ise Açık Öğretim Lisesine başvurabiliyorlar. Hapishanedeyken Açık Öğretim Fakültesini (AÖF) kazanan veya AÖF'ye devam ederken tutuklanan kişiler ise hapishaneden AÖF'ye devam etme hakkına sahipler.

Mahpuslar ÖSYM ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen ÖSS, YDS, KPSS, ALES, ÜDS ve benzeri sınavlara da hapishanelerde katılma hakkına sahipler. Yükseköğretim söz konusu olduğunda ise genelgenin bu konudaki alt başlığının ilk maddesinde şunlar söyleniyor:

"Herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen öğrencilerin ya da ceza infaz kurumundayken üniversite sınavını kazanan hükümlü ve tutukluların kapalı ceza

infaz kurumlarından, okullarının kabul edilmesi durumunda, dış güvenlik görevlisi muhafazasında, açık ceza infaz kurumlarından iç güvenlik görevlisi nezaretinde ara, yıl sonu, bütünleme ve mazeret sınavlarına katılmaları sağlanacaktır. Talebi olması halinde okullarının kabul etmesi koşuluyla kayıt dondurma işlemi yapılması için girişimlerde de bulunulacaktır."

Genelgeye göre, açık hapisanelerde bulunanlar da aynı büyükşehir belediyesi veya belediye sınırları içinde olan herhangi bir yükseköğretim kurumunda okuma hakkı kazandıklarında, okullarının kabul etmesi halinde, buralarda okuma hakkına sahipler.

Adalet Bakanı Bekir Bozdağ'ın verdiği son bilgilere göre, Türkiye hapisanelerinde bulunan 44.000 mahpus eğitim ve öğrenimine devam etmektedir. Anayasal, yasal ve uluslararası belgelerle güvence altına alınmış olsa dahi, mahpusların öğrenim hakları önünde birçok engel bulunmaktadır. Çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız bazı hak ihlallerinden ve bazı çözüm önerilerinden bahsetmek istiyorum.

- Herhangi bir yükseköğretim kurumuna devam ederken tutuklanan veya hüküm giyen öğrenciler ya da ceza infaz kurumundayken üniversite sınavını kazanan hükümlü ve tutuklular yalnızca okullarının kabul etmesi durumunda öğrenim hakkından yararlanabilmektedir. Temel bir hak olan öğrenim hakkının kullanılmasını engelleyen kurum uygulamalarına karşı öğrencilerin öğrenim hakkı güvence altına alınmalıdır.
- Açık hapisanede bulunan bazı mahpuslar aynı belediye sınırları içerisinde yükseköğretim kurumunda okuma hakkı kazandıkları ve okulları kabul ettiği halde 2. Öğretim programına kayıtlı olması nedeniyle okula gitmeleri ceza infaz kurumu idaresi tarafından güvenlik nedeniyle sınırlandırılmaktadır. Bu durumda gerekli güvenlik tedbirleri alınmalı ya da mahpusların gündüz derslerine devam edebilmesinin güvencesi devlet tarafından sağlanmalıdır.

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokolde Ceza İnfaz Kurumları'nda, Açık Öğretim Fakültesi, Açık Öğretim Lisesi, Açık Öğretim Ortaokuluna devam eden, maddi geliri bulunmayan veya emanet para hesabında yeterli parası bulunmayan öğrencilerin sınav ve kayıt masraflarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Fakat bazı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları maddi yetersizlikler sebebiyle mahpusların sınav ve kayıt ücretlerini karşılamamaktadır. Protokolde sağlanmış olan güvencenin uygulamada da sağlanması takip edilmelidir.
- Özgün ve yaygın yükseköğretime devam eden, özgürlüğünden mahrum bırakıldığı için maddi gelir sağlayamayan birçok öğrenci ise kayıt, sınav ve yol masraflarını karşılayamadığı için öğrenimine devam edememektedir. Hukuk devletlerinde bulunan eşitlik ilkesine göre dezavantajlı bütün gruplara fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Öğrenim hakkının ihlali, mahpusun sonraki yaşama uyum sağlaması ve hazırlanmasını zorlaştırmakta, mahpusları rehabilitasyon ve iyileştirme anlayışı yerine cezalandırma ve intikam alma anlayışı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bütün mahpusların ücretsiz eğitim alabilmeleri teminat altına alınmalıdır.

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” hükmüyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da güvence altına alınan ve tüm dünyada en temel hak ve özgürlükler arasında bulunan öğrenim hakkına, hiçbir ayırım yapılmadan herkesin eşit derecede sahip olması gerekir. Mahpusların öğrenim hakkının önündeki engeller derhal kaldırılmalı, fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirler alınmalı ve tüm mahpusların ücretsiz, hiçbir koşul ve şarta bağlanmamış bir şekilde eğitim görebilmeleri yasal güvenceye kavuşturulmalıdır.

HAPİSHANEDE İŞÇİ OLMAK*

Tayfun Koç**

Hapiste çalışma denildiğinde çoğu insanın aklına elışı ürünler, çoğu zaman da boncuktan yapılmış kuş gelir. Ancak bugün hapisane iş-yurtları tarım ve hayvancılıktan mobilya üretimine, tekstilden yangın tüpü imalatına 181 farklı iş kolunda faaliyet yürüten, 2,5 milyara yakın geliri, 18 binin üzerinde personeli, 40 binden fazla mahpus çalışmanı ve 258 farklı iş yeri olan büyük bir kamu iktisadi teşekkülü gibidir.

2015'te 92.243 kg zeytin, 663.038 kg elma, 750.000 kg portakal, 120.000 kg limon, 83.000 kg nar ve 50.000 kg diğer meyveler (ki-raz, vişne, hurma, erik, kavun, karpuz) ile 750 ton çeltik üretilmiştir. 7.000 büyükbaş ve 7.800 küçükbaş hayvan ile 6.000 serbest gezen et tavuğu ile yumurta tavukçuluğu için kafeste 85.000 tavuk yetiştirilmiş ve günlük yaklaşık 75.000 yumurta elde edilmiştir.

213.600 gömlek, 45.000 adet ikaz yeleği, 21.609 metrekaare perde,

* Bu yazı konferansta sunulmamıştır.

** Sosyolog, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi (TCPS), Hapiste İşçi Ağı Temsilcisi.

ceza infaz kurumları personeli için 114.000 pantolon, 18.360 adet gocuk, 16.200 adet yağmurluk, 44.600 adet kep, 83.848 adet tişört, 24.839 adet mont, 80.000 çift bot üretilmiştir. Yıllık yatak üretim kapasitesi 50.000, yastık üretim kapasitesi ise 300.000 adettir.

Hatta Polonya Polis Teşkilatı için 16.000 mont ve parka üretilmiştir. Bu rakamları daha da arttırabiliriz. Ancak tüm bu rakamların gösterdiği en önemli bulgu, çalışan mahpus sayısı ve toplam üretim ile gelirin her yıl önemli oranda arttığı gerçeğidir.

Hapiste Çalışmanın Tarihi

Hapiste çalıştırma, hapsedmenin bir ceza olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, bir nevi bedene verilen bir ceza olarak başlamıştır. Mahpus emeği 18. yüzyılda hem devletler hem de özel sektöre kiralanarak yaygın olarak kullanılmıştır. Mahpuslar madenlerde, demiryolu inşaatları gibi ağır işlerde ölümüne çalıştırılmışlardır. ABD'de 1877-1879 yılları arasında demiryolunda çalışmak üzere kiralanan mahkûmların ölüm oranları çok yüksektir: Kuzey Carolina'da %45, Arkansas'ta %25, Mississippi'de %16. Dünyada mahpusların devlet işletmelerinde ve özel sektörde yoğun çalıştırılması 1929 Büyük Bunalım'a kadar sürmüştü, Keynesyen ekonomik programın uygulandığı dönemde 1970'lere kadar devlet kontrolünde rutin bir seyir izlemiştir. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ve sermayenin ucuz işgücü ihtiyacıyla birlikte, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren mahpus emeği devletler ve özel sermaye için tekrar cazip hale gelmiştir. Düşük ücret nedeniyle hem devletler hem de özel sektör mahpus emeği kullanmaya başlamıştır. Saatlik asgari ücretin yaklaşık 5 dolar olduğu ABD'de mahpuslar saati 23 sent ile 1,20 dolar arasında çalıştırılmaktadır. Victoria's Secret mahpusun saatine 23 sent ücret ödeyerek iç çamaşırı ürettirirken, Nike ayakkabı üretimi

için günlük sadece 1,20 dolar ücret ödemektedir, hatta Texas eyaletinde mahpusa hiçbir ödeme yapılmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde İslam hukukuna göre şeri ve örfi ceza hukuku uygulanmıştır. Bu hukukta hapsedme bir ceza değildir, bu nedenle Osmanlı'nın klasik döneminde hapiste çalışma olgusunda da bahsedilemez. Ancak Osmanlı donanmasının büyümesiyle birlikte 16. yüzyıldan itibaren kürek cezasının verilmeye başlandığı görülmektedir. Kuran'da ceza miktarı ve şekli belirlenmeyerek İslam devleti hükümdarına bırakılmış tazir cezalar arasında yer alan kürek cezası; zulüm, gasp, hırsızlık, zimmet, kumar, irtidat, mahkûmun firarına yardımcı olmak, içki ve sarhoşluk, yağma, eşkıyalık, resmî evrakta sahtecilik, kalpazanlık, casusluk gibi suçlara verilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında yazılan ceza kanunnamelerinde ise kürek cezası, zorla çalıştırmanın tüm biçimlerini kapsayan bir adlandırma halini almıştır. 1840 ve 1858 ceza kanunnameleri ile hapiste çalışma, Osmanlı hukuk sisteminde yerini almıştır. Osmanlı hapishanelerinde bezelye, fasulye, nohut gibi hububatı ayıklamak, mukavvadan kutu vesaire yapmak, iplik eğirmek, bez, halı, kilim dokumak, makaralara iplik ve ipek sarmak, sepet ve ağzı geniş kap ve süpürge imal etmek, yün, beygir kılı, saz ve diğer, fitil, fırça ve silgi gibi şeyler yapmak, söğüt dalları soyarak, tütün yaprakları seçmek ve istif etmek vb. işlerin gördürülebileceği; kadın mahpusların ise, koğuş dahilinde çorap örmek, dikiş dikmek, elbise ve yatak takımları tamir etmek, havlu, gömlek ve yatak örtülerine marka ve numara koymak, bez dokumak, halı ve kilim imal etmek gibi işler ile iştiğal ettirilmesine müsaade edilmiştir. Hapishane düzeniyle ilgili nizamnamelerde mahpusların yaptığı çalışmalar karşılığında gündelik verileceği de belirtilmiştir. Yani Osmanlı'nın son 60 yılında hukuki olarak bir hapiste çalışma olgusundan bahsetmek mümkündür. Ancak Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal durum ile hapishanelerin fiziki şartları nedeniyle yapılan düzenlemelerin çoğu

hayata geçirilememiştir. Aynı zamanda mahpusların hangi hapishanelerde çalıştırıldığı, toplam kaç mahpusun istihdam edildiği, öngörülen gündeliklerin verilip verilmediği, hangi iş kollarında ne kadar iş yapıldığı bilgilerinin yer aldığı raporlama da yapılmamıştır.

Cumhuriyete giden Türkiye'de mahpusların çalıştırılmasıyla ilgili ilk düzenlemeler, erkek nüfusunun savaşlar nedeniyle azaldığı, eli silah tutanların da askere alındığı bir dönemde açığa çıkan işgücünü karşılamak amacıyla yapılmıştır. 26 Nisan 1922 tarihli 1525 sayılı kararnamede, meslekleri çiftçilik olan ya da ekecek arazisi olan cinayetten mahkûm kişilerin ceza süresinin bitimine üç ay kalmış olanlarının serbest bırakılmasına, diğerlerinin de tarım mevsiminde bir ayı aşmayacak şekilde sağlam teminata bağlanarak savcılarca salıverilmesine yer verilmiştir. Hasat mevsimi yaklaşırken uygulamanın kapsamı 21 Haziran 1922 tarihli 1631 sayılı kararnameyle "Cinayetten mahkûm olanlardan esas mesleği tarımcılık olan ve ekili arazisi bulunan kişilerin hasat zamanı üç ay süreyle geçici olarak salıverilmeleri," kararlaştırılmıştır. Ancak 1 Temmuz 1926'da 765 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) yürürlüğe girinceye kadar, Osmanlı Devleti'nin kanunname ve nizamnameleri uygulanmaya devam etmiştir. 765 sayılı TCK, çokça değişikliğe uğramış olmasına rağmen 1 Haziran 2005 tarihinde tüm ek değişiklikleriyle birlikte yürürlükten kalkıncaya kadar, 13. maddesiyle hapisteye çalışmanın da temel kanunu olmuştur.

13. maddeye göre ağır hapis cezasına çarptırılanlar, üç devrede cezalarını çekerler. Birinci devrelerinde (cezanın onda biri) iyi hal gösterenler, "çalışmanın mecbur tutulduğu" ikinci ve üçüncü devrelere geçerler. İkinci devre, birinci devre düşüldükten sonra kalan cezanın yarısıdır. Mahkûm ikinci devrede çalışma teşkilatı olan cezaevlerinde çalışmaya mecburdur. Bu devrede de iyi hal gösterenler üçüncü devreye geçerler. Üçüncü devrede bulunan mahkûm iş esası

üzerine kurulmuş olan ceza evlerinde çalıştırılır. Üçüncü devreye geçmek hakkını kazanan mahkûmlardan, Adliye Vekalati, ziraat, deniz avcılığı; yol, inşaat, maden ve orman gibi iş sahalarında çalışma ekipleri teşkil edebilir.

TCK'nin bu maddesi mahpusların madenlerde, yol inşaatlarında, tarım cezaevlerinde çalışmasının yolunu açarmış, 1929'da ceza ve tutuklevlerinin idaresinin İçişleri Bakanlığı'ndan Adalet Bakanlığı'na devri ise yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. 14 Haziran 1930'da 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin Sureti İdaresi Hakkındaki Kanun yayınlanmıştır. Bu kanunun 3. maddesindeki, "Adliye Vekalâtince gösterilecek lüzum üzerine hapishanelerde işyurtları tesisi için Hükümetçe bütçeye lüzumu kadar tahsisat konulur" ibaresiyle de bugünkü İşyurtları Kurumu'nun hukuki temelleri atılmıştır.

1936'da dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun açıkladığı yeni infaz sistemiyle, "İş Esası Üzerine Kurulu Cezaevleri"nin temeli atılmıştır. Bu sistemde hapis ve ağır hapis cezası almış mahkûmlar, cezalarını dört devre halinde çekeceklerdir. Birinci devre, cezanın yirmide biridir –bu süre bir aydan aşağı, altı aydan yukarı olamaz– ve mahkûm geceli gündüzlü hücrede kalacaktır. İkinci devre, tutukluluk ile birinci devre çıktıktan sonra geri kalan sürenin altıda biridir ve mahkûm geceleri hücrede kalacak, gündüzleri diğer hükümlülerle beraber bulunacaktır. Bu devrelerde iyi halli olanlar iş esasına göre kurulmuş "Yeni Cezaevleri"ne gönderilirler. Üçüncü devre, ilk iki devre süresi çıktıktan sonra geriye kalan mahkûmiyet süresinin üçte biridir ve mahkûmlar gece ve gündüz diğer hükümlülerle birlikte bulunurlar. Üçüncü devrede üç günlük çalışma günü dört günlük mahkûmiyete ve inşaat, yol ve maden cezaevlerinde bulunanların bir çalışma günleri iki günlük mahkûmiyete karşılık hesap edilecektir. Dördüncü devreye geçen hükümlünün bir çalışma günü iki mahkûmiyet günü olarak sayılacaktır.

1937'den itibaren iş esası üzerine 15 "Yeni Cezaevi" kurulmuş, matbaacılık, marangozluk, terzilik, kunduracılık, halıcılık, tarım ve maden işleri başta olmak üzere birçok iş kolunda faaliyet başlamıştır. Çoğunlukla kurulduğu bölgenin kamu iktisadi teşekküllerinin işgücü ihtiyacını karşılayan yeni hapishaneler içerisinde döneminde kamuoyunda olumlu/olumsuz tartışmalarla ikisi öne çıkmıştır: İmralı ve Zonguldak yeni cezaevleri. Zonguldak maden hapishanesindeki ağır iş koşulları nedeniyle yoğun iş kazası ve iş hastalığı yaşanırken, İmralı adası hapishanesi genç cumhuriyetin "ıslah" çalışmalarının sahnesi olarak hukuk öğrencilerinden yabancı konuklara geniş bir kesimin ziyaret yeri olmuştur. İş esasına göre kurulmuş bu hapishanelerdeki hem gün hesaplaması hem de yevmiyenin bir kısmının çıkışta toplu veriliyor olması, bugün de tartışılması ve altı çizilmesi gereken uygulamalardır.

Hapiste Çalışmanın Hukuki Altyapısı

Günümüzde hapiste çalışma, 6 Ağustos 1997'de Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Hapishane işyurtları 1- Endüstri ürünleri, 2-Tarım ve hayvancılık ürünleri, 3-Elişleri ürünleri, 4- İnşaat ve onarım işleri, 5- Hizmet sektörü, 6- Sosyal tesis işletmeciliği olmak üzere 6 başlıkta toplanabilecek faaliyet alanlarında çalışmaktadırlar.

Hapiste çalışmayla ilgili mevzuat, içeriğini daha sonra tartışmak üzere, şöyledir:

- Anayasa 18. Madde,
- 06.08.1997 tarihli, 4301 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine ilişkin Kanun,
- 29.12.2004 tarihli, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun,

- 06.04.2006 tarihli, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük,
- 27.12.2005 tarihli, Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukvevleri İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarının İdare ve İhale Yönetmeliği,
- Merkezi Yönetim Muhasebe Yönetmeliği,
- 27.04.2007 tarihli İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarında Kullanılan Maliyet Hesapları ile Tutulacak Defter ve Belgelerin Düzenlenmesine Dair Yönerge,
- 14.01.2010 tarih ve 137/3 sayılı İşyurtları Kurumu Mevzuatı Uygulamaları Hakkındaki Genelge.

Anayasa'da Hapiste Çalışma

"Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır," diye başlayan Anayasa'nın 18. maddesi, devamında istisnaları sıralamıştır: "Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar (...) zorla çalıştırma sayılmaz."

Bu istisna nedeniyle diğer mevzuatlarda hapiste çalış(tırıl)ma bir yükümlülük olarak tanımlanmakta ve mahpus ile işyurdu arasındaki ilişki, iş sözleşmesi dışında tutulmaktadır. Burada bir parantez açıp Anayasa'nın ilgili maddesinin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1930 tarihli 29 no'lu Zorla Çalıştırma Sözleşmesi'yle de uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. (İlgili sözleşmenin 2. maddesi şöyledir: Ancak "Cebri veya Mecburi Çalıştırma" ifadesi bu Sözleşme bağlamında aşağıdakileri kapsamaz: Çalışma veya hizmetin bir kamu makamının nezaret ve kontrolü altında icra edilmesi ve söz konusu ferdin özel kişilerin, şirketlerin veya özel-rüzel kişilerin hizmetine bırakılmaması veya verilmemesi şartıyla, bir mah-

kemenin verdiği mahkûmiyet kararının sonucu olarak yapmaya mecbur edildiği bir iş veya hizmet...)

Kanunda Hapiste Çalışma

2004'ün son günlerinde yasalaşan 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, hapisane idaresinin görevlerinin, mahpusların hak ve yükümlülüklerinin tanımlandığı temel kanunudur. Hapiste çalışma da kanunun altıncı bölümünde, Hükümlünün Yükümlülükleri başlığı altında yer almaktadır. Kanuna göre hapiste çalışma İşyurtları tesis ve atölyelerinde, kurum dışında ve kurum hizmetinde olmak üzere üç ayrı şekilde tanımlanmıştır.

Madde 29/1 hükümlülerin çalıştırılma koşullarını tanımlamaktadır: "Kurum hekimi tarafından ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olduğu belirlenen meslek sahibi olmayan hükümlüler ile meslek sahibi olan istekliler, kurum imkânları ölçüsünde belirlenen ücret karşılığında atölye veya işyurtlarında çalıştırılabilirler." Yani hükümlüler sağlık problemleri yoksa ve meslek sahibi değillerse çalışmak zorundadırlar.

Hükümlülerin çalıştırılmasının amacı Madde 29/2'de tanımlanmıştır: "Çalıştırmanın amacı, hükümlülerin salıverilmelerinden sonra yaşamlarını sürdüreceği meslek ve sanatları öğrenmelerini sağlamak, çalışma ve üretme isteklerini geliştirmek veya güçlendirmektir. Çalıştırmada hükümlünün yeteneği, becerisi, eğilimi, zihinsel ve bedensel durumları göz önünde bulundurulur." Hükümlülerin hapisshaneden çıktıklarında yaşamlarını idame ettirecekleri bir mesleklerinin olması tekrar adli sisteme dahil olmaması açısından elbette önemlidir, ancak zorunlu çalıştırma, düşük ücret ve sosyal haklardaki yetersizlikler bu amaçla çelişen etmenler olarak önümüzde durmaktadır.

Ücret ve Sosyal Haklar

Ücret ve sosyal haklar 5275 sayılı Kanun'un 32. maddesinin birinci fıkrasında tanımlanmıştır: "Çalışan hükümlülere ürettiklerinden elde edilen gelirden, çalışmaları karşılığı ücret ödenir ve bu hükümlüler sosyal haklardan yararlandırılırlar." Zorunlu çalışma ile angarya arasındaki temel fark; angaryada ücret ödenmez, zorunlu çalıştırmada ise –saati 1 TL de olsa– ücret ödenir. 2015'te hapiste çalışan çırak 7,50 TL, kalfa 8,00 TL, usta 10,00 TL yevmiye almıştır. 2016 için bu rakamlar sırasıyla 8,50, 9,00 ve 11,00 TL olarak belirlenmiştir. Yani hapiste çırak olarak çalışan bir mahpus, iş kanunu çerçevesinde, haftanın altı günü, sürekli çalıştığında aylık maksimum 195 TL, usta işçi ise aylık 260 TL kazanabilmektedir. Bu yevmiyeye ek olarak mahpuslara kâr payı, fazla çalışma ve prim ödemeleri yapılabilmektedir. Kâr payı, kurum kârının %25'ini geçmeyecek şekilde aylık ücretin yarısını geçmeyecek şekilde ödenmektedir. Aynı kâr payı ödemesinden tüm personel eşit şartlarda yararlandığından bir usta mahpus aylık sadece 130 TL alırken, hapisane müdürü veya infaz koruma memuru maaşının yarısına kadar ücret alabilmektedir. Mahpuslar yasa gereği İş Kanunu'nun çalışma saatlerine tabidirler. Yani diğer çalışanlar gibi mahpuslar da günlük 7,5, haftalık 45 saat çalışırlar. Yine günlük maksimum 3 saat olmak üzere yıllık toplam 270 saat fazla çalışma yapabilirler. İşyurtları Kurumu'nun 2015'te ödediği günlük fazla çalışma ücreti (2,10 TL) üzerinden hesaplandığında mahpuslar maksimum yıllık 189 TL fazla çalışma ücreti alabilmişlerdir. 2016'da ise fazla çalışma ödemeleri günlük 2,30 TL üzerinde ödenecektir.

Hapiste Çalışanların Sigortalılık Durumları

Hapiste çalışma hizmet akdine –iş sözleşmesine– dayanmadığı için çalışan hükümlü ve tutukluların sigortalılık durumları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 5. madde-

sinin a bendinde düzenlenmiştir: “Madde 5/a, Hizmet akdi ile çalışmamakla birlikte, ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular hakkında, iş kazası ve meslek hastalığı ile analık sigortası uygulanır ve bunlar, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar.” Yani bu sigortalılık sadece iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsamaktadır. Hapishanelerdeki sağlık denetimlerinin aile hekimleri tarafından yapıldığını, –2015 İşyurtları Faaliyet Raporu’na göre– kurum personeli arasında iş yeri hekiminin olmadığını, yine çalışan kadın sayısının azlığını göz önüne aldığımızda, aslında bu sigortalılığın sadece iş kazasını kapsadığını söylemek mümkün.

Hapiste çalışan hükümlü ve tutuklulardan uzun vadeli sigorta primi kesilmediğinden, istedikleri takdirde, 5510 sayılı kanunun 50. maddesine göre, uzun vadeli sigorta kollarına (malullük, yaşlılık, ölüm) tabi olarak isteğe bağlı sigortalı olabilirler. İsteğe bağlı sigortalı olan birisinin 2016’da ödeyeceği aylık prim alt sınırı 527 TL’dir. Hapiste çalışan mahpusun maksimum kazancının 260 TL olduğu düşünülürse aile desteği olmadan –ki uzun dönemli tutukluluklarda bu çok sınırlı– mahpusların bu primi ödeme imkânları yoktur. Hapiste çalışma mahpusun bir gelecek düşü kurmasının olanaklarını sunmadığı sürece, İşyurtlarına gelir getirme ve mahpusun gündelik harcamalarını karşılama –ki bu da küçümsenecek bir durum değil– dışında, her bir mahpusa uzun erimli faydasının istenilen düzeyde olma ihtimali düşüktür.

Burada bir parantez açıp birkaç konuya daha değinmekte fayda var. İlk olarak ücretli olarak çalışan birisi hapishaneye girdikten sonra hüküm giydiği takdirde hapiste kaldığı süreyi borçlanma hakkı yoktur. Ancak tutuklular beraat ettikleri takdirde tutuklu kaldıkları süreyi, 5510 sayılı kanunun 41/f maddesine göre borçlanarak kazanma hakkına sahip olurlar. İkinci olarak 5510 sayılı kanunun 60.

maddesine göre, hapiste bulunan hükümlü ve tutuklular, genel sağlık sigortalısı değildirler, sağlık giderleri Adalet Bakanlığı tarafından karşılanır. Bu nedenle mahpusların aileleri bu sağlık yardımından faydalanamaz. Mahpuslar ancak hapisteyken isteğe bağlı sigortalı olduklarında kendileri emekli olma, aileleri de bu sigortalılık üzerinden sağlık yardımı alma hakkını elde ederler.

Hapiste çalışmanın sigortalılığının uzun vadeli sigorta kollarını (malullük, yaşlılık, ölüm) kapsamaması, mahpusun dışarıda bakmakla yükümlü olduğu kişilere sosyal güvence sağlayacağından, Kanunda belirtilen hükümlülerin çalıştırılması amacına çok daha iyi hizmet edeceği açıktır.

Hapiste çalışmayla ilgili olumsuz uygulamalardan bir diğeri ise mahpusların çalışmalarının 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun kapsamı dışında yer almasıdır. 2. maddenin d bendinde "Hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştirme kapsamında yapılan işyurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edinme faaliyetleri" kapsam dışında tutulmuştur. Her ne kadar İşyurtları –yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen yanıtı göre– gönüllülük esasına göre 9 A sınıfı, 7 B sınıfı, 115 C sınıfı olmak üzere toplam 131 iş güvenliği uzmanı bulunduruyor olsa da, hapiste çalışmanın İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamına alınmamasının önemli sorunlar yaratacağı açıktır. Yine işyurtları bünyesinde iş yeri hekimi bulunması ve iş koluna göre yemek listesinin belirlenmesi de elzemdir.

İşyurtlarında Çalışan Sayısındaki Artış

İşyurtları bünyesinde çalışan mahpusların sayısı yıllar içerisinde önemli artış göstermiştir. Açıldığı 1997'de 3.214 mahpusu çalıştıran İşyurtları Kurumu, 2001'deki afla mahpus nüfusunun azalmasından kaynaklı çalışan mahpus sayısında da bir düşüş yaşanmakla birlikte

aynı yıl kuruma 200 trilyon TL döner sermaye tahsis edilmesiyle, her yıl daha fazla mahpusu çalıştırmaya başlamıştır. 2005'te 2.364 olan çalışan mahpus sayısı 2013'te 11.311'e çıkmış, 2015'te ise 40.250'ye ulaşmıştır.

Tüm mahpusların çalıştığı açık ceza infaz kurumlarının sayısındaki artış ve infaz rejiminde yaşanan değişiklik, önümüzdeki yıllarda çalışan mahpus sayısının daha da artacağını göstermektedir. Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü (CTE) 2015 Faaliyet Raporu'na göre 2015'te açık ceza infaz kurumlarının kapasitesi –aynı yıl yapılan 10.040 kişilik ekle– 41.668 kişiye çıkmıştır. 2016'da ise 14.040 kişi kapasiteli 8 yeni açık ceza infaz kurumunun tamamlanması hedeflenmektedir. Aynı zamanda önceki mevzuatta toplam cezanın beşte birini kapalıda geçirenler ve koşullu salıverilme tarihine 6 yıl veya daha az kalanlar açık ceza infaz kurumuna alınmaktayken, 22 Ağustos 2015'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile toplam cezalarının onda birini kapalı ceza infaz kurumunda geçiren, tekerrür ve örgütlü suçlardan olmayan, iyi halli ve koşullu salıverilme tarihine 7 yıl veya daha az süre kalanlar açık ceza infaz kurumuna ayrılma hakkına sahip olmuştur. Yani tüm bu gelişmelere göre, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde toplam mahpus nüfusunun en az yarısının çalıştırıldığı bir infaz rejiminin bizi beklediğini söylemek abartı olmayacaktır.

Değerlendirme ve Talepler

Hapiste çalışma, anayasadaki istisna nedeniyle bir zorunlu çalışmadır. 1930'ların dünyasının ihtiyaçları ve demokratik ufku çerçevesinde hazırlanmış Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 29 no'lu sözleşmesine dayanan bu istisna, hapiste çalışmanın dayanağı olmaktan çıkarılmalıdır (keza Uluslararası Çalışma Örgütü nezdinde de ilgili sözleşme

tartışmaya açılmalıdır). Çalışan tutuklu ve hükümlü ile işyurtları kurumu arasındaki ilişki, “iş sözleşmesi” ile düzenlenmeli ve mahpuslar bu ilişkiye zorlanmamalı, çalışmama hükümlüler için disiplin cezası olmaktan çıkarılmalıdır. Maaşlar ve sigortalılık durumu da iş sözleşmesi ekseninde diğer tüm çalışanlarla uyumlulaştırılmalıdır.

Hapishanelerde çalışma, bir başka ifadeyle “işçi mahpuslar” konusunda CİSST/TCPS'nin bugüne kadar formüle ettiği temel talepler ve kriterler şunlardır:

- 1- Çalışmak zorunlu olmamalıdır,
- 2- Çalışan mahpus ile çalışmayan mahpus arasında bir statü farkı oluşturulmamalıdır,
- 3- Maaşlar sendikaların da katılımıyla yeniden belirlenmelidir,
- 4- Çalışan mahpusların sigortaları emekliliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir,
- 5- Hapiste çalışma İş Güvenliği ve Sağlığı Kanunu kapsamına alınmalı, işyurtlarında iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından uzman personel (iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi) istihdam edilmelidir.

